Izglītības terminu skaidrojošā tiešsaistes vārdnīca

PĒTĪJUMA ZIŅOJUMS
(2021–2023)

Liepājas Universitāte
Latvijas Universitāte
Rīgas Stradiņa universitāte

Realizēts projektā
Eiropas Sociālā fonda projekts SAM 8.3.6. specifiskā atbalsta mērķa "Ieviest izglītības kvalitātes monitoringa sistēmu" 8.3.6.2. pasākuma "Izglītības kvalitātes monitoringa sistēmas izveides" darbība "Nacionāla līmeņa pētījumi izglītībā"

Pasūtītājs
Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija

Īstenotājs
Liepājas Universitātes (LiepU)
Latvijas Universitāte (LU)
Rīgas Stradiņa universitāte (RSU)

Laiks
2021.–2023. gads (24 mēneši)

Pētījuma zinātniskā vadītāja
Diāna Laiveniece, Dr. paed., LiepU profesore

Darba grupa
Vadošās pētnieces
Tatjana Koķe, Dr. habil. paed., RSU profesore
Iveta Ķestere, Dr. paed., LU profesore
Diāna Laiveniece, Dr. paed., LiepU profesore
Pētnieces
Zenta Anspoka, Dr. paed., LU emeritētā profesore
Anita Helviga, Dr. philol., LiepU asociētā profesore
Inga Laizāne, Dr. philol., RSU docente
Ilze Miķelsone, Dr. paed., LU profesore
Baiba Kaļķe, Dr. paed., LU asociētā profesore
Jevgeņija Seļivanova, Mg. philol., LU doktorante
Zinātniskie asistenti
Mārtiņš Driksna, Mg. sc. edu., LU zinātniskais asistents
Dace Kravale, Mg. sc. sal., Mg. art., Mg. sc. edu. LU zinātniskā asistente

Ekspertes
Dzintra Iliško, Dr. hum., Daugavpils Universitātes asociētā profesore
Anna Vulāne, Dr. philol., Latvijas Universitātes profesore

Saturs

Ievads **4**

1. Situācijas raksturojums, pētījuma aktualitāte un pārmaiņas terminoloģijas teorijā **5**

1.1. Situācijas raksturojums un nozares terminu resursi 5

1.2. Pārmaiņas terminoloģijas teorijā un latviešu terminogrāfijā 8

2. Termina izpratnes un vārdnīcas konceptuālie jautājumi **11**

2.1. Jēdziena *termins* izpratne pētījuma kontekstā un lietotie marķējumi 11

2.2. Vārdnīcas mērķis, uzdevumi, tips, apjoms, adresāts un formāts 15

3. Metodoloģijas jautājumi **18**

3.1. Vispārīgie principi nozares terminoloģijas attīstībā 18

3.2. Terminu atlases procesa metodoloģija 20

3.3. Mākslīgā intelekta izmantojuma pieredze 22

3.4. Terminoloģijas pētniecības metodes 23

4. Vārdnīcas makrostruktūras parametri **25**

4.1. Vārdnīcas uzbūve 25

4.2. Šķirkļa vārdu izkārtojums 27

5. Vārdnīcas mikrostruktūras galvenie komponenti **28**

5.1. Jēdzienisko kopu un apakškopu izstrāde 28

5.2. Semantiskais aspekts terminradē un skaidrojumā 30

5.3. Svarīgākie jautājumi leksiskajā aspektā 35

5.4. Morfoloģiskais un vārddarināšanas aspekts šķirkļa vārdu noformēšanā 37

6. Terminu tulkošana jeb atveide **45**

6.1. Tulkošanai izmantoto avotu grupas 45

6.2. Galvenie ekvivalentu izvēles problēmjautājumi un risinājumi 46

6.3. Ieskats tulkojumu problemātikā 48

7. Pētījuma aprobācija **52**

7.1. Semināri 52

7.2. Referāti konferencēs 52

7.3. Zinātniski raksti *Scopus*, *WoS*, *EBSCO* u. c. datubāzēs 55

7.4. Maģistra darbi un promocijas darba daļa 59

8. Priekšlikumi turpmākai rīcībpolitikas izstrādei

Nobeiguma secinājumi un priekšlikumi terminoloģijas aktualizācijai **61**

Pētījuma ziņojumam izmantotās literatūras saraksts 63

Pielikumi

1. Izglītības terminu skaidrojošās tiešsaistes vārdnīcas pētījuma bibliogrāfija (resursi)
2. Terminu skaidrojumos citētā/izmantotā literatūra
3. Terminu svešvalodu ekvivalentiem izmantotie resursi

Ievads

Projekta pētījuma "Izglītības terminu skaidrojošā tiešsaistes vārdnīca" (turpmāk – ITSTV) sākumā pasūtītājs ir noteicis mērķi un uzdevumus, ko pieteikuma iesniedzējs un izpildītājs apņēmies īstenot.

Pasūtītāja izvirzītais mērķis ir: izstrādāt izglītības terminu skaidrojošo tiešsaistes vārdnīcu latviešu valodā ar terminu ekvivalentiem angļu, vācu, franču un krievu valodā, lai nodrošinātu izglītības terminoloģijas attīstību, izglītības terminu kvalitatīvu lietojumu un vienotas izpratnes veidošanos.

Precizējot veicamos soļus, lai īstenotu mērķi, noteikti šādi uzdevumi:

1) apzināt esošajās datubāzēs un terminu vārdnīcās, glosārijos (terminu sarakstos), monogrāfijās un promocijas darbos, normatīvajos dokumentos, mācību standartos, izglītības zinātņu maģistrantūras un doktorantūras programmās, politikas plānošanas dokumentos un projekta "Kompetenču pieeja mācību saturā" (Skola 2030) izmantoto izglītības terminoloģiju;
2) analizēt un precizēt esošo nozares terminu sarakstu, papildināt to ar jauniem terminiem – šķirkļiem, ņemot vērā šādus nosacījumus:
   - terminu atlase un datubāzes papildināšana ar jauniem un precizētiem terminiem 3000 šķirkļu apjomā,
   - izglītības terminu saraksts jāveido pamatjomu un apakšnozaru virsterminu līmenī visos izglītības līmeņos un izglītības sistēmai būtiskās jomās,
   - terminu tulkojums jānodrošina 4 valodās – angļu, vācu, franču, krievu;
3) izstrādāt vārdnīcas šķirkļus un izveidot sabiedrībai publiski pieejamu, Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas oficiāli apstiprinātu nozares terminu vārdnīcu, publicējot to Latvijas Nacionālajā terminoloģijas portālā (www.termini.gov.lv);
4) veikt pētījuma rezultātu izvērtējumu un izstrādāt priekšlikumus par terminoloģijas aktualizācijas principiem, regularitāti un identificēt turpmāk nepieciešamos pētījumus jomā.

Pēc pētījuma pieteikuma apstiprināšanas pasūtītājs un izpildītājs ir vienojušies par pētījuma īstenošanas laiku – 24 mēnešiem.

Pētījuma gaitas, metodoloģijas un pētījumu rezultātu apraksts, kas satur priekšlikumus terminoloģijas aktualizācijai un turpmākiem pētījumiem jomā, lasāms šajā dokumentā, kas kā pētījuma obligāta daļa pievienota nodevumam.

1. Situācijas raksturojums, pētījuma aktualitāte un pārmaiņas terminoloģijas teorijā

Kā norādīts projekta pieteikumu dokumentācijā, "kopš 2000. gada Eiropas izglītības politikas telpā notikušas būtiskas izmaiņas izglītības saturā un mācību procesa organizācijā, kas tieši ietekmē arī izglītībā lietoto terminoloģiju". Nozares attīstība cieši saistīta ar nozarē lietotās valodas, tostarp terminoloģijas, attīstību, tādēļ nav apšaubāma nepieciešamība pēc regulāras nozares terminu pārskatīšanas, revīzijas, papildināšanas. Turklāt pārmaiņas notikušas ne vien terminoloģiski aprakstāmajā izglītības nozarē, bet arī terminoloģijas kā valodniecības apakšnozares teorētiskajās nostādnēs un terminogrāfijas praktiskajās izpausmēs. Šie aspekti ir vienlīdz nozīmīgi jaunās vārdnīcas (ITSTV) izstrādē, tādējādi nodrošinot tās novitāti, aktualitāti un unikalitāti.

1.1. Situācijas raksturojums un nozares terminu resursi

Jauna pētījuma aktualitāti izglītības nozares terminoloģijā noteikuši vairāki faktori. Latvijā turpinās izglītības reforma, kuras laikā tiek ieviests jauns mācību saturs un aprobēta tā apguves pieeja. Mainījušies galvenie akcenti izglītības procesā – nevis mācīt, bet radīt iespējas, nevis izglītojamais, bet mācību procesa aktīvs dalībnieks jeb aktors, nevis ietekme, bet mijiedarbība, nevis zināšanas, prasmes un iemaņas, bet kompetence, nevis māka, bet pratība u. tml. Strauji pieaudzis zinātnisko un metodisko publikāciju skaits izglītības zinātnēs, tai skaitā, pedagoģijā (promocijas darbi, monogrāfijas, metodiski izdevumi skolotājiem, zinātniskie raksti dažādās valodās). Paplašinājušās pedagogu pieredzes apmaiņas iespējas starptautiskajos projektos, mācību/studiju vizītēs un konferencēs, kas aktualizē terminoloģijas tulkošanas jautājumus. Savukārt vīrusa *Covid-19* pandēmijas ietekmē noteikto ierobežojumu dēļ parādījušas jaunas mācību organizācijas formas, mācību paņēmieni un līdzekļi, kas terminoloģiski precīzi jānosauc.

Projekta pētījums un ITSTV izstrāde ir veikta no 2021. gada vasaras līdz 2023. gada vasarai. Šajā laikaposmā, kas ir bijis samērā īss (24 mēneši), Latvijas izglītības laukā norisinājušies dažādi procesi, kuru atbalsis rezonējušas darba grupā, atstājot nospiedumus varbūt ne terminoloģiskajā aspektā, bet noskaņojuma un vērtībizpratnes ziņā gan. No vienas puses, tie ir būtiski grozījumi likumos un citos normatīvajos dokumentos, piemēram, *Izglītības likumā* saistībā ar pāreju uz mācībām valsts valodā, tās ir nozīmīgas pārmaiņas pamatizglītības un vidējās izglītības mācību saturā un pieejā, kas īstenotas Valsts izglītības satura centra projektā "Kompetenču pieeja mācību saturā" (Skola 2030). *Profesionālās izglītības likumā* intensīvi veiktas izmaiņas pārejā no izglītības programmu līmeņiem uz cikliem, profesionālās kvalifikācijas līmeņu papildināšana Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūrā un koledžu statusa maiņu. Ir izstrādātas, aprobētas un akreditētas jaunas studiju programmas izglītības zinātņu maģistrantūrā un doktorantūrā, pirmoreiz Latvijā tiek realizēta

starpaugstskolu doktorantūras programma izglītības zinātnēs. Grozījumi *Augstskolu likumā* paredz vērienīgas reformas augstākās izglītības sistēmā, ieviešot jaunu doktorantūras un akadēmiskās karjeras modeli, jaunu promocijas procesu un jaunu finansējuma kārtību. Notiek diskusijas par Latvijas zinātnes universitāšu ekosistēmu. No otras puses, saasinājušies jautājumi par izglītības kvalitātes nodrošināšanu, par skolu tīkla optimizēšanu bez izsvērtiem kritērijiem, par ilgstošajām pedagogu vakancēm un nerealizējamo slodžu sabalansēšanu, par katastrofālu finansējuma trūkumu zinātnē un pētniecībā, par sabiedrības neizpratni izglītības procesos un pedagogu streika situācijām, kas nobriest un atkārtojas ar zināmu regularitāti. Tā ir fona informācija, kas pavadījusi šī pētījuma tapšanu un ITSTV veidošanu.

Nozarei šis nav bijis mierīgs, stabils, plānveida attīstības laiks, un tāds netiek prognozēts arī turpmāk. Bet nozares terminu vārdnīcas izstrāde ir ļoti fundamentāls, visaptverošs un laikietilpīgs pētnieciskais un terminogrāfiskais darbs, kas prasa stabilitāti, pamatīgumu, rūpību, drošību, sadarbību, uzticēšanos un pietiekamus resursus. Visvairāk pētījuma gaitā ir traucējis uzticēšanās trūkums no pētījuma pasūtītāja puses un nepietiekamais laika resurss, jo tik apjomīgas vārdnīcas izstrādei būtu nepieciešams vismaz divreiz ilgāks laiks. Sasniegtais rezultāts ir labākais, kas ir bijis iespējams šo pretrunīgi vērtējamo faktoru kontekstā.

Pārskatot izglītības nozarē esošos terminu resursus, jāatzīst, ka ir radusies nepieciešamība pēc jaunas, mūsdienīgas terminu vārdnīcas, kura apkopotu to terminu kopumu, kas atspoguļo gan pamatjēdzienus, gan jaunos procesus, metodes, pieejas, modeļus u. tml., dažkārt to nosaukšanai termini vēl tikai tiek meklēti vai pielāgoti latviešu valodai. Līdz šim izglītības nozares terminoloģija latviešu valodā bijusi apkopota vairākās vārdnīcās un terminoloģiska rakstura izdevumos.

Iepriekšējās terminu vārdnīcas, kurās apkopota izglītības nozares terminoloģija, izdotas pirms vairāk nekā divdesmit gadiem. *Izglītības terminu skaidrojošā vārdnīca* (1998) ir samērā neliels Latvijas Pašvaldību mācību centra sagatavots izdevums, ko veidojis autoru kolektīvs (Andris Broks, Ilze Buligina, Tatjana Koķe, Ausma Špona u. c.), tajā apkopota informācija par 124 terminiem. Daudz plašāka un vairāk izmantota ir *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2000), ko Valentīnas Skujiņas vadībā izstrādājis autoru kolektīvs (Ināra Beļickis, Dainuvīte Blūma, Tatjana Koķe, Dace Markus, Arvils Šalme), tajā ietverti aptuveni 1500 šķirkļu latviešu, angļu, vācu un krievu valodā. Šīs vārdnīcas sagatavošanu un izdošanu veicinājusi "Sorosa fonda – Latvija" programma "Pārmaiņas izglītībā" (PTSV 2000, 4).

Līdzās terminu vārdnīcām par terminu resursiem uzskatāmi arī terminu saraksti (ar vai bez nozīmes skaidrojumiem), kas tapuši dažādu projektu pasūtījumu rezultātā. Nozares kontekstā uzmanība veltāma vairākiem šādiem resursiem. 2010. gadā ar LZA Terminoloģijas komisijas lēmumu pieņemts *Eiropas Pieaugušo izglītības glosārija* (2010) 68 terminu saraksts ar ekvivalentiem angļu un latviešu valodā (bez nozīmes skaidrojuma). 2016. gadā publicēts Akadēmiskās informācijas centra pētījuma ziņojums *Terminoloģija. Eiropas kvalifikāciju ietvarstruktūras un Latvijas*

kvalifikāciju ietvarstruktūras kontekstā (2016), kurā analizēti, skaidroti un tulkoti 59 termini tādās grupās kā mācīšanās, mācīšanās rezultāti, izglītības guvējs, skolotājs, izvērtējums, izglītības dokuments, izglītības iestāde u. c. 2019. gadā publiskota *Terminu vārdnīca pieaugušo izglītības kontekstā* (2019), kurā iekļauti 36 termini ar nozīmes skaidrojumu, tā izstrādāta IZM projektā "Nacionālie koordinatori Eiropas programmas īstenošanai pieaugušo izglītībā". Iespējams, ka ir vēl citi šādi terminu saraksti, kas nav nonākuši šī projekta pētnieku uzmanības lokā, bet bez uzmanības nav atstāti arī citi terminogrāfijas avoti, kuros apkopota ar izglītības nozari cieši saistītā terminoloģija, tā būtu dēvējama par apakšnozaru, saskarnozaru un starpnozaru terminoloģiju.

Visciešākā veidā ar izglītības nozari saistītas un līdz ar to arī pētījuma lokā nonākušas terminu vārdnīcas zinātnē, pētniecībā, informācijas pārvaldībā un tehnoloģijās, piemēram, *Zinātnes un tehnoloģijas vārdnīca* (2001), *Bibliotēku un informācijas pārvaldība* (2001), *Informācija un dokumentācija. Vārdnīca* (2005), *Informācijas tehnoloģija. Terminu vārdnīca* (2007), *Pētniecības terminu skaidrojošā vārdnīca* (2011), *Akadēmiskā godīguma terminu vārdnīca* (2020). Lielu atbalstu jaunās ITSTV izveidē autori guvuši tādos resursos kā psiholoģijas, ētikas, fizioloģijas, arī tiesībzinātņu un sociālā darba terminu vārdnīcās, piemēram, *Angļu-latviešu psiholoģijas terminu vārdnīca* (2016), *Ētikas pamati: teorija, uzdevumi, vārdnīca* (2010), *Cilvēka anatomijas, fizioloģijas, higiēnas skaidrojošā vārdnīca* (2020), *Fizioloģijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2013), *Terminu skaidrojošā vārdnīca civiltiesībās* (2012), *Terminu skaidrojošā vārdnīca ģimenes un bērnu tiesībās* (2016), *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca* (2000). Kā arī nozīmīga vieta ierādāma terminu vārdnīcām, kas saistītas ar valodu, tās lietojumu, apguvi, pētīšanu, piemēram, *Leksikogrāfijas terminu vārdnīca* (2002), *Valodas prasmes pārbaudes terminu vārdnīca* (2004), *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca* (2007), *Latviešu-krievu, krievu-latviešu lingvistikas un metodikas terminu mācību vārdnīca* (2012), *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2020).

Šo vārdnīcu uzskaitījumu varētu turpināt ar vairākām terminu vārdnīcām konkrēto mācību jomu vai mācību priekšmetu apguvē, kas gan nebija pētījuma mērķis, izglītības terminu vārdnīcu veidojot, tādēļ vien pastarpināti izmantotas tādas vārdnīcas kā *Vides zinības: angļu-latviešu skaidrojošā vārdnīca* (2000), *Angļu-latviešu-krievu informātikas vārdnīca: datori, datu apstrāde un pārraide* (2001), *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos* (2001), *Komunikāciju leksikons* (2004), *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca: mācību palīglīdzeklis vidusskolām* (2007), *Bioloģija. Skaidrojošā vārdnīca: mācību palīglīdzeklis* (2008), *Latviešu-krievu vēstures terminu skaidrojošā vārdnīca skolēniem* (2008), *Latviešu-krievu, krievu-latviešu dabaszinību vārdnīca skolēniem: bioloģija, ģeogrāfija* (2009), *Mākslas un kultūras vārdnīca ar interneta atslēgvārdiem* (2011), *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2011). Visas šeit minētās un vēl citas vārdnīcas, kuras izdotas pēc 2000. gada un varētu sniegt informāciju par terminiem un to skaidrojumiem, ir

būtiski terminu resursi, lai pilnvērtīgi un plaši apkopotu un atspoguļotu mūsdienu izglītībā lietotos terminus.

1.2. Pārmaiņas terminoloģijas teorijā un latviešu terminogrāfijā

Latviešu valodas terminoloģija un līdz ar to arī terminogrāfija daudzus gadu desmitus balstījusies uz tradicionālo jeb vispārīgo terminoloģijas teoriju, ko aizsāka austriešu terminologs Eižens Visters (*Eugen Wüster*) 20. gadsimta 30. gados, to mēdz dēvēt par Vīnes jeb austriešu terminoloģijas skolu. Tās pamatā ir standartizācijas, regulējuma un strukturālisma principi (Baldunčiks 2020; Pūtele 2023). Vispārīgās terminoloģijas teorijas galvenās prasības (Pūtele 2023) ir:

1) terminoloģiskais darbs sākas no jēdziena, un tā mērķis ir skaidri nodalīt jēdzienus citu no cita;
2) jēdzieni un termini tiek uzskatīti par atsevišķām vienībām, katram jēdzienam atbilst tikai viens termins, netiek pieļauta sinonīmija un polisēmija;
3) uzsvars tiek likts uz sinhronisko skatījumu;
4) jēdzieni un termini var tikt pētīti tikai to attiecībās ar saistītiem jēdzieniem un terminiem;
5) jēdzienam jābūt ideāli definētam, skaidri izsakot tā būtību.

Vēl lielāku ietekmi uz latviešu terminoloģijas atziņu formēšanos ir atstājusi Maskavas jeb padomju skola, kas savukārt daudz ko pārņēma no Vīnes skolas. Padomju skola izveidojās gandrīz vienlaikus ar Vīnes skolu, to pārstāvēja Dmitrijs Lote (*Дмитрий Лотте*), Ernests Drezens, Aleksandrs Reformatskis (*Александр Реформатский*), Viktors Vinogradovs (*Виктор Виноградов*). Galvenie atslēgvārdi bija normēšana, standartizācija, internacionalizācija. Un vēl trešā skola, kas veidojās ap to pašu laiku, bija Prāgas jeb čehu skola, kas saistījās ar Ferdināna de Sosīra (*Ferdinand de Saussure*) idejām par valodas funkcionālajiem stiliem, līdz ar to šī "skola terminoloģiju uzskata par leksikas sastāvdaļu, par speciālā lietojuma valodu kā valodas apakšsistēmu" (Pūtele 2023).

Lai gan tradicionāli terminoloģijas vēsturē tiek runāts par šīm trim skolām, kopīgā tām tomēr bijis vairāk nekā atšķirīgā, tādēļ teorētiskajā skatījumā tās mūsdienās tiek dēvētas par tradicionālajām, ko latviešu valodniecībā, tostarp, terminoloģijā, pārstāvēja un praktiskajā terminogrāfijā respektēja V. Skujiņa. Tas redzams gan V. Skujiņas monogrāfijā "Latviešu terminoloģijas izstrādes principi" (2002), gan vairākās terminu vārdnīcās, kuru izstrāde notikusi V. Skujiņas vadībā, piemēram, *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca* (2007), *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2011), kā arī *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2000).

Taču 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā Rietumu terminoloģijas teorijā un praksē ir notikušas ļoti būtiskas pārmaiņas, un tradicionālās terminoloģijas skolas tiek kritizētas to pārlieku lielās izstrādes standartizācijas un pētniecības metodoloģiskās vienveidības dēļ. Jaunās pieejas būtiskākā tendence ir skatīt

terminoloģiju kā dabiskas, dzīvas, dinamiskām pārmaiņām atvērtas valodas sastāvdaļu, tādējādi termini nav kaut kā īpaši nošķirami no citām valodas vienībām. Turklāt mainījusies pamatnostādne par termina funkcionalitāti; nominatīvā jeb jēdzienu nosaucošā funkcija ir tikai viena no funkcijām, bet ne vienīgā un galvenā. Svarīgi apzināties arī citas termina funkcijas, kas saistītas ar zinātniskuma aspektiem, piemēram, loģiskais aspekts jeb informācijas sakārtošana, kognitīvais aspekts jeb informācijas izpratne un apstrāde, komunikatīvais aspekts jeb informācijas pārraide.

Atsaucoties uz Huana Karlosa Sagera (*Juan Carlos Sager*; sk. Sager 1990) sniegto skatījumu uz terminoloģijas attīstību, Juris Baldunčiks raksta: "Galvenie argumenti koncentrēti uz domāšanas (izziņas) un komunikācijas procesu izvirzīšanu priekšplānā, vērojams pavērsiens no vārdiskās terminoloģijas uz tekstos balstītu specializētā diskursa analīzi: lai arī īpašos gadījumos speciālo nozaru jēdzienu apzīmēšanai var izstrādāt specifiskus nosacījumus, nevar noliegt, ka viss zināšanu (zinību) kopums tiek izteikts ar valodas līdzekļiem un arī speciālie jēdzieni ir nosaukti ar valodas vienībām (t. i., terminiem), kuri iekļaujas teikumos un tekstos, tādējādi, tāpat kā citas valodas vienības, pakļaujas tiem pašiem vienotiem noteikumiem. Terminus saziņā lieto kopā ar citiem vārdiem, līdz ar to terminiem arī var būt raksturīgs variatīvums, nenoteiktība un neskaidrība. Terminologi izmanto tekstus kā terminu apkopošanas un pētniecības materiālu, līdz ar to viņu sastādīto terminu vārdnīcu pamats ir dabiskā valoda un arī terminu ieteikumi domāti šai valodai." (Baldunčiks 2020, 25)

Bez tradicionālās jeb vispārīgās terminoloģijas teorijas mūsdienās savu noteiktu vietu terminoloģijas attīstībā iezīmējušas vairākas jaunas un vairs ne tik jaunas teorijas. Kā viena no pirmajām, kas apšaubīja tradicionālo terminoloģiju, bija socioterminoloģijas teorija, kas aplūko terminoloģiju kā kompleksu sistēmu, lai nodrošinātu terminoloģijas lietojuma vienotību tikai zināmā sociālā kontekstā. Šī teorija radās kā "sociolingvistiska protesta kustība" pret vispārīgās jeb tradicionālās teorijas universālumu, "lai aizstāvētu valodas un arī jēdzienu daudzveidīgo un mainīgo raksturu" (Baldunčiks 2020, 26). Pasaulē labi zināmā terminoloģe Terēza Marija Kabrē (*Teresa Maria Cabré*) izstrādājusi terminoloģijas komunikatīvo teoriju, kuras pamatā ir izziņas (resp. jēdziena), lingvistiskā (resp. termina) un komunikatīvā (resp. situācijas) aspekta vienotība (Cabré 2003). Šādā skatījumā termini ir analizējami šajā trīsvienībā, kas "sniedz daudzveidīgu informāciju par terminu īpašībām un funkcionēšanu" (Baldunčiks 2020, 26). Šī pieeja nopietni noliedz onomasioloģisko metodi, kas paredz, ka jēdziens dominē pār tā apzīmējumu jeb terminu, apšauba prasību pēc preskriptīvisma jeb standartizēšanas un unifikācijas, kā arī nesaskata rakstu valodas vienību prioritāti pār runāto valodu, tas paver iespēju terminu skatījumā nenorobežoties no vispārlietojamās, nestandartizētās, nenormētās, arī sarunvalodas. Vēl viena būtiski jauna teorija terminoloģijā ir sociokognitīvā teorija, kas paredz, ka jēdziens un termins ir sapratnes vienība, kurā ir izmantojami visi valodas līdzekļi. Sociokognitīvās teorijas pārstāve ir Rita Temermane (*Rita*

Temmerman), kas viskrasāk iestājusies pret tradicionālo terminoloģijas teoriju, proti, pret onomasioloģisko metodi, pret terminu definēšanu, pret prasību par termina monomīmiskumu, pret standartizāciju u. tml. Latviešu terminoloģijā šī teorija nav guvusi īpaši atbalstu, R. Temermanes uzskatus kritizējis J. Baldunčiks, norādot, ka "viņa neizprot atšķirību starp terminoloģijas darbu (terminu apzināšanu, sistematizēšanu, standartizāciju) un terminoloģijas pētniecību", turklāt R. Temermanes atziņas nav piemērojamas dažādu valodu terminoloģijā, jo "viņa nesaskata būtisku atšķirību starp angļu zinātnes valodu un citu valodu speciālā lietojuma valodām" (Baldunčiks 2020, 28). Visbeidzot novitāšu aspektā tiek pieminēta arī daudzdimensionālā jeb situatīvās zinību struktūras terminoloģijas teorija, ko izstrādājusi Pamela Feibere (*Pamela Faber*), tajā terminoloģija skatīta kā izziņas procesa sastāvdaļa un pievērsta uzmanība valodas spējai to atspoguļot, skatot terminu lietojumā, tekstā. Šīs terminoloģiskās pieejas pamatā ir situatīvā semantika, kas latviešu valodniecībā nav plaši aplūkota, un daudzdimensionāls skatījums, kas "koncentrējas šādos virzienos: 1) jēdzieniskā sistēma; 2) terminoloģijas vienību daudzdimensionālais raksturs; 3) semantiskās un sintaktiskās informācijas ieguve no vairākvalodu korpusiem" (Baldunčiks 2020, 28–29).

Arī latviešu terminoloģijā pēdējo divdesmit gadu pētījumi rāda, ka tas, kas saistīts ar normatīvo aspektu, terminrades procesu un principiem, ir dinamiskās pārmaiņu norisēs (Baltiņš 2007; Baltiņš 2013).

Šis nelielais ekskurss terminoloģijas teorijas jautājumu attīstībā ir sniegts ar nolūku iezīmēt pārmaiņas, lai skatītu, kā tās atspoguļojas terminoloģijas praksē, resp., terminogrāfijā, piemēram materiāla atlasē, terminu izvēlē un skaidrojumā, jaunu terminu ieviešanā. Jaunā terminu vārdnīca izglītības jomā ir solis, kam no tradicionālās terminoloģijas teorijas ir jāpāriet būtiski jaunā terminoloģijas skatījumā un atspoguļojumā.

2. Termina izpratnes un vārdnīcas konceptuālie jautājumi

Ņemot vērā, ka pieteikts pārmaiņu laiks terminoloģijas teorijas jautājumu izpratnē gan terminu pētniecībā, gan praktiskajā izstrādē, ir nepieciešams skaidrot darba grupas vienošanos par jēdziena *termins* izpratni šī pētījuma kontekstā. Tas ir būtisks terminu atlases faktors. Tāpat šajā daļā ir aprakstīti vārdnīcas konceptuālie jautājumi: mērķis, uzdevumi, tips, apjoms, adresāts, formāts, kaut gan šie faktori galvenokārt bija jau pasūtījumā noteikti un pētījuma autoru izvēlei bijis ierobežots raksturs.

2.1. Jēdziena *termins* izpratne pētījuma kontekstā un lietotie marķējumi

Termins ir vārds (arī vārdkopa) īpašā funkcijā – jēdziena nosaukšanas funkcijā. Šāda izpratne par jēdzienu un termina *termins* lietojumu balstīta terminoloģijas nozares pamatnostādnēs. Latviešu valodniecībā nav viennozīmīgas izpratnes par to, kas ir termins, jo dažādi valodnieki ir uzsvēruši atšķirīgus kritērijus (Laua 1981; Skujiņa 2002; Baltiņš 2008; Helviga 2015). Turklāt mūsdienu terminoloģijas teorijas uzsver, ka termins savu specializēto nozīmi iegūst tikai konkrētajā zinātņu nozarē un lietojuma jomā. Līdz ar to nav stingri nosakāmas robežas, kad vārds ir lietots kā vispārlietojamās leksikas vārds, bet kad – kā termins. Termini attiecībā pret vispārlietojamās valodas vārdiem ir sekundāri, jo vārds tikai konkrētajā jēdzieniskajā sistēmā kļūst par terminu. Ne reti virsjēdzienu nosaucošais vārds vismazāk asociējas ar terminu, bet, skatot to jēdzieniskajā sistēmā kopā ar apakšjēdzieniem un blakusjēdzieniem, atklājas tā terminoloģiskā specifika. Piemēram, termins *atmiņa* skatāms kā virstermins jēdzieniskajā sistēmā, kas nosauc atmiņas procesus (*iegaumēšana*, *saglabāšana*, *atcerēšanās*, *aizmiršana*), kā blakustermini parādās atmiņas veidi, klasificējot tos pēc uztverē izmantotajām maņām (*redzes*, *dzirdes*, *taustes*, *ožas*, *garšas atmiņa*), pēc iegaumēšanā dominējošās informācijas rakstura (*verbāli loģiskā*, *tēlainā*, *kustību*, *emocionālā atmiņa*), pēc informācijas saglabāšanas ilguma (*sensorā*, *operatīvā*, *īslaicīgā*, *ilglaicīgā atmiņa*), savukārt *atmiņa* ir apakštermins, skatot to, kā vienu no psihes procesiem.

Stingru robežu noteikšanu apgrūtina arī nozares robežzinātņu un saskarnozaru terminoloģijas kopējais slānis. Tādos gadījumos izšķirošais kritērijs ir vārda konkrētais lietojums noteiktā funkcijā attiecīgajā jomā. Termina izpratnes un definēšanas jautājumi galvenokārt balstīti izdevuma "Terminoloģijas Jaunumi" 11. numurā V. Skujiņas aprakstītajos skaidrojumos "Kas ir termins?" (Skujiņa 2005, 5–8) un "Kā veidot termina definīciju?" (Skujiņa 2005, 8–11).

Pētījumā nav nošķirami tie termini, kuri ir oficiāli apstiprināti, no pārējiem terminu funkcijā lietotiem vārdiem, kas pētījumā ir identificēti kā termini (iespējams, profesionālismi, jaunvārdi, jauntermini). Terminu apstiprināšana Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) Terminoloģijas komisijā (TK) ir vēlams, bet ne obligāts nosacījums. Terminoloģijas un terminogrāfijas prakse rāda, ka valodā eksistē ļoti

daudz terminu, kas ne reizes nav skatīti, vērtēti, apstiprināti vai noraidīti, bet funkcionē nozares pētījumu aprakstīšanai. Tas pats sakāms arī par terminu vārdnīcu apstiprināšanu. Lai gan TK apstiprinājums jebkurai terminu vārdnīcai būtu kā kvalitātes kontroles zīmogs, tikai apmēram ceturtā daļa no mūsdienu terminu vārdnīcām ir apstiprinātas LZA TK. Daudzas vārdnīcas tiek izdotas bez TK apstiprinājuma, jo šis process ir laikietilpīgs, mazefektīvs un vairs nešķiet būtisks (Peina 2020; Peina, Helviga 2021). TK priekšsēdētājs Māris Baltiņš ir atzinis, ka svarīgāks par formālo apstiprināšanas aspektu ir vārdnīcas sastādītāja profesionalitāte un atbildība, jo arī apstiprinātajās vārdnīcās ne visi termini ir tikuši apspriesti komisijā. Un apstiprināšanas fakts vien vēl nenodrošina vārdnīcas kvalitāti. Komisija aicina iesniegt izskatīšanai problēmgadījumus, kad nepieciešama izšķiršanās par jauna jēdziena nosaukumu, kad nosakāms atbilstošais ekvivalents (Peina, Helviga 2021).

Arī šīs vārdnīcas veidošanas laikā darba grupa ir pārliecinājusies, ka TK neuzskata par nepieciešamu katra šķirkļa apstiprināšanu, bet jaunu terminu gadījumā šāds saraksts ar apstiprināšanai nododamajiem šķirkļiem ir izveidots un iesūtīts TK izskatīšanai.

Darba grupa vienojusies, ka nav lietderīgi censties marķēt katru terminu ar šādām un līdzīgām norādēm – *apstiprināts*, *tradicionāls*, *ieteicams*, *nevēlams*. Taču dažas norādes tomēr tiek izmantotas.

Norāde *jaunterm*. (jauntermins) lietota tajos gadījumos, kad jēdziena nosaukšanai darba grupa ir izstrādājusi jaunu terminu. Šajā pētījuma apraksta posmā vēl nav saņemta apstiprinoša atbilde no TK par jaunterminu piemērotību, bet darba grupa par tādiem uzskata *māceknis*, *laikrobeža*, *studentu noture*, *spējraise* u. c. Šādos šķirkļos ir sniegta norāde, kas pamato šī jaunā termina nepieciešamību, piemēram,

> **māceknis** *jaunterm.*
> Cilvēks, kuru apmāca ar vingrinājumu, praktisko paņēmienu, treniņu, instruktāžu palīdzību, lai apgūtu jaunas vai nostiprinātu, atkārtotu jau iepriekš apgūtas prasmes un iemaņas drošai un kvalitatīvai darbībai. Ir pieņemts šī jēdziena nosaukšanai izmantot terminu *apmācāmais*, taču šī vārda gramatiskā forma semantiski paredz tikai pasīvu dalību apmācības procesā (‘tas, kuru apmāca’), tāpēc termins *apmācāmais* uzskatāms par nevēlamu, attiecinot uz cilvēku, taču terminu var lietot, attiecinot to uz mākslīgo intelektu, piemēram, apmācāmais robots.

Norāde *jaunterm*. ir izmatota arī tādos atsevišķos gadījumos, kad jaunais termins nav gluži darba grupas radošās darbības rezultāts, bet gan atzīts par labāko variantu piemērotākā termina meklēšanas procesā, piemēram, *figitāls*, *izglaide*, *spējraisis*. Šādos gadījumos marķējums ļauj pievērst uzmanību, ka līdz šim latviešu valodas terminu vārdnīcās šāds termins vēl nav bijis iekļauts. Tajā pašā laikā ITSTV aptver ļoti daudz terminu, kas līdz šim nav tikuši iekļauti līdzšinējos terminu resursos, bet, kā jau minēts iepriekš, autori neuzskata par vajadzīgu tos visus marķēt.

Savukārt uz termina lietojuma ierobežojumu norāda marķējumi *nevēl*. (nevēlams), *novec*. (novecojis) un *vēst*. (vēsturisks).

Norāde *nevēl*. pievienota terminiem, kas valodā tradicionāli nostiprinājušies, tiek lietoti gan sarunvalodā, gan normatīvajos dokumentos, bet galvenokārt lingvistiskās un jēdzieniskās neatbilsmes dēļ uzskatāmi par nevēlamiem. Šādi ir marķēti arī divi pamattermini, kas ir bieži kritizēti, bet līdz šim nav bijis pieņemama piedāvājuma, ar ko tos aizstāt, – *izglītojamais* un *apmācāmais*. Šo vārdu gramatiskā forma, resp., darbības vārda ciešamās kārtas tagadnes divdabis, semantiski paredz tikai pasīvu dalību izglītības un mācību procesā (‘tas, ko izglīto’, ‘tas, kuru apmāca’), nevis aktīvu līdzdarbošanos (‘tas, kurš izglītojas’, ‘tas, kurš mācās’). Darba grupas piedāvājumā sākotnēji tika iestrādāts jauntermins *mācēns/mācents/edukants*, kur viens no variantiem varētu būt piemērots termina *izglītojamais* aizstāšanai, un jauntermins *māceknis*, lai aizstātu terminu *apmācāmais*. Norāde par nevēlamu lietojumu ir pievienota arī tādos gadījumos, kad izveidojusies nevajadzīga sinonīmija, piemēram, normatīvajos aktos, arī *Augstskolu likumā*, un lietišķajos tekstos iegājies lietot terminu *studējošais*, lai nosauktu visu līmeņu studentus. Termina *students* skaidrojums paredz, ka tā ir “persona, kas augstākās izglītības institūcijā studē bakalaura, maģistra vai doktora līmeņa studiju programmā”, tādējādi nozīmi ‘tas, kas studē’ ietver termins *students*, tāpēc termins *studējošais* kā sinonīms ir nevēlams, nevajadzīgs. Tas izveidots kā norādes šķirklis, piemēram,

studējošais, *nevēl.*
Skatīt *students*

Lielāks izaicinājums ir bijis norāžu *novec*. un *vēst*. izvietošana. Tā kā terminu vārdnīcā ir iekļauti arī tādi termini, kas vairs nav aktīvi lietojami mūsdienu izglītības sistēmas un procesa aprakstā, bet joprojām tiek lietoti sarunvalodā inerces dēļ vai izglītības vēstures kontekstā (par terminu atlases metodoloģiju sk. 3.2. nodaļā), tad ievēroti šādi principi.

Kā novecojuši ir norādīti termini, kuriem mūsdienās ir ieviests piemērotāks, precīzāks aizstājējs, bet sarunvalodā tos turpina lietot, piemēram, *bērnudārzs* (*pirmsskolas izglītības iestāde*), *apliecība par pamatizglītību* (*apliecība par vispārējo pamatizglītību*), *palīgskolotājs* (*skolotāja palīgs*). Šādos gadījumos netiek pievienota hronoloģiska informācija par to, kad šī termina vietā stājies cits, bet norāde *novec*. vedina meklēt, kāds termins atbilst mūsdienu terminoloģijai. Tas izveidots kā norādes šķirklis, piemēram,

kopmītne, *novec*.
Skatīt *internāts*

Savukārt piederību vēsturiskajiem terminiem apliecina divi aspekti. Pirmkārt, šie termini attiecas uz izglītības vēsturi – izglītības zinātņu pētniecības jomu un Latvijas augstskolās docēto kursu –, piemēram, *reformpedagoģija*, *apvienotā mācība*, *Daltonas plāns*. Otrkārt, šie termini ir sastopami vēstures avotos un to izpratne ir

svarīga izglītības vēstures studijās, piemēram, *aspirantūra*, *autoreferāts*, *pedagoģika*. Šādi izglītības vēstures termini ir marķēti ar norādi *vēst*. un skaidroti, ietverot informāciju par izcelsmi un/vai lietojuma hronoloģiju. Tie veidoti kā pamata šķirkļi kopā ar sadaļu "skatīt arī", kas palīdz labāk izprast termina jēdzienisko būtību, piemēram,

> **aspirantūra** *vēst*.
> Studijas augstākās izglītības iestādē Latvijā līdz 20. gadsimta 90. gadiem, lai izstrādātu disertāciju zinātņu kandidāta grāda ieguvei un iegūtu pieredzi darbam zinātniskajā un augstākās izglītības institūcijā. Mūsdienās to sauc par doktorantūru.
> Skatīt arī *augstākā izglītība*, *augstākās izglītības institūcija*, *doktorantūra*

Izvēloties apzīmējumus *vēst.* vai *novec.*, nācās saskarties ar vairākām problēmām. Ja ar kādu terminu tiek apzīmēts gan vēsturisks jēdziens, gan kāda mūsdienu reālija, kam ar vēsturisko jēdzienu nav nekāda vai ir visai attālināta saistība, tad šāda termina skaidrojumā ir aprakstītas abas šīs nozīmes, marķējumu *vēst*. pievienojot tikai tai nozīmei, kas saistīta ar vēsturisko jēdzienu, piemēram, šķirklis *tautskola*,

> **tautskola**
> 1. *vēst.* Mācību iestāde, kas sniedz attiecīgajam laikmetam raksturīgu elementāro, zemākās pakāpes izglītību un/vai izvirza mērķi izglītot dažādas sociālās grupas/tautu. Latvijas teritorijā 19. gadsimtā, atbilstoši cariskās Krievijas noteikumiem, ar vārdu *tautskola* apzīmēja vispārizglītojošas skolas, kuru absolventi nebija tiesīgi turpināt izglītību augstākās mācību iestādēs. 20. gadsimta 20.–30. gados Latvijā ar vārdu *tautskola* apzīmēja pamatizglītības iestādes (elementārskolas, pamatskolas, papildskolas) līdz nākamajai izglītības pakāpei – vidusskolai. Padomju diktatūras periodā vārds *tautskola* netika lietots.
> Piemēram, *Preiļu tautskola (dibināta 1864. gadā)*
> Skatīt arī *tautas augstskola*
> 2. Izglītības iestāde, kas īsteno neformālās izglītības programmas dažāda vecuma indivīdiem, piemēram, valodas apguvi, kultūrvēsturi, pedagoģiju. Tautskolas sāka darboties pēc Latvijas neatkarības atgūšanas 1991. gadā.
> Piemēram, *Rites Tautskola*
> Skatīt arī *neformālā izglītība*, *neformālās izglītības programma*, *mūžizglītība*, *tautas augstskola*

Dažos gadījumos, kad nav veikts vēsturisks pētījums vai arī nav iespējams noteikt, tieši kad termins ir tapis par novecojušu vai vēsturisku, lietota norāde *novec*., skaidrojot jēdzienu un vienlaikus sniedzot informāciju par to, kurā šķirklī ir atrodama precizēta mūsdienu informācija. Piemēram, šķirklis *augstskolu reģistrs*,

> **augstskolu reģistrs**, *novec.*
> Oficiāls saraksts, datubāze, kurā norādītas ziņas par augstākās izglītības institūcijām un to filiālēm. Augstskola vai tās filiāle ir tiesīga sākt savu darbību tikai pēc reģistrācijas augstskolu reģistrā. Pašlaik augstskolas reģistrē izglītības iestāžu reģistrā.
> Skatīt arī *augstākās izglītības institūcija*, *augstskola*, *datubāze*, *izglītības iestāžu reģistrs*, *saraksts*, *ziņas*

Saskaņā ar Starptautiskās standartizācijas organizācijas definētajiem kritērijiem (ISO 704:2009), ideālajā gadījumā terminam piemīt:

1) caurredzamība (tas konkrētajā nozarē vismaz daļēji saprotams arī bez definīcijas);
2) konsekvence jeb sistēmiskums (tas atbilstīgi iekļaujas konkrētās nozares sistēmā);
3) atbilstīgums (tas veidots pēc valodā atzītiem nozīmju modeļiem un nerada pārpratumus);
4) valodiska ekonomija (tas tiek nosaukts ar minimāli nepieciešamajiem valodas līdzekļiem);
5) atvasināmība (no tā iespējams darināt citus vārdus);
6) valodisks pareizums (tas atbilst valodas morfoloģiskajām un fonoloģiskajām normām).

Neviens no šiem kritērijiem jaunās vārdnīcas izstrādes kontekstā nav tīšuprāt ignorēts, gluži otrādi – izšķiršanās gadījumā priekšroka dota tam termina variantam, kurš atbilst vairākiem no standarta kritērijiem.

Rezumējot visu iepriekš aprakstīto, jākonkretizē, ka šajā pētījumā termina izpratne šaurākā nozīmē saistāma ar skaidrojumu, kas atrodams *Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā*: "Termins – konkrētas tematiskās jomas, speciālās nozares jēdziena vārdisks apzīmējums – vārds vai vārdkopa, kas izteic (nosauc un iezīmē) attiecīgās jomas (nozares) noteiktu jēdzienu kā nozares jēdzienu sistēmas sastāvdaļu." (VPSV 2007, 399–400) Plašākajā nozīmē par terminiem šajā pētījumā tiek uzskatītas visas valodas vienības ar terminoloģisku raksturu, kas ir būtiskas izglītības jomā lietotu jēdzienu aprakstīšanai, raksturošanai un definēšanai.

2.2. Vārdnīcas mērķis, uzdevumi, tips, apjoms, adresāts un formāts

Izglītības terminu skaidrojošā tiešsaistes vārdnīca tiek veidota pēc IZM pasūtījuma, ievērojot projekta pieteikumā izklāstītos darba uzdevumus. Vārdnīcas izveides mērķis ir nodrošināt izglītības terminoloģijas attīstību Latvijā, izglītības terminu kvalitatīvu lietojumu un vienotas izpratnes veidošanos par korektu izglītības terminoloģijas lietojumu visos līmeņos. No projekta mērķa izriet vairāki uzdevumi. Pirmkārt, apzināt esošajās datubāzēs un terminu vārdnīcās, glosārijos, normatīvajos dokumentos, mācību standartos, programmās, politikas plānošanas dokumentos, izglītības zinātņu un pedagoģijā aizstāvētajos promocijas darbos un monogrāfijās iestrādāto terminoloģiju. Atskaites punkts ir 2000. gads; vecāki materiāli netika skatīti, pieņemot, ka iepriekšējā jomas terminu vārdnīcā, proti, "Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā" (2000), tie ir iekļauti. Otrkārt, analizēt un precizēt esošo nozares terminu sarakstu, papildinot to ar jauniem terminiem. Treškārt, izstrādāt jomas terminoloģiju, iekļaujot visus izglītības līmeņus, visas apakšnozares visplašākajā jēdzieniskās sistēmas aptvērumā virsterminu, apakšterminu un

blakusterminu līmenī, atsevišķā šķirklī skaidrojot katra termina nozīmi un parādot tā sakarības ar jēdzieniski saistītajiem terminiem.

Terminu vārdnīcas uzdevums ir nodrošināt terminu kopu, kas nepieciešama informācijas sakārtošanas, izpratnes, apstrādes un pārraides procesā. Pēc tipoloģiskā iedalījuma terminu vārdnīca pieder speciālo vārdnīcu grupai, jo tajā ir atlasīti, apkopoti un skaidroti vārdi (arī vārdu savienojumi), kas nozarē tiek lietoti terminu funkcijā. Šīs vārdnīcas pasūtījums paredz pievienot terminu ekvivalentus angļu, vācu, franču un krievu valodā, tādējādi vārdnīcai piemīt arī tulkojošas vārdnīcas funkcijas.

Vārdnīcas apjoms – 3000 šķirkļu – ir līdz šim apjomīgākais terminu resurss izglītības jomā. Projekta rezultāts – tiešsaistes vārdnīca – būs pieejams Latvijas Nacionālajā terminoloģijas portālā.

Terminu vārdnīca tiek veidota visplašākajam nozares speciālistu lokam – pedagogiem, pētniekiem, arī izglītības politikas veidotājiem un administrēšanas struktūrvienībām. Tā kā tas ir pārlieku vispārīgs mērķauditorijas iezīmējums ar ļoti dažādu profesionālo sagatavotību, tad darba grupa ir vienojusies konkretizēt adresātu uz precīzāku auditoriju – studentu, kurš studē kādā no izglītības zinātņu nozarēm, nodrošinot viņam nepieciešamo terminu izklāstu vienkopus, neatkarīgi no tā, vai kāda jēdzieniskā kopa ir vai nav atrodama citos leksikogrāfiskajos izdevumos. Projekta laikā gan ir saņemta norāde no IZM, ka adresāts ir saistāms ar izglītības politikas veidotāju vajadzībām, bet darba grupa uzskata, ka terminu apguve sākas no pirmajiem soļiem nozares zināšanu apguvē, tāpēc par primāro vārdnīcas lietotāju uzskatāms ikviens jaunais speciālists, turklāt ir jāpieņem, ka izglītības politikas veidotājiem ir jābūt terminoloģiski izglītotiem vismaz tajā pašā līmenī kā pedagogiem un izglītības zinātņu bakalauriem.

Vārdnīcas formāts – tiešsaistes vārdnīca – paredz specifisku tehnoloģisko risinājumu, kas tiek izstrādāts sadarbībā ar LZA TK un Latvijas Nacionālā terminoloģijas (LNT) portāla uzturētājiem. Tas būs rīku komplekss, kas ļaus ar meklētāja palīdzību nonākt pie ikviena šķirkļa, bet šķirklī, izmantojot uznirstošos logus, iegūt papildu norādes par saistītajiem terminiem. Tas sasaucas ar LNT portāla mērķi, kas primāri ir saistīts ar terminoloģijas datu meklēšanas un atrašanas funkciju. Šīs jaunās vārdnīcas pievienošana LNT portālam būs būtiski jauns tā papildināšanas veids, jo līdz šim kolekcija veidota no šādiem resursiem: 1) elektroniski pieejamā veidā apstrādātas agrāk izdotas drukātās terminu vārdnīcas, 2) LZA TK biļeteni, kas arī ir agrāk izdoti brošūras veidā, 3) atsevišķas kolekcijas, kurās apkopoti Valsts valodas centra izstrādātie termini, arī TK lēmumi par terminu apstiprināšanu. Līdzšinējos pētījumos aprakstīts, ka LNT portāla kolekcijas dati veidojušies ļoti neviendabīgi gan kvantitatīvajos, gan kvalitatīvajos rādītājos. Pie lielākajiem LNT portāla izveides ieguvumiem jānorāda informācijas apkopojums vienuviet, iespēja izmantot meklēšanas, līdzdalības un tīklošanās rīkus. Bet ir vairāki apgrūtinājumi, ar ko nācies saskarties portāla praktiskajā izmantojumā: daudzās kolekcijās termins ir tikai nosaukts bez ekvivalentiem un nozīmes skaidrojuma, ne vienmēr ir iespējams

identificēt termina vai kolekcijas apstiprināšanas laiku, nav skaidri noteikts kritērijs terminu iekļaušanai/neiekļaušanai LNT portālā (Peina, Helviga 2021).

Vai šī jaunā terminu vārdnīca varētu būt arī izdota drukātā versijā, visticamāk, lems pasūtītājs sadarbībā ar kādu no izdevniecībām. Pēdējā desmitgadē strauji samazinās drukāto terminogrāfijas resursu skaits (Peina 2022), un speciālisti atzīst, ka drukātajām vārdnīcām vairs nav nākotnes, piemēram, Andrejs Veisbergs saka: "Man žēl, bet, jā, uz to mēs ejam ļoti strauji. Mazās un vidējās – skolām, iesācējiem – kādu laiciņu vēl būs, bet pavisam lielās nez vai vairs drukās." (Mieriņa 2020)

Par tiešsaistes vārdnīcu priekšrocībām mūsdienu leksikogrāfijā vairs nav jāšaubās, tomēr pētniecībā šie jautājumi ir iezīmēti vēl pavisam nedaudz, uzsverot, ka terminu datubāzes par maz tiek izmantotas dialogam ar lietotāju (Cauna 2008), ka nedrīkst aizrauties ar daudzu jaunu datubāzu izveidi, jo tas mulsina lietotāju (Baltiņš 2009), ka uz tiešsaistes vārdnīcām sarežģītāk izveidot atsauces un tās reizēm liekas mazāk uzticamas (Peina 2022). Šīs jaunās vārdnīcas pievienošanas faktā pievērsta uzmanība tam, lai būtu pieejama informācija par projekta pētījumu, par vārdnīcas izstrādes zinātniskajiem un metodoloģiskajiem aspektiem, kas veicinās uzticamību.

3. Metodoloģijas jautājumi

Metodoloģijas izklāstā ievērots trīsdaļīgs dalījums. Pirmkārt, skaidroti darba grupas izstrādātie vispārīgie principi, kas ievērojami terminoloģijas sekmīgai attīstībai, tātad arī terminu vārdnīcas veidošanai. Otrkārt, aprakstīta terminu atlases metodoloģija, ievērojot pasūtītāja izvirzītos nosacījumus. Treškārt, ieskicēta pieredze par mākslīgā intelekta klātbūtni terminoloģijas procesā. Ceturtkārt, norādītas terminoloģijas pētniecības metodes, kas izmantotas konkrēti šī pētījuma veikšanā.

3.1. Vispārīgie principi nozares terminoloģijas attīstībā

Aprakstot vispārīgos principus nozares terminoloģijas attīstībā, ņemtas vērā mūsdienu terminoloģijas attīstības tendences, latviešu terminogrāfijas izvērtējums, labās prakses piemēri, nozares speciālistu pētījumi, kā arī darba grupas vienošanās par nosacījumiem veiksmīgai projekta realizēšanai. Pavisam izvirzīti 14 vispārīgie principi.

1. Neveidot jaunu terminu, ja tāds jau ir atrodams (funkcionē) tradicionāli lietotajā terminoloģijā. Nepieciešamības gadījumā, ja mainījies tajā ietvertais saturs, koriģēt tā jēdzienisko skaidrojumu.
2. Izvēlē starp pašcilmes vārdu un aizguvumu priekšroku dot pašcilmes vārdam, ja valodisko līdzekļu ziņā, piemēram, pēc vārdu skaita terminā, un pēc atpazīstamības lietojumā tie ir līdzvērtīgi. Šādos gadījumos šķirklī ietvert arī aizguvumu, ja tas palīdz identificēt konkrēto jēdzienu. Aizguvumam dot priekšroku tādos gadījumos, ja terminradē tam ir aktīvāka loma, piemēram, biežāk izmantots jaunu apakšjēdzienu nosaukšanai.
3. Ja aizguvuma aizstāšanai ar pašcilmes vārdu vai valodā jau zināmu citu vārdu nepieciešama garāka skaidrojoša vārdkopa, tādējādi radot, iespējams, liekvārdīgu, lietojumā apgrūtinošu pagarinājumu, tad izvēli pamatot ne tikai ar valodas ekonomijas principu, bet arī ar kritēriju – lai termins būtu ērti lietojams teikumā, lai tas atbilstu visām valodas normām – fonētiskajām, gramatiskajām, stilistiskajām.
4. Izvēlē starp īsāku aizguvumu un garāku aprakstošu vārdkopu priekšroku dot tam variantam, no kura var veidot dažādās termina modifikācijas, resp., atbilstošu īpašības vārdu, apstākļa vārdu, darbības vārdu, lai tas būtu ērti lietojams turpmākajā terminradē, tādējādi nodrošinot vārdnīcas resursu ilgtspēju.
5. Ja valodā ir jau iegājies termins, kas neatbilst visām termina prasībām (sistēmiskums, nozīmes precīzums, formas īsums, viennozīmīgums, kontekstneatkarīgums, emocionālā neitralitāte), bet vairāk atgādina vispārlietojamās leksikas vienību vai pat sarunvalodas vārdu, tad vadīties pēc pragmatiskiem aspektiem, citādi veidosies paralēltermini, no kuriem dzīvīgāks būs tas, kas ir jau nostabilizējies, nevis atbilstīgi izstrādātais jaunais termins.

Nespējot izšķirties, noteicošais vārds pieder Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijai un ekspertiem.

6. Virzoties jēdzienu sistēmā no augšas uz leju, virsterminu izstrādē izvēlēties pēc iespējas īsāku (vienvārda vai divvārdu) terminu, apakšjēdzienu nosaukšanai izmantojot garākus, nianses aprakstošus terminus, pēc principa – jo termins biežāk lietojams, jo tam jābūt īsākam.
7. Valodas ekonomijas dēļ izvēlē starp divu vārdu savienojumu un divkomponentu salikteni priekšroku dot saliktenim, jo terminu lietošanas prakse rāda, ka salikteņi ir noturīgāki.
8. Vārdi, kuri par terminiem kļuvuši tulkošanas procesā (arī spontānā, nesaskaņotā u. tml.), ir pārbaudāmi visrūpīgāk, salīdzinot ar citiem tulkojumiem, ar jau esošajām datubāzēm, ar saskarnozarēs lietotajiem terminiem u. tml.
9. Terminu aizgūšanā priekšroku dot gan semantiskajiem aizguvumiem (jau esošam vārdam pievienojot jaunu nozīmi), gan leksiskajiem aizguvumiem ar starptautiski atpazīstamu vārda cilmi. Izšķiršanās nepieciešamības gadījumā priekšroku dodot galvenajai kontaktvalodai (angļu), bet izvairoties no nevajadzīgiem kalkiem un tiešajiem tulkojumiem, no nekritiskas pārņemšanas, no pārspīlētas lingvistiskās tolerances un pārlieku lielas ieslīgšanas pūrismā.
10. Ja nozares speciālistu valodā ir iegājies viena jēdziena nosaukšanai lietot divus vai vairākus terminus, par galveno (ieteicamo) apstiprināt to, kas visprecīzāk nosauc jēdziena pazīmes, lai to atšķirtu no citiem jēdzieniem (izmantojot TK ekspertu ieteikumus, Izglītības un zinātnes ministrijas norādes, speciālistu konsultācijas).
11. Izšķiroties par termina un terminelementu gramatisko normu risinājumu (dzimte, skaitlis, locījums u. tml.), vadīties pēc "Latviešu valodas gramatikas" (2013) apraksta un "Latviešu terminoloģijas izstrādes principiem" (2002), meklējot analogus risinājumus, konsultējoties ar valodniecības jomas speciālistiem.
12. Ja kādā terminā ir konstatētas daudznozīmīguma (vairāku jēdzienu nosaukšanas) pazīmes, tad katru nozīmi skaidrot atsevišķi lietojuma biežuma vai atpazīstamības secībā, neizslēdzot iespēju kādai nozīmei dot citu nosaukumu (terminu).
13. Līdzās šķirkļa vārdiem, kas izteikti ar lietvārdu un/vai nominālu vārdkopu, vārdnīcā iekļaujami arī tādi īpašības vārdi un lokāmie divdabji, kas kā nozīmīgi terminelementi tiek lietoti vairākos terminos, tādējādi izslēdzot gadījumus, ka katrā atsevišķā terminā konkrētais terminelements tiek uztverts/lietots ar atšķirīgu nozīmi.
14. Atsevišķos gadījumos pieļaujama homonīmija, lai atspoguļotu semantiskos homonīmus vai gramatiskos homonīmus jeb vārda piederību divām vārdšķirām, piemēram, lietvārds un īpašības vārds.

3.2. Terminu atlases procesa metodoloģija

ITSTV izstrādes pirmajā posmā notikusi eventuālo šķirkļu atlase, lai terminu kopums spētu atklāt mūsdienu praksē lietoto terminoloģiju izglītības zinātņu pamatjomās un apakšnozarēs.

Terminu atlases procesā tikuši pārskatīti tradicionāli lietotie termini, izvērtēti jaunākajā laikā radītie un aizgūtie termini, kā arī apzināti jauntermini, kas ienākuši terminoloģijā pavisam nesen, nav vēl nostabilizējušies lietojumā vai pastāv tikai dažos avotos un dažādos variantos u. tml. Aprakstot terminu atlases procesu, raksturoti veicamie soļi, noteiktais hronoloģiskais aptvērums, izvēlēto avotu grupas un sākotnējā jēdzieniskās sistēmas iezīmēšana, izmantojot darba grupas izstrādāto koncepciju.

Terminu atlases procesā veikti šādi soļi:

1) izvērtēti iepriekš apstiprinātie un lietotie termini jeb tradicionālie termini, kas joprojām vairumā gadījumu atbilstīgi funkcionē, pārskatīti un precizēti to skaidrojumi;
2) apzināti tie termini, kas jau ir iegājušies un funkcionē nozares terminoloģijā, bet vēl nav apstiprināti un iekļauti iepriekšējās vārdnīcās, tātad jauniekļautie termini;
3) atlasīti tie termini (jauntermini), kas ienākuši latviešu valodā (vismaz 2–5 lietojumgadījumos) nesen, lai konstatētu to atbilstību/neatbilstību latviešu valodas terminrades principiem un apstrādātu iekļaušanai vārdnīcā: skaidrotu jēdzieniskajā sistēmā, definētu, meklētu atbilsmi citās valodās.

Terminu atlases hronoloģiskais aspekts izvēlēts, vadoties pēc pēctecības principa. Tā kā iepriekšējās terminu vārdnīcas, kurās apkopota izglītības jomas terminoloģija, izdotas pirms vairāk nekā divdesmit gadiem, tad pārskatīšanai izvēlēti pēdējie divdesmit gadi. Ietverot jaunajā vārdnīcā visus tos terminus, kas turpina funkcionēt no iepriekšējā izdevuma, tiek nodrošināta pēctecība un netiek pieļauta tendence, ka jau stabiliem un funkcionējošiem terminiem līdzās parādās nevajadzīga sinonīmija jeb modes vārdi. Divdesmit gadu ikvienas zinātņu nozares attīstībā ir pietiekami ilgs laiks, kurā pētījumi, atziņas un likumdošana ir radījusi pieprasījumu pēc jauniem terminiem, tādēļ šis laiks gaida nopietnu lietotās terminoloģijas revīziju: vai katram jēdzienam ir savs nosaukums, kas ļauj to identificēt attiecībā pret citiem jēdzieniem, vai kādā agrāk jau lietotā terminā netiek izteikts pavisam cits saturs, vai tulkojumu rezultātā viena un tā paša jēdziena nosaukšanai latviešu valodā nav radīti atšķirīgi ekvivalenti u. tml. Projekta izstrādes laikā jau apliecināts, ka straujās pārmaiņas izglītības zinātnē un politikā ir radījušas nepieciešamību pēc aktualizētas un papildinātas izglītības terminu skaidrojošās vārdnīcas, kas būtu regulāri atjaunojama un pieejama visām iesaistītajām pusēm.

Terminu atlases procesā notikusi visaptveroša resursu pārlūkošana. Pirmkārt, izpētītas pieejamās drukātās un digitālās vārdnīcas, glosāriji, saraksti u. tml. resursi, kuros atrodami izglītības termini, tostarp arī LZA TK izskatītie un apstiprinātie termini. Otrkārt, apkopoti lietotie izglītības termini jaunākajos izglītības politikas un

plānošanas dokumentos, kur parasti pievienots lietoto terminu skaidrojums. Treškārt, apzināti termini, kas lietoti ar izglītību saistīto projektu un pētījumu dokumentos. Ceturtkārt, izrakstīti termini, kas parādās izglītības tematikai veltītajās monogrāfijās (gan oriģinālvalodā, gan tulkotajās). Piektkārt, pārskatīti izglītības zinātņu jomas promocijas darbi un to kopsavilkumi, lai sarakstam pievienotu tajos lietotos terminus. Pilns izskatīto avotu saraksts (aptuveni 400 vienību) pievienots pētījumam kā 1. pielikums. Tādējādi tika iegūts pārskats par nozares speciālo leksiku pēdējos 20 gados un kļuva ieraugāms tas terminu kopums, kas būtu iekļaujams ITSTV. Resursu pārlūkošanas rezultātā tika izveidotas tabulas ar turpmākajam terminu atlases un skaidrošanas darbam nepieciešamo materiālu (lietotais termins un tā varianti, minētie ekvivalenti citās valodās, konteksts, kurā termins lietots, jēdziena nozīmes skaidrojums/definējums, avoti, kur termins konstatēts). Terminu resursu pārlūkošanas rezultātā atlasīti arī tie termini, kas vairs nav aktuāli, kas vairs netiek lietoti, kuru vietā nākuši citi termini, kas dažādu iemeslu dēļ neatbilst jaunās izglītības terminu vārdnīcas koncepcijai. Šie termini netika iekļauti šķirkļu sarakstā vai arī tika marķēti kā vēsturiski, novecojuši vai nevēlami, kas norāda uz to lietojuma ierobežojumu.

Izglītības jomas terminoloģijai (tāpat kā citu jomu terminoloģijai) mūsdienās nav skaidri nosakāmu robežu, nereti jēdzienu aprakstošai nosaukšanai tiek izmantoti vispārlietojamās leksikas vārdi. Lai nenomaldītos terminu atlasē, izmantota darba grupas izstrādāta koncepcija, kas aptver pamatjomu un apakšnozaru sarakstu. Pēc šīs koncepcijas terminu atlases procesā notika sākotnējā terminu klasificēšana. Iezīmēti četri lielie bloki, izglītības terminu sistēmas tālākai izstrādei: izglītības politika un vadība, izglītības aktori, izglītības zinātne, pedagoģija. Pirmajā sadaļā – izglītības politika un vadība – jeb institucionālajā aspektā tika iekļautas terminu grupas par izglītības pārvaldi un likumdošanu, par starptautisko un nacionālo izglītības politiku un sistēmu, par formālajām un neformālajām izglītības iestādēm un institūcijām, par arodizglītību, interešu izglītību un dažādu sociālo grupu izglītību, par dažādiem izglītības veidiem, par izglītības satura un novērtējuma jautājumiem, par izglītības resursiem un materiālo nodrošinājumu, par izglītības medijiem, telpu, pārmaiņu procesiem. Otrā sadaļa – izglītības aktori – jeb personības aspekts aptver dažādus jautājumus, kas saistīti ar pedagoģisko personālu un izglītojamo grupām. Trešajā sadaļā – izglītības zinātne – jeb akadēmiskais aspekts ietverti termini par izglītības zinātņu sistēmu un pētniecību, par izglītības vēsturi un filozofiju, par izglītības psiholoģiju un komunikāciju. Ceturtā sadaļa – pedagoģija – jeb izglītības prakses aspekts aptver mācīšanas un mācīšanās jautājumus, vispārējās didaktikas jautājumus, terminus, kas saistīti ar mācīšanās vidi, mācību līdzekļiem, mācīšanās traucējumiem u. c. jautājumiem. Šāda kompleksa pieeja terminu atlases procesā neļāva nepazaudēt kādu būtisku zinātņu nozares sastāvdaļu, turklāt deva iespēju ieraudzīt katru jēdzienu sistēmiskumā (virsjēdziens, apakšjēdziens, blakusjēdziens), nosakot katrā no tiem galveno pazīmi un diferencējošos elementus. Tas izrādījās absolūti nepieciešami terminu saskaņošanai un definēšanai.

Laika ierobežojuma dēļ vārdnīcas izstrādes procesā netika plānota lietotāju vajadzību izpēte, kas mūsdienu leksikogrāfijā tiek uzskatīta par ļoti būtisku pieeju. Anrī Bežuēns (*Henri Béjoint*) raksta par lietotājam "draudzīgu vārdnīcu", uzskatot, ka vārdnīcas sastādīšanas procesā "lietotāju vajadzību un prasmju" izpēte veicina vārdnīcu lietotājam draudzīga resursa izveidi (Béjoint 2000, 167). Latviešu terminogrāfijā par lietotāju vajadzībām pētījumu veikusi Elīna Peina (Peina, Helviga 2022), bet šajā pētījumā tas noticis vien pastarpināti, piemēram, Zentas Anspokas un Baibas Kaļķes referātā par skolotāju izpratni atsevišķu terminu lietojumā (sk. 7.2. nodaļā).

3.3. Mākslīgā intelekta izmantojuma pieredze

Projekta izstrādēs laikā, it īpaši 2021.–2022. gadā aktualizējusies mākslīgā intelekta (MI) izmantošana dažādu žanru teksta veidošanā. Paredzot, ka tas tiks izmantots arvien vairāk, biežāk un produktīvāk, darba grupa vienojās par MI iespēju izmēģināšanu izglītības terminu skaidrošanā.

Šeit īsumā izklāstīta MI izmantošanas metodika ITSTV izstrādes procesā. Tika izvēlēta šobrīd populārākā programma CHATGPT (https://chat.openai.com/), izmantojot tās bezmaksas versiju. Uzdevumi MI sākumā tika doti gan latviski, gan angliski, taču, tā kā MI atbilžu versijās atšķirības abās valodās bija minimālas, tad turpmāk uzdevumi tika doti tikai latviešu valodā. Uzdevumi parasti tika doti jautājumu formā, jautājumu ievadot ar *kas ir…?* Pēc tam tika doti precizējoši uzdevumi, piemēram, jautājot, kā termins ir saistīts ar izglītību, kāda ir bijusi terminam atbilstoša koncepta ieviešanas prakse u. tml. Tālāk saņemtais termina skaidrojums tika papildināts ar informāciju no citiem resursiem (vārdnīcām, enciklopēdijām, zinātniskajām publikācijām), jo MI sniegtā informācija nevienā gadījumā nebija izmantojama nepastarpināti, to ievietojot vārdnīcā bez pētnieku veiktajiem labojumiem, precizējumiem.

Strādājot pēc šādas metodikas, tika noskaidrotas MI izmantošanas priekšrocības un trūkumi. Tā kā šī, iespējams, ir pirmā pieredze MI izmantot terminogrāfijā, tad turpmāk sniegtas pētnieku atziņas par šo eksperimentu. Galvenās priekšrocības saistītas ar ātrumu, pārskatu un idejām: 1) MI nodrošina ātru pieeju strukturētajai informācijai; 2) tiek iegūts vispārīgs pārskats par terminam atbilstošu konceptu; 3) saņemtas idejas turpmākajai termina izpētei. Taču darba procesā atklājās vairākas MI nepilnības, kas arī šeit jāapraksta, kā gūtā pieredze.

Pirmkārt, MI sniegtā informācija bieži ir neprecīza vai pat kļūdaina, ja pētnieks neizprot termina jēgu, tas var novest pie nepareiza vai pat kurioza termina skaidrojuma. MI nespēj uztvert nianses starp terminiem, kam nozīmes latviešu valodā ir tuvas vai arī atšķirīgas angļu un latviešu valodā, piemēram, *apstākļi* un *apstāklis*, *nolūks* un *nodoms*, *tauta* un *tautība*, *tēls* un *attēls*. MI nespēj sniegt atbildes par fenomena priekšvēsturi, piemēram, kodoskops tiek jaukts ar mikroskopu. Par terminiem, kas saistīti ar izglītības vēsturi, hronoloģiskā informācija visos gadījumos

bija neprecīza vai kļūdaina, iespējams tādēļ, ka tiek jaukta *latviešu izglītība* un *izglītība Latvijā*.

Otrkārt, MI sniegtajā informācijā tiek izmantotas vispārīgas frāzes, kas atkārtojas dažādās to modifikācijās bez dziļāka pamatojuma. Gandrīz visi izglītības termini tiek saistīti ar ilgtspēju, kritisko domāšanu, problēmu risināšanu, sadarbību, aktīvu līdzdalību u. tml. Frāžainība apgrūtina termina būtības izpratni un koncentrētu tā izskaidrošanu.

Treškārt, MI piedāvātajos skaidrojumos trūkst konsekvences, līdz ar to skaidrojumus nav iespējams tieši iekļaut noteiktā sistēmā, šajā gadījumā vārdnīcas koncepcijā, piemēram, terminu *ilgtspējīga attīstība* MI definē gan kā attīstības veidu, gan kā vērtību sistēmu, gan kā kontekstu.

Ceturtkārt, turpinot 1. un 3. punktā izteikto domu, IM dotās definīcijas bieži ir tautoloģiskas, piemēram, "Nolūks ir mērķis vai nodoms [..]. Tas ir vērsts uz noteiktu mērķi vai rezultātu, ko vēlas panākt".

Piektkārt, terminiem, kam trūkst latviskā ekvivalenta, MI piedāvā tikai tiešu tulkojumu no angļu valodas. Piemēram, FOMO (*fear of missing out*) MI nosauc kā *bailes palaist garām*, tas nekādi neatbilst zinātniskajai latviešu valodai, arī terminoloģijai.

Sestkārt, MI nepiedāvā atsauces uz informācijas avotiem, līdz ar to visi izgūtie skaidrojumi ir jāpārbauda, lai novērstu plaģiātismu.

Līdz ar to darba grupa par šo pieredzi secina, ka MI izmantošana terminu skaidrojumā ir iespējama pamatinformācijas iegūšanai, taču turpmāk stingri kritiski ir jāizvērtē MI sniegtās informācijas precizitāte, saturiskā jēga, definīcijas loģika, atbilstība noteiktai terminoloģijas sistēmai un latviešu zinātniskās valodas prasībām.

3.4. Terminoloģijas pētniecības metodes

Par galvenajām terminoloģijas pētniecības metodēm ir uzskatāmas divas:

1) onomasioloģiskā, kas paredz pētīšanas virzienu no jēdziena uz vārdu;
2) semasioloģiskā, kas paredz pētīšanas virzienu no vārda uz tā apzīmējamo jēdzienu. (Pūtele 2023)

Onomasioloģiskā metode ļauj izstrādāt precīzu terminu tad, kad pamatīgi ir izzinātas tā jēdziena raksturīgās pazīmes, ko tas nosauc. Precīzi definēts un skaidrots termins skaidri iezīmē visas (vai vismaz galvenās) jēdziena specifiskās pazīmes, kas ļauj to skatīt sistēmā un identificēt (atšķirt) no citiem jēdzieniem. Šāda pieeja īpaši noderīga izrādījusies terminu tulkošanas procesā: no jēdzieniskās izpratnes uz atbilstošu nosaukumu, kā arī apzinātā un mērķtiecīgā jauna vārda darināšanā, kas tiek piedāvāts kā jauntermins. Onomasioloģija tiek dēvēta arī par nosaukšanas jeb nominācijas teoriju (VPSV 2007, 269). Tā ir svarīga leksiskās sinonīmijas gadījumos, arī leksiski semantisko grupu aptvērumam, kad nepieciešams izmantot vārdkopterminus ar vairākiem komponentiem.

Semasioloģiskā metode aktualizē jautājumu, vai ar konkrēto vārdu var saprast tā nosaukto jēdzienu jeb reāliju. Šāda pieeja īpaši noderīga ir tādos gadījumos, kad termina funkcijā ir daudznozīmīgs vārds, turklāt termina funkcijā var būt izmantota tikai viena atsevišķā nozīme, bet var būt arī vairākas vai visas attiecīgā vārda nozīmes. ITSTV veidošanā bieži nācies pieņemt lēmumu, cik un kuras nozīmes vārdā ir ietveramas un skaidrojamas ar izglītības terminoloģiju saistītā termina funkcijā. Tas saistīts arī ar izšķiršanos par vairāku it kā vispārlietojamās leksikas vārdu iekļaušanu speciālās leksikas vārdnīcā, jo vārds par terminu kļūst, veicot tā īpašo funkciju.

Bez šīm abām specifiskajām metodēm, protams, izmantotas arī citas – vispārīgākas metodes. Kā jebkura valodas fakta izpētei lietota analītiskā metode, kas saistās ar materiāla izvērtēšanu, apstrādi, problēmgadījumu identificēšanu, iespējamo risinājumu izstrādi. Aprakstošā jeb deskriptīvā metode ir viena no valodas pētīšanas pamatmetodēm, tāpēc izmantojama arī terminoloģijas pētniecībā iegūto datu aprakstīšanai, reģistrēšanai, fiksēšanai, kas nepieciešams secinājumu izdarīšanai. Savukārt salīdzinošā jeb komparatīvistiskā metode ir rīks, kā palūkoties uz terminu un tā nosaukto jēdzienu attīstības un pārmaiņu procesā. Ļoti bieži darba procesā izmatota diskusija kā strīdīga jautājuma risināšanas veids, lai noskaidrotu problēmu, uzklausītu un apspriestu dažādus viedokļus un koleģiāli pieņemtu lēmumu. Šis paņēmiens vārdnīcas izstrādes procesā ir bijis tik efektīvs, ka reti kurš šķirklis ir tikai viena autora veidots.

4. Vārdnīcas makrostruktūras parametri

Tā kā ITSTV tiek veidota kā tiešsaistē pieejama un izmantojama vārdnīca, tad daudzi no vārdnīcas makrostruktūras aspektiem nav aktuāli, resp., jārēķinās ar elektroniska materiāla priekšrocībām, nevis drukāta izdevuma specifiku. Līdz ar to nevar runāt par vārdnīcas makrostruktūru un mikrostruktūru tradicionālā izpratnē. Un tomēr šajās divās kategorijās ir ietilpināti galvenie radītāji, kas raksturo vārdnīcu, ar mikrostruktūru saprotot to, kas atrodams šķirkļa iekšpusē, bet ar makrostruktūru – visu, kas atrodams ap šķirkļiem.

Pats svarīgākais apstāklis, kas izriet no tā, ka ITSTV ir tiešsaistes resurss, ir iespēja netaupīt vietu, kas parasti ir svarīgi drukātajos izdevumos, nelietot daudzos saīsinājumus, simbolus un grafiskās zīmes, kas stipri apgrūtina jebkuras vārdnīcas lasīšanu. Savukārt, izmantojot tiešsaistes vārdnīcas privilēģijas un tehniskās iespējas, ir izplānots, kā izkārtot visu informāciju tā, lai lietotājam ir ērti, viegli un pārskatāmi iegūt informāciju tieši tik daudz, cik tas ir nepieciešams.

Pašreizējā ITSTV izstrādes posmā ir pabeigta šķirkļu saturiskā izstrāde, bet tehniskais izkārtojums ir tikai provizoriski ieskicēts, tādēļ nav iespējams precīzi aprakstīt satura vizualizācijas dizainu un lietošanas instrukciju.

4.1. Vārdnīcas uzbūve

Tiešsaistes vārdnīcu veido ievaddaļa jeb priekšvārds, kurā dota īsa informācija vārdnīcas lietotājiem, šķirkļu daļa, kas uzskatāma par galveno un apjomīgāko, trīs pielikumi ar bibliogrāfiskajiem rādītājiem un šis pētījuma ziņojums.

Priekšvārdā sniegts koncentrēts vārdnīcas raksturojums un paskaidrojumi vārdnīcas lietotājam, arī norāde par to, kā sagatavojama atsauce uz vārdnīcas izmantojumu pētniecībā.

Pamatdaļu veido 3000 šķirkļu, ko var dēvēt par pilnajiem jeb skaidrojuma šķirkļiem. Skaidrojuma šķirkļi sastāv no šķirkļa vārda (atsevišķos gadījumos no vairākiem sinonīmiskiem terminiem), termina nozīmes skaidrojuma daļas, piemēriem, kuri pievienoti vien tajos gadījumos, kad to lietojuma konteksts palīdz saprast jēdzienisko saturu, un sadaļas *skatīt arī*, kur norādīti daži šķirkļa vārdi, kuru aplūkošana var palīdzēt attiecīgā jēdziena izpratnē. Katram skaidrojuma šķirklim pievienotas terminu atbilsmes angļu, franču, vācu un krievu valodā. Piemēram,

sapratne, arī **saprašana**
Kognitīvs process, kurā, izmantojot atbilstīgus jēdzienus un to savstarpējo saistību, tiek uztverta kādas informācijas satura būtība, lai veidotu par to tālāku izpratni.
Piemēram, *sapratnes veidošanās par cietas vielas siltumvadīšanas īpašībām*
Skatīt arī *izpratne*
a. comprehension, understanding
fr. compréhension f, entendement m
v. Verständnis n
kr. понимание

Dažos gadījumos šķirkļa beigās ir pievienota norāde uz konkrētu avotu (sk. 2. pielikumu), kas tiešā veidā ir ņemts par šķirkļa skaidrojuma pamatu, piemēram, *Augstskolu likums*,

> **studiju kurss**
> Noteiktā līmenī un apjomā organizēts studiju programmai atbilstošu zināšanu, prasmju un attieksmju sistēmiski sakārtots saturs konkrētajā jomā. Studiju kurss ir studiju programmas komponents, kas var būt gan obligāts, gan arī brīvās izvēles un kuram ir noteikts kredītpunktu skaits. Augstskolas nosaka kārtību, kādā studiju kursi izstrādājami un iekļaujami studiju programmā, lai nodrošinātu studiju programmas kopējo studiju rezultātu sasniegšanu. Konkrētajā augstākās izglītības institūcijā studiju kursam tiek piešķirts kursa kods, katram studiju kursam parasti ir savs vadītājs. Detalizēta informācija par studiju kursu ir pieejama studiju kursa aprakstā.
> Piemēram, *studiju kursa atzīšana un/vai pielīdzināšana*; *studiju kursa statuss*; *studiju kursu katalogs*
> Skatīt arī *kurss (1)*, *studiju kursa apraksts*, *studiju programma*
> **a.** study course
> **fr.** cursus d'études m
> **v.** Studienkurs m
> **kr.** учебный курс
>
> *Augstskolu likums*. (1995). [56. pants.]
> Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/37967-augstskolu-likums

Līdzās skaidrojuma šķirkļiem ir vēl apmēram 230 nepilnie jeb norādes šķirkļi, kuros ir tikai šķirkļa vārds bez nozīmes skaidrojuma, bet ar pievienotu norādi *skatīt*, piemēram,

> **saprašana**
> Skatīt *sapratne*

Norādes šķirkļi izmantoti šādos gadījumos:

1) lai vārdnīcā iekļautu arī biežāk izmantotos sinonīmus, piemēram, *sacerējums*, skatīt *domraksts*; *taktilā uztvere*, skatīt *taustes uztvere*;
2) lai pievienotu norādi par termina lietojuma ierobežojumu novecošanās dēļ, piemēram, *vakarskola* novec., skatīt *vakara (maiņu) vidusskola*; *mācību un pāraudzināšanas iestāde* novec., skatīt *sociālās korekcijas izglītības iestāde*;
3) lai pievienotu norādi par nevēlamu termina lietošanu, piemēram, *studējošais* nevēl., skatīt *students*; *apmācāmais* nevēl., skatīt *māceknis*.

Trīs pielikumos ir atrodami bibliogrāfiskie rādītāji:

1) saraksts ar avotiem, kas izmatoti materiāla vākšanas procesā, tās ir apmēram četrsimt vienības, no kurām tika ekscerpēti termini, lai iegūtu pētāmo materiālu;
2) saraksts ar vārdnīcā citētajiem vai tiešā veidā izmantotajiem šķirkļu skaidrojumiem, tās ir apmēram septiņdesmit vienības, kas izdalītas no pirmā bibliogrāfiskā saraksta un var būt noderīgas vārdnīcas lietotājam papildu informācijas atrašanai;

3) saraksts ar tulkošanas procesā izmantotajiem resursiem – vārdnīcām, portāliem, datubāzēm. Šajā pētījumā izmantotā literatūra ir pievienota teksta beigās.

4.2. Šķirkļa vārdu izkārtojums

Šķirkļa vārdi to kopējā sarakstā ir izkārtoti alfabēta secībā pēc pirmā vārda burta. Ja pirmais burts vienāds, tad – pēc otrā utt. Ja terminu veido vairāki komponenti, tad ņem vērā pirmā komponenta burtu alfabētisko izkārtojumu, piemēram, termins *pedagoģiski digitālā kompetence* atrodas pēc termina *pedagoģiskā kompetence*. Ja vairākiem terminiem pirmais komponents ir vienāds, tad izkārtojumā vadās pēc otrā komponenta, piemēram, termins *izglītības saturs* atrodas pirms termina *izglītības standarts.* Ja arī otrais komponents ir vienāds, tad – pēc trešā utt., piemēram, termins *izglītības kvalitātes monitoringa sistēma* atrodas pirms termina *izglītības kvalitātes rādītājs.*

Vadoties pēc leksikogrāfijas tradīcijas, īsais patskanis un garais patskanis vārdnīcās šķirkļu izkārtojumā tiek uzskatīts kā viena alfabētiskā vienība, kas neietekmē šķirkļa vārda atrašanās vietu, tādēļ, piemēram, šķirkļa vārdi *mācīšanās grūtības* un *mācīšanas paņēmiens*, atrodas tieši šādā secībā. Vēlams, lai arī šis princips tiktu ievērots tiešsaistes formāta vārdnīcā līdzīgi, kā tas darīts šķirkļa vārdu sarakstā "Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā", kas pieejama vietnē *tezaurs.lv*.

Šķirkļa vārdu alfabētiskais saraksts ir svarīgs, lai redzētu līdzīgi nosauktu terminu apkaimi, ja lietotājs īsti nezina, ko meklēt. Savukārt piekļuve skaidrojumam jeb šķirkļa izvērsumam ir identiska kā no meklētāja, tā arī caur šķirkļa vārdu, kas ir digitāli aktivizēts.

Nav noskaidrots, vai tehniski būs iespēja redzēt vienkopus visus terminus, kas sākas ar vienu alfabēta burtu, tādējādi veidojot alfabētiskas terminu kopas, kas ļoti parocīgi tika izmantotas vārdnīcas izstrādes laikā.

Vārdnīcas tehniskajā specifikācijā ir iestrādāta prasība, lai, izmantojot aktivizētos vārdus katra šķirkļa beigu sadaļā *skatīt arī*, varētu piekļūt jēdzieniski saistītajiem terminiem vai citiem terminiem, kas nepieciešami konkrētā šķirkļa informācijas izpratnei. Piemēram, šķirkļa *dizaina domāšana* sadaļā *skatīt arī* ir pievienoti termini *dizains* un *domāšana*, turklāt arī šajā rindā ir ievērots alfabēta princips.

5. Vārdnīcas mikrostruktūras galvenie komponenti

Kā galvenie vārdnīcas mikrostruktūras komponenti aprakstīti terminu jēdzienisko kopu un apakškopu izstrādes principi, kā arī semantiskā, leksiskā, morfoloģiskā un vārddarināšanas aspekta jautājumi šķirkļa vārda un šķirkļa satura izstrādē. Lai ilustrētu aprakstu, pievienoti piemēri no ITSTV.

5.1. Jēdzienisko kopu un apakškopu izstrāde

Jau kopš terminu atlases procesa vārdnīcas satura izstrādē ir notikusi vadīšanās pēc jēdzienisko kopu un apakškopu principa, tas ļauj skatīt nozares terminoloģiju vienotā sistēmā. Terminu jēdzienisko kopu izveide balstās uz onomasioloģiskās un semasioloģiskās metodes vienotību, kas valodas vienības pēta leksiski semantiskās grupās, nodrošinot tām arī saskaņotu terminoloģiju. Jēdzieniskās grupas veidotas, apkārt centrālajam terminam jeb virsterminam sakārtojot apakšterminus un blakusterminus. Šķirklī šī terminu saistība jēdzieniskajā sistēmā tiek parādīta skaidrojumā.

Piemēram, jēdzieniskajā kopā par domāšanas dažādām operācijām, jāsaskata, ka virsjēdziens ir ietverts terminā *domāšana*, kas tiek skaidrots kā augstākā izziņas procesa forma, prāta darbība, kas vērsta uz informācijas apstrādi, izpratni, sakarību noskaidrošanu, spriešanu un secināšanu. Tātad, ja domāšana tiek skaidrota kā izziņas procesa forma, tad jāapzinās, ka šī termina virstermins ir *izziņa*. Savukārt, lai skaidrotu dažādās domāšanas operācijas, ir jāizskaidro termins *domāšanas operācija*, kas attiecībā pret terminu *domāšana* ir apakštermins. Tālāk, veidojot šķirkļus par dažādām domāšanas operācijām, kas ir apakštermini attiecībā pret terminu *domāšanas operācija* – salīdzināšana, klasificēšana, analīze, sintēze, abstrahēšana, vispārināšana, konkretizēšana –, katrā šķirklī skaidrojums sākas ar norādi, ka tā ir domāšanas operācija, tādējādi uzsverot virstermina kopīgo iezīmi un parādot, ka tie ir blakustermini, arī aprakstot pazīmes, kas atšķir vienu blakusterminu no otra. Piemēram,

domāšana
Augstākā izziņas procesa forma. Domāšana ir prāta darbība, kas vērsta uz informācijas apstrādi, izpratni – jēdzienu apzināšanu, sakarību secināšanu, spriedumu veidošanu un slēdzienu formulēšanu.

domāšanas operācija
Domāšanas procesa paņēmiens vai procesa viena daļa, kuru izmanto, lai apstrādātu informāciju. Galvenās domāšanas operācijas ir salīdzināšana, klasificēšana, analīze, sintēze, abstrahēšana, vispārināšana, konkretizācija.

analīze
Domāšanas operācija, kurā notiek izziņas objekta, piemēram, priekšmeta, parādības, procesa, īpašības, īpašības, pazīmes, kā veseluma sadalīšana sastāvdaļās jeb komponentos, lai izzinātu katru sastāvdaļu atsevišķi, tā iegūstot jaunu izpratni par veselumu.

sintēze
Domāšanas operācija, kas balstās uz izziņas objekta – priekšmeta, parādības, procesa, īpašības, pazīmes u. c. –visu komponentu izzināšanu vienotā veselumā un kopsakarībā, radot jaunu izpratni un zināšanas.

salīdzināšana
Domāšanas operācija, kurā notiek izziņas objekta, piemēram, priekšmeta, parādības, procesa, īpašības, pazīmes, komponentu līdzības vai/un atšķirības noteikšana pēc konkrētiem kritērijiem. Salīdzināšana ir viena no vienkāršākajām domāšanas operācijām, ko attīsta pirmsskolas un jaunākajā skolas vecumposmā.

vispārināšana
Domāšanas operācija, kas balstās uz izziņas procesā iegūtu atsevišķu faktu pārnešanu jeb attiecināšanu uz citiem līdzīgiem izziņas objektiem, piemēram, priekšmetiem, parādībām, procesiem, īpašībām, pazīmēm. Mācībās vispārināšana tiek izmantota, lai zināšanas un prasmes, kas iegūtas noteiktā situācijā vai kontekstā, varētu piemērot jaunai situācijai vai kontekstam.

abstrahēšana
Domāšanas operācija, kurā notiek mazāk svarīgā, nebūtiskā, arī konkrētā un individuālā nošķiršana un ignorēšana, izceļot būtiski raksturīgos faktus, īpašības, sakarības, attiecības.

konkretizācija
Domāšanas operācija, kurā notiek informācijas precizēšana, atspoguļojot izziņas objektu visā tā daudzveidībā, raksturojot individuālās pazīmes, īpašības, attieksmes, sakarības u. tml., kas to atšķir no citiem līdzīgiem izziņas objektiem.

klasificēšana
Domāšanas operācija, kurā notiek līdzīgu izziņas objektu, piemēram, priekšmetu, parādību, procesu, īpašību, pazīmju u. c., grupēšana un kārtošana pēc noteiktiem kritērijiem, kas izmantoti salīdzināšanas procesā.

Rīkojoties ar šādu pieeju, viegli pamanīt, ja kāds termins tiek izlaists/pazaudēts vai šķietami neattiecas uz konkrētās nozares terminu kopumu. Tad jēdzieniskā kopa tika izstrādāts terminu shematisks izklāsts, lai saskatītu virsterminu, apakšterminu un blakusterminu jēdzienisko būtību. Piemēram, jēdzieniskajā kopā *augstskolas personāls* šis termins ir uzskatāms par virsterminu, kas nosauc visu augstākās izglītības darbinieku kopumu, kas ieņem dažādus akadēmiskos amatus un strādā saskaņā ar sava amata aprakstu. Secīgi jāskaidro, kas ir *akadēmiskais amats*, un tālāk konkrētus amatus nosaucošie termini: *lektors*, *docents*, *asociētais profesors*, *profesors*, *zinātniskais asistents*, *pētnieks*, *vadošais pētnieks*. Izstrādājot šādu stingru jēdzienisko sistēmu, ir iespējams droši tai pēc vajadzības pievienot jaunpienākušos terminus, piemēram, *tenūrprofesors*, *prakses profesors*.

Šādu jēdzienisko kopu principu stiprina vārdi, kas šķirklī aiz termina skaidrojuma pievienoti ar norādi *skatīt arī*. Piemēram, vārdnīcā ir iekļauta virkne terminu ar komponentu *akadēmisks*, kas ir ļoti aktīvs terminelements, arī jaunu terminu potenciāls komponents, kuru var izmantot terminradē, ja vien ir saprotama tajā ietvertā jēdzieniskā nozīme, piemēram, *akadēmiskā brīvība*, *akadēmiskā*

integritāte, *akadēmiskā kopiena*, *akadēmiskā krāpniecība*, *akadēmiskā mūža organizācija*, *akadēmiskā šķīrējtiesa*, *akadēmiskais godīgums*, *akadēmiskais personāls*, *akadēmiskais parāds*, *akadēmiskais spiediens*, *akadēmiskās karjeras posmi*. Pie visiem minētajiem vārdkopterminiem pievienota norāde "skatīt arī *akadēmisks*", tas vairo ne vien jēdzienisko izpratni, bet arī paver iespēju šo komponentu izmantot jaunterminu radīšanā. Ņemot vērā šī komponenta aktivitāti terminradē, atsevišķā šķirklī tiek skaidrots arī vārds *akadēmisks*, norādot uz tā lietojumu divās nozīmēs: 1) tāds, kas attiecas uz studiju procesu augstākās izglītības institūcijā, piemēram, akadēmiskais godīgums, akadēmiskais atbalsts, vai kas ir raksturīgs augstākās izglītības institūcijām, piemēram, akadēmiskā šķīrējtiesa, akadēmiskā kopiena; 2) zinātniski pamatots, pārbaudīts, precīzs, pilnīgs, faktoloģiski un informatīvi uzticams.

Šādas nostādnes izvēle ir perspektīva jaunu terminu radīšanā, jo pēc nepieciešamības no stabiliem terminelementiem var veidot jaunus salikteņterminus vai vārdkopterminus, nodrošinot vairākas būtiskas terminam izvirzītās prasības – caurredzamību, sistēmiskumu un atvasināmību. Tas neapšaubāmi nodrošina vārdnīcas lietošanas ilgtspēju, savukārt vārdnīcas tapšanas procesā tas nozīmē, ka viss materiāls atrodas sasaistē un viena termina (vai terminelementa) skaidrojums ietekmē cita termina skaidrojumu.

5.2. Semantiskais aspekts terminradē un skaidrojumā

Viena no semantiskā aspekta galvenajām problēmās saistās ar termina funkcijā izmantotā vārda daudznozīmīgumu. Ja termina nozīmē funkcionē tikai viena vai dažas no daudznozīmīga vārda nozīmēm, tad vārdnīcā iekļauta un skaidrota tikai tā vai tās nozīmes, kas attiecināmas uz izglītības nozares terminoloģiju. Piemēram, vārds *attieksme* vispārīgās leksikas skaidrojošajās vārdnīcās ir atrodams ar 3–5 dažādu nozīmju aprakstiem. ITSTV tas iekļauts ar divām nozīmēm:

> **attieksme**
> 1. Cilvēku savstarpējais izturēšanās veids saskarsmē. Attieksme var būt pozitīva, neitrāla vai negatīva, atbalstoša vai noliedzoša, vienlīdzīga vai diskriminējoša u. tml. Attieksme nosaka gan saziņas kvalitāti, gan sadarbības produktivitāti, gan psiholoģisko klimatu kopienā, piemēram, klasē, ģimenē, kolektīvā.
> 2. Cilvēka uzvedības, rīcības saistība ar apkārtējo pasauli. Attieksme ir uzskats par lietām, procesiem, norisēm, to vērtējums un atbilstoša nostāja, ko veido zināšanas un kas izpaužas kā spontāna reakcija uz konkrētu notikumu vai kā vērtībās, mērķos, ideālos un normās sakņota pastāvīga, noturīga tendence. Attieksmes veidošanās ir būtiska izglītības procesa daļa.

Turklāt par nepieciešamu atzīta vajadzība pievienot vēl trešo nozīmes skaidrojumu, ko var attiecināt tikai uz šī vārda lietojumu daudzskaitlī:

> 3. *dsk*. Savstarpēja saistība, sakarība, mijattiecības starp objektiem, parādībām, vienumiem, lielumiem, nojēgumiem u. tml.

Piemēram, *korelatīvas attieksmes starp sniegumu un vērtējumu*

Liels izaicinājums jebkuras vārdnīcas veidotājiem ir jaunu terminu izstrāde un skaidrojums. Tas notiek situācijā, kad ir parādījies jauns jēdziens, kam latviešu valodā vēl nav dots atbilstošs, piemērots nosaukums. Viens no šādiem jēdzieniem angļu valodā tiek izteikts ar terminu *deadline*, kam vārdnīcas autori piedāvājuši atbilsmi latviešu valodā *laikrobeža*, uzskatot, ka saliktenis ar komponentiem, kas norāda uz laika un robežas semantiku, izsaka šī jēdziena galveno jēgu:

laikrobeža *jaunterm.*
Iepriekš noteikts laiks, parasti – pulksteņa laiks, līdz kuram ir jāpabeidz kāda darbība, piemēram, uzdevums, runa. Pēc laikrobežas pārkāpšanas uz darbību var attiecināt sankcijas – darbības rezultātu var nepieņemt, runātāju var pārtraukt u. tml.
Piemēram, *pārbaudes darba laikrobeža ir divas stundas*; *referāta laikrobeža ir 20 minūtes*
Skatīt arī *kavējums*, *termiņš*
a. deadline
fr. der délai m
v. Frist f, Deadline f
kr. лимит времени, отведенное время

Nepieciešamība pēc jauna termina ir arī tādos gadījumos, kad lietotais tradicionālais termins vairs neatbilst jēdzieniskajam saturam. Tad vai nu iepriekšējais tiek pasludināts par novecojušu un vietā parādās jauns termins, kas atbilstošāk nosauc reāliju, vai arī iepriekšējais ir jāmarķē kā nevēlams un jāmeklē jauns terminoloģiskais risinājums. Pirmajā gadījumā vārdnīcas veidotāji ir rīkojušies tā, lai jēdzienu var atpazīt gan pēc iepriekšējā, gan pēc mūsdienu situācijai atbilstošā termina, piemēram,

bērnudārzs *novec.*
Skatīt *pirmsskolas izglītības iestāde*

pirmsskolas izglītības iestāde (PII), arī **bērnudārzs**
Pašvaldības vai privātpersonas dibināta izglītības iestāde, kas reģistrēta izglītības iestāžu reģistrā un darbojas saskaņā ar licencētu pirmsskolas izglītības programmu.

Daudz sarežģītāka ir tāda situācija, kad tradicionāli lietotais termins tiek kritizēts un atzīts par nevēlamu (galvenokārt lingvistiskā risinājuma neatbilstības dēļ), bet jauna termina piedāvājumi beidzas ar nepieņemšanu, noraidīšanu. Pētnieku grupa ir veidojusi vairākas diskusijas par tādu terminu kā *izglītojamais* un *apmācāmais* vajadzību aizstāt ar precīzākiem terminiem. No vienas puses, tie joprojām parādās jaunākajos resursos, īpaši izglītības politikas dokumentos un citējumos no šiem dokumentiem, piemēram, promocijas darbos vai projektu ziņojumos. Tas vedina domāt, ka diez vai tiks iedzīvināti jauntermini, ko piedāvā darba grupa, jo ieraduma spēks ir liels. No otras puses, tā nav tikai valodnieciska problēma, jo šie ciešamās kārtas divdabju substantivējumi neatbilst mūsdienu izglītības procesa (kura centrā ir skolēns, students kā aktīvs subjekts, nevis pasīvs objekts) dalībnieku nosaukšanai. Šie

gadījumi ir piesaistījuši pētnieku uzmanību, tādēļ sniegts arī plašāks ieskats problemātikā (Helviga, Laiveniece 2022). Zīmīgi, ka neveiksmīgais darinājums *izglītojamais* kā termins ir norādīts 1998. gadā pieņemtajā *Izglītības likumā*, bet autori nav uzskatījuši par vajadzīgu to ietvert 2000. gadā izdotajā "Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā" (PTSV 2000). Iespējams, šī paša tikko skaidrotā loģiskā pretrunīguma dēļ. Mārtiņa Veides promocijas pētījumā (Veide 2018, 9) termina *izglītojamais* vietā ieteikts lietot terminu *māconis*, nosaucot jēdzienu, kas būtu attiecināms uz jebkuru, kurš mācās, tostarp pedagogu. 2005. gadā Valentīna Skujiņa aktualizējusi jautājumu par termina *izglītojamais* aizstāšanas variantiem, atgādinot, ka jau iepriekšējās vārdnīcas tapšanas laikā par to runāts un piebilstot, ka tolaik ticis apspriests variants *mācēns* (pēc līdzības ar vārdu *skolēns*). (Skujiņa 2005)

Meklējot problēmas risinājumu, darba grupa pētījuma laikā ir rosinājusi diskusiju par trim šī jēdziena nosaukšanas variantiem: *mācēns*, *edukants*, *mācents/mācants*. Katram no tiem ir savas priekšrocības un trūkumi, bet, virzoties pa onomasioloģiskās pieejas iespējām, par galveno meklējuma būtību noteikta termina atbilsme konkrētā jēdziena nosaukšanai. Šis bija tas gadījums, kad termina skaidrojums bija izstrādāts vēl pirms paša termina atrašanas:

> **xxx**
> Cilvēks, kurš mācās neatkarīgi no vecuma, izglītības pakāpes, mācību organizācijas formas un izglītības iestādes. Ar šo terminu vienā vārdā nosauc visus, uz ko var attiecināt kādu no terminiem *skolēns*, *audzēknis*, *students*, *maģistrants*, *doktorants*, *klausītājs*, *kursants*. Ir tradīcija šī jēdziena nosaukšanai izmantot terminu *izglītojamais*, piemēram, *Izglītības likumā*, taču šī vārda gramatiskā forma semantiski paredz tikai pasīvu dalību izglītības procesā ('tas, ko izglīto', nevis 'tas, kurš izglītojas'), tāpēc termins *izglītojamais* uzskatāms par nevēlamu.

Vārda *mācēns* priekšrocības saistāmas ar faktiem, ka tas jau reiz ticis apspriests, ka tas sasaucas ar vārdu *skolēns* (skolā mācās *skolēni*, bet visi, kas mācās, ir *māceni*), turklāt šim atvasinājumam abas morfēmas (sakne *māc-* un piedēklis *-ēn-*) ir latviskas. Trūkums ir paredzams tajā apstāklī, ka pieaudzis cilvēks diez vai gribētu saukties par mācēnu.

Vārda *edukants* priekšrocības saistāmas ar latīņu valodas cilmi, kas ļautu tam labi iekļauties terminu grupā *students*, *maģistrants*, *doktorants*, *kursants*, turklāt latviešu valodā ir daži gadījumi, kad šī sakne *edu-* tiek izmantota terminoloģijā (*koedukācija* 'kopmācība', *psihoedukācija* 'pacienta un ģimenes izglītošana', arī radniecīgajā lietuviešu valodā tā tiek lietota (*edukoloģija*). Trūkums saistās ar faktu, ka latviešu valodā gandrīz nemaz netiek izmantota latīņu cilmes vārddaļa *edu-*, jo ir Ata Kronvalda radītais vārds *izglītība*.

Vārda *mācents/mācants* priekšrocības saistāmas ar saknes *māc-* izmantošanu, kam ir sena indoeiropiešu pirmvalodas cilme. Izmantojot izskaņu *-ents* (vai *-ants*) ar nozīmi 'tas, kas dara, darbojas ir aktīvs', veidojas semantiskā grupa *students*, *maģistrants*, *doktorants*, *kursants* (visi kopā – *mācenti/mācanti*). Turklāt šis termins

kā potenciāli iespējams minēts 2016. gada 15. septembra seminārā "Terminoloģija Eiropas un Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūru kontekstā". Trūkums, iespējams, varētu tikt saistīts ar vārddarināšanas specifiku, jo latviešu valodā nav piedēkļu *-ent-* un *-ant-*. Tās ir aizgūtas vārddaļas, kas tiek pievienotas latviskajai saknei *māc-*. Veidojas hibrīdtermins, taču tas nav nekas nevēlams un neparasts latviešu valodā, tostarp terminoloģijā.

Diskusija ir notikusi darba grupā, uzklausot arī recenzentu un citu jomas speciālistu viedokļus. Ar LZA TK un Valsts valodas centra latviešu valodas ekspertu piesaisti ir panākta vienošanās, ka ieteicamais termins ir *izglītības guvējs*.

Līdzīga situācija ir ar termina *apmācāmais* aizstāšanu, taču risinājums ir nācis daudz vieglāk. Darba grupa ir spējusi vienoties, ka piemērotākais variants ir *māceknis* (piemēru sk. iepriekš).

Iespējams, ka arī termins *studējošais* būtu atkārtoti izvērtējams, domājot, vai termins *students* tomēr neizsaka to pašu jēdzienu. To pastiprina arī fakts, ka abi termini – *students* un *studējošais* (PTSV 2000: 167) – ir ietverti 2000. gadā izdotajā "Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā" ar visai nepārliecinošām atšķirībām to skaidrojumā. Augstākajos līmeņos – maģistrantūrā un doktorantūrā – studē maģistranti un doktoranti. No vienas puses, *studējošais* ir parocīgs vārds, kas aptver izglītības ieguvējus visos trijos augstākās izglītības līmeņos un ļauj tos nosaukt kopumā. No otras puses, pastāv uzskats, ka darāmās kārtas tagadnes lokāmo divdabju (ar izskaņu *-ošs*) pārliecīga izplatība nebūtu vēlama, īpaši, ja tie darināti no pārejošajiem darbības vārdiem (Endzelīns, Mīlenbahs 1993; Veidemane 2002). "Kur vien iespējams, to vietā liekams kas labāks (piem., darītāja vārds ar *-tājs* vai *-ējs*)." (Endzelīns, Mīlenbahs 1993, 122) Mūsdienu latviešu valodas gramatika šajā jautājumā striktu viedokli nepauž (LVG 2013, 571). (Helviga, Laiveniece 2022) Darba grupa piedāvā šādu risinājumu:

> **studējošais** *nevēl.*
> Skatīt *students*
>
> **students**, **studente**
> Persona, kas augstākās izglītības institūcijā studē bakalaura, maģistra vai doktora līmeņa studiju programmā. Ir pieņemts bakalauranta, maģistranta un doktoranta nosaukšanai izmantot virsterminu *studējošais*, piemēram, *Augstskolu likumā*, taču tas izsaka to pašu nozīmi, ko termins *students* ('tas, kas studē'), tāpēc termins *studējošais* kā sinonīms terminam *students* uzskatāms par nevēlamu.

Ja nepieciešams jauns termins, kas nosauc jēdzienu, kam līdz šim latviešu valodā nav bijis nosaukuma vai nosaukums bijis nepiemērots, ticis ievērots semantiskās precizitātes princips: identificētas jēdziena būtiskās pazīmes, ja iespējams, noteikta tā saistība ar virsjēdzienu, blakusjēdzieniem un/vai apakšjēdzieniem. Terminam jāatspoguļo gan būtiskākās jēdziena pazīmes, gan jāiekļaujas jau esošajā jēdzieniskajā sistēmā, ja tāda ir pastāvējusi.

Viena no jaunas vārdnīcas veidošanas pamatprasībām ir pārskatīt un precizēt jau esošus/lietotus terminus, lai precīzi iezīmētu apzīmējamā jēdziena robežas. Sarežģīti ir izšķirties, ja pastāv vairāki līdzīgi termini, bet jēdzieniskās robežas ir vāji iezīmētas, tad jāizvērtē, kurš vai kuri no termina komponentiem (vārds, vārddaļa, gramatiskā forma) nekalpo vajadzīgajam mērķim. ITSTV izstrādes procesā ir notikusi terminu *labsajūta*, *labizjūta*, *labjūte*, *labūtība* sakārtošana, ārpus vārdnīcas atstājot tuvu esošo *labklājība*, jo tas saistāms vienīgi ar materiālo nodrošinājumu. Parasti, lai raksturotu apmierinātību, tiek lietots termins *labsajūta*, bet precizitātes labad ir jānošķir *labsajūta* un *labizjūta*, jo vārddaļas *sajūta* un *izjūta* izsaka atšķirīgus jēdzienus: *sajūta* rodas ar maņām reaģējot uz fizioloģisku vai fizisku kairinātāju, bet *izjūta* ir spēja uztvert, saprast un novērtēt uz intuīciju, prātu vai emocionālo pieredzi balstītu pārdzīvojumu, stāvokli, attieksmi. Tātad ir nošķirami jēdzieni, ko nosauc ar terminiem *labsajūta* un *labizjūta*:

labsajūta
Fizisks stāvoklis, ko raksturo patīkamas sajūtas un laba pašsajūta, kas atspoguļojas cilvēka psihē. Labsajūtu ietekmē ar maņām uztverti kairinātāji, piemēram, vieta, vide, gaisa temperatūra, kvalitāte, uzturs, un tās līmeni nosaka individuāla reakcija uz tiem.

labizjūta, arī **apmierinātība**
Indivīda spējas pozitīvi novērtēt savu darbošanos, dzīvi un sajust gandarījumu, labpatiku, optimismu, laimi, gūt pārliecību un ticību nākotnei. Par labizjūtu runā trīs aspektos: 1) hēdoniskais jeb subjektīvais aspekts, kas saistīts ar pozitīvu emociju un baudas gūšanu, veicot interesantas un patīkamas nodarbes; 2) eidemoniskais jeb psiholoģiskais aspekts, kas saistīts ar laimes izjūtu, ko rosina pašīstenošanās, personības izaugsme, sadarbība ar citiem; 3) vērtējošais aspekts, kas saistīts ar pašizvērtējumu atsevišķās situācijās, darbības jomās vai dzīvē kopumā. Labizjūtas vērtējošajā aspektā ir svarīgi, ka pozitīvais ir pārsvarā pār negatīvo. Labizjūtai traucē pārlieku liela paškritika, pesimisms, arī neadekvātas ambīcijas un pārlieku augsts pašvērtējums.

Turklāt šajā jēdzieniskajā kopā nākuši klāt vairāki jauni jēdzieni, kas ir tuvi, bet ne identiski ar iepriekšējiem diviem. Angļu valodā tie izteikti kā *wellness* un *wellbeing*. Latviešu valodā tie atveidoti kā *labjūte* un *labbūtība*. Darba grupa piedāvā tos ar šādu skaidrojumu:

labjūte
Stāvoklis, ko raksturo labsajūtas un labizjūtas kopums. Termins *labjūte* no medicīnas jomas pārgājis arī uz sociālo jomu. Izglītības procesā labjūte sekmē ikdienas darbošanās un mijiedarbības kvalitāti. Labjūte ir viens no nosacījumiem labbūtības veidošanai.

labbūtība
Komplicēts stāvoklis, kas veidojas, ja cilvēks ir gandarīts visdažādākajās dzīves jomās. Labbūtību ietekmē vairāki faktori: fiziskā veselība – miegs, uzturs, atpūta, kustības; sociālais statuss – piederība, karjera, atbalsts; emocionālais stāvoklis – novērtējums, attīstība, motivācija; materiālais nodrošinājums – darbs, atalgojums, labklājība; vides piemērotība – darba vieta, atpūtas zona, komforts, transporta pieejamība. Ja kāds no labbūtības faktoriem nepastāv, ir nepilnīgs vai pakļauts riskam, tad cilvēkam draud

pārslodze, nogurums, enerģijas izsīkums, motivācijas trūkums, izdegšanas sindroms vai apātija.

Ne visos gadījumos ir izdevies atrisināt un sakārtot ar vārdkoptermina atkarīgā komponenta semantiku radušās problēmas, piemēram, *Augstskolu likumā* ir lietoti termini *zinātnes doktora grāds* un *profesionālais doktora grāds mākslās*. Pēc analoģijas loģiskāk būtu *zinātniskais/profesionālais doktora grāds*, bet vārdnīcas veidotāji ir respektējuši likumā lietoto terminoloģiju.

Vēl viens aspekts, kam darba grupa vēlas pievērst uzmanību, ir saistīts ar vārdu izvēli šķirkļa skaidrojumā. Ja šķirklī ir aprakstāms termins, kas pieder kādai jēdzieniskajai sistēmai, tad tā skaidrojumā izmantojams virsjēdziena nosaukums (piemēram, metode, princips, pieeja, prasme, vērtēšana, kompetence, valoda), to nevar aizstāt ar citiem aprakstošiem vārdiem vai sinonīmiem. Turklāt skaidrojumā maksimāli tiek izmantoti tie termini, kas vārdnīcā ir iekļauti kā šķirkļa vārdi. Piemēram, šķirklis *vērtēšana*:

vērtēšana
Mērķtiecīgu darbību kopums, lai iegūtu, apkopotu un interpretētu informāciju, sniegtu atgriezenisko saiti un dotu vērtējumu, kas apliecina indivīda, organizācijas sniegumu un/vai darbības rezultātu. Izglītībā vērtēšana ir daļa no mācību/studiju procesa, un tās primārais mērķis ir dot nepieciešamo informāciju, lai varētu uzlabot mācīšanu un mācīšanos. Vērtēšana tiek īstenota saskaņā ar noteiktiem, iepriekš zināmiem kritērijiem, kas norādīti mācību priekšmeta standartos, studiju kursu aprakstos vai pedagoga individuālajās prasībās.

Skaidrojuma tekstā izmantoti 23 termini, kas kā šķirkļa vārdi atrodami ITSTV, tātad – par katru no tiem precīzu informāciju var uzzināt šajā paša terminu resursā: *atgriezeniskā saite*, *daļa*, *darbība*, *indivīds*, *individuāls*, *informācija*, *izglītība*, *kopums*, *kritērijs*, *mācību priekšmeta standarts*, *mācību process*, *mācīšana*, *mācīšanās*, *mērķis*, *mērķtiecīgs*, *organizācija*, *pedagogs*, *prasība*, *rezultāts*, *sniegums*, *studiju kursa apraksts*, *studiju process*, *vērtējums*. Šāda terminu sasaiste, tīklveida pārklāšanās nodrošina ne tikai iespēju šo uzziņu avotu lietot vairākos slāņos, bet arī augstu zinātnisku precizitāti.

5.3. Svarīgākie jautājumi leksiskajā aspektā

Viens no būtiskākajiem jaunas vārdnīcas veidošanas jautājumiem, kas saistāms ar leksisko aspektu, ir izšķiršanās par vairāku nozīmju skaidrojumu viena termina jēdzienu nosaukšanai.

Ja viens un tas pats termins funkcionē divās un vairāk nozīmēs, resp., vairāku jēdzienu nosaukšanai, tad novērtēts, vai šie jēdzieni pieder vienai un tai pašai jēdzieniskajai sistēmai. Ja tie veido sistēmā virsjēdzienu un apakšjēdzienu, tad tos atspoguļo vienā šķirklī. Kā pirmo termina nozīmi skaidro virsjēdziena nosaukumu jeb termina plašāko nozīmi, bet apakšjēdzienu jeb termina lietojumu šaurākajā nozīmē – pēc tam (kā otro/trešo), tādējādi vienuviet nodrošinot visu informāciju ar vienu

terminu, lai vārdnīcas lietotājs var izvēlēties, kura nozīme viņu interesē. Viens no terminiem, kuram ir aprakstītas četras nozīmes, ir *skola*, nozīmju izkārtojums ir no plašākās, vispārīgākās uz šaurāko:

> **skola**
> 1. Izglītības iestāde, kas īsteno pamatizglītības, vispārējās vidējās izglītības vai speciālās izglītības programmu.
> 2. Neformālās izglītības pasākumu kopums, kurā piedāvā kvalifikācijas paaugstināšanu, zināšanu un prasmju ieguvi, pieredzes apmaiņu.
> 3. Vienotu teorētisko atziņu kopums, kas veido noteiktu virzienu zinātnē, mākslā. Virziena atbalstītāji, sekotāji to attīsta nākamajās paaudzēs, nodrošinot konkrētās skolas teorētisko ideju ilgtspēju.
> 4. Praktiskā darbībā iegūta pieredze; arī mācība, gudrība.

Ja viens un tas pats termins funkcionē divās un vairāk nozīmēs, resp., vairāku jēdzienu nosaukšanai, tad novērtēts, vai šie jēdzieni pieder vienai un tai pašai jēdzieniskajai sistēmai. Ja tie nosauc jēdzienus, kas nav savstarpēji saistīti vienā jēdzieniskajā sistēmā, tad veidoti divi atsevišķi šķirkļi, līdzīgi kā homonīmijas gadījumā. Šādu gadījumu terminu vārdnīcā nav daudz, piemēram,

> **komanda[1]**
> Organizēta cilvēku grupa, kura izveidota noteiktu savstarpēji saistītu uzdevumu veikšanai un kurā katram tās dalībniekam ir sava funkcija un atbildība par kopīga mērķa sasniegšanu.
>
> **komanda[2]**
> Īsa mutvārdu pavēle, parasti militārās vai sporta nodarbībās.

Biežāk homonīmiju veido vārda piederība dažādām vārdšķirām, piemēram, lietvārdam un īpašības vārdam – *erudīts*, *ekstraverts*, *introverts*, *ideāls*, *komplekss*, *kolektīvs*, *normatīvs*, *potenciāls*, *prestižs*, *trafarets.*

Ja viena un tā paša jēdziena nosaukšanai izmantoti absolūtie sinonīmi, resp., aizguvums un atbilstošs pašcilmes vārds, tad tie abi norādīti šķirkļa vārdā, priekšroku dodot tam sinonīmam, kas ir pašcilmes vārds, izņemot tos gadījumus, kad aizguvuma lietojums ir tradicionāli zināmāks, biežāk lietots u. c. atbalstāms. Piemēram, *pāragra attīstība*, arī *akcelerācija*; spriedze, arī *stress*; *ieteikums*, arī *rekomendācija*; *izziņa*, arī *kognīcija*, bet *bilingvālā izglītība*, arī *divvalodu izglītība*; *Curriculum vitae (CV)*, arī *dzīvesgājums*; *daktilēšana*, arī *pirkstu valoda*; *erudīts*, arī *zinīgs*, *zinošs*.

Ja termina sastāvā, resp., atkarīgajā komponentā ir īpašvārds, tad šķirkļa vārda rakstībā ievērota īpašvārda rakstība, kas ir adaptēta latviešu valodā. Norādi uz termina saistību ar personvārdu pievieno šķirkļa beigās, lai pamatotu tā izcelsmi. Piemēram,

> **Blūma taksonomija**
> Hierarhiska sistēma, ko izmanto vērtēšanai, kurā indivīda sasniegtos rezultātus nosaka un kategorizē pēc viņa snieguma kognitīvajā līmenī (atcerēšanās, izpratnes, izmantošanas, analīzes, sintēzes, izvērtēšanas). Papildus kognitīvajai dimensijai tiek

klasificēta arī afektīvā dimensija, kas saistīta, piemēram, ar empātiju, emocijām, to vadīšanu, un psihomotorā dimensija, kas saistīta, piemēram, ar jaunas uzvedības, jaunu prasmju apguvi. Šo taksonomiju izveidoja Bendžamins Semjuels Blūms (*Benjamin Samuel Bloom*, 1913–1999).

5.4. Morfoloģiskais un vārddarināšanas aspekts šķirkļa vārdu noformēšanā

Pirmkārt, jānorāda uz locījuma izvēli šķirkļa vārdā. Vienvārda termins šķirkļa vārdā rakstīts nominatīvā – vienskaitļa vai daudzskaitļa, atkarībā no termina jēdzieniskās būtības, piemēram: *mācība*, *mācības*, *spēja*, *spējas*. Vārdkoptermină ar diviem komponentiem, kas apvienoti saskaņojumā, neatkarīgais komponents rakstīts nominatīvā, bet atkarīgais komponents saskaņots ar neatkarīgo, piemēram: *sociālā pedagoģija*, *profesionālā pilnveide*. Vārdkoptermină ar diviem komponentiem, kas apvienoti pārvaldījumā, neatkarīgais komponents rakstīts nominatīvā, bet atkarīgais komponents ģenitīvā, piemēram: *stundu saraksts*, *svētdienas skola*. Termini ar neparastu struktūru ir aizstāti ar kādu no šeit minētajām vārdkopām, taču atsevišķos gadījumos tāda piemērotība nav atrasta, piemēram, termini, kas sākas ar prievārdu: *uz kompetenci vērsta mācīšanās*, *uz rezultātu vērstas mācības*, un termini, kuros atkarīgais komponents ir darbības vārds nenoteiksmē vai nelokāmā divdabja formā, piemēram; *mācīšanās darīt*, *mācīšanās mācīties*, *mācīšanās darot.*

Viena no šādām problēmām, kas radusies locījumu nesaskaņotības dēļ, ir konstatēta projekta "Skola 2030" dokumentā, kurā nosauktas mācību jomas. Nosaukumu *Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslas mācību joma* darba grupa ir koriģējusi šādi – *Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslā mācību joma*.

Otrkārt, svarīga ir skaitļa izvēle. Ja vārds termina nozīmē funkcionē daudzskaitļa formā, tad šķirkļa vārdā tas rakstīts daudzskaitlī, piemēram, *emocijas*, *dati*, *statūti*. Pārējos gadījumos šķirkļa vārda forma ir vienskaitļa nominatīvā, piemēram, *spēle*, *izglītība*, *kvalifikācija*, kam ir terminoloģiski vispārinošs raksturs. Ja vārds vienskaitlī un daudzskaitlī funkcionē kā atšķirīgus jēdzienus nosaucoši termini, tad veidoti divi atsevišķi šķirkļi, piemēram:

mācība
1. Teorētisko un praktisko atziņu sakopojums kādā jomā.
Piemēram, *latviešu valodas mācība*; *valsts aizsardzības mācība*
2. Secinājums, atzinums, kas radies darbības vai novērošanas rezultātā. Tiek izvērtēta iegūtā pieredze, tāpēc var reaģēt uz jauniem notikumiem vai situācijām, plānot un/vai pielāgot savu rīcību un gaidas, lai sasniegtu labākus rezultātus turpmāk.

mācības
Izziņas darbības veids. Mācības ir mācīšanās un mācīšana to savstarpējā vienotībā, atkarībā un nosacītībā, veidojot procesu, kurā klātienē vai attālināti notiek mērķtiecīga skolotāja un skolēna mijiedarbība un kopīga izziņas darbība, kas vērsta uz skolēna intelektuālo un tikumisko attīstību. Par mācībām sauc arī nodarbības, kurās risinās mācību process.

Plašāks pētījums veikts par neiederīga daudzskaitļa lietojumu terminos *kompetence* un *pratība* (Helviga, Laiveniece 2022). Joprojām izplatīts ir termina *kompetence* daudzskaitļa formas iekļāvums vārdkopterminā, piemēram, *kompetenču pieeja*, *kompetenču apraksts*, lai gan jau 2009. gadā ir pieņemts LZA TK lēmums Nr. 84 "Par termina *kompetence* izpratni un lietošanu latviešu valodā". Tajā, apspriežot studiju rezultātu aprakstīšanai lietojamos terminus, kurus paredzēts izmantot *Augstskolu likumā*, atzīts, ka "termins *kompetence* latviešu valodā lietojams vienskaitļa formā" (LZA TK 2009). Pēdējos gados projekta "Skola 2030" ietekmē ir izplatījies termins *lietpratība* kā *kompetences* latviskais ekvivalents, kas savukārt tālāk ir radījis virkni salikteņu un vārdkopterminu ar vārdu *pratība* kā otro komponentu: *tekstpratība*, *datorpratība*, *digitālā pratība* utt. Tādējādi tiek ievērots 2016. gada LZA TK lēmums Nr. 96, kurā ieteikts "vārdu savienojumus ar vārdu *pratība* lietot salikteņa formā (*medijpratība*, *veselībpratība*, *datorpratība* u. c.) vai sarežģītākos gadījumos veidot vārdkopterminu, kura otrais komponents ir *pratība* (*finanšu pratība*, *IKT pratība* u. c.). Vienlaikus komisija neuzskata par lietderīgu ieteikt "lietošanai vārdu *pratība* kādā no šīm nozīmēm bez precizējoša salikteņa pirmā komponenta vai jomu norādoša vārda ģenitīvā vārdkopterminā." (LZA TK 2016) Sastopams arī šī termina lietojums daudzskaitļa formā – *pratības*. Piemēram, *skolēnam apgūstamo pratību kopums*. Šajā gadījumā līdzīgi kā attiecībā uz vārdu *kompetence* daudzskaitļa forma nav akceptējama, tāpat šis darinājums neatbilst iepriekš minētajam LZA TK lēmumam Nr. 96. Tādēļ šķirkļu *kompetence* un *pratība* skaidrojumā ir ietvertas galvenās no šeit minētajām atziņām:

> **kompetence**, arī **lietpratība**
> Formālās, neformālās un ikdienas izglītības rezultāts. Kompetenci veido apgūto zināšanu, prasmju un attieksmju kopums, kas nodrošina indivīda spēju izvēlēties situācijai vai darbībai atbilstošākos līdzekļus, lai adekvāti rīkotos. Mūsdienu izglītībā nošķir un raksturo dažāda veida kompetences.
>
> **pratība**
> Zināšanās balstītas prasmes, kas nepieciešamas indivīdam, lai pilnvērtīgi darbotos vai būtu zinīgs kādā noteiktā jomā. Termins *pratība* ir lietojams tikai kā salikteņa komponents, piemēram, *informācijpratība*, vai ietverot to vārdu savienojumā, piemēram, *finanšu pratība*.

Līdzīgi kā *kompetence*, arī vārda *aktivitāte* lietojums mūsdienās ir ļoti plašs, lai gan kā termins izglītībā tas būtu lietojams tikai saistībā ar sportu un fiziskajām nodarbībām, kā arī ar nozīmi 'darbīgums, rosīga darbība', piemēram, *domāšanas aktivitāte*, *izziņas aktivitāte*, *garīgā aktivitāte*. Šo tendenci lielā mērā parāda arī ekscerpētie termini un to lietojuma konteksts. Ir arī izņēmumi, kad lietvārds *aktivitāte* vai tā daudzskaitļa forma *aktivitātes* lietota neiederīgi un ieteicamais termins būtu veidojams, izmantojot latvisko vārdu *darbība*, jo īpaši – runājot par mācību un studiju procesu. Piemēram, *mācību darbība*, nevis *mācību aktivitāte*; *ārpusklases pasākumi*, nevis *ārpusklases aktivitātes*; *intelektuālo darbību kopums*, nevis *intelektuālo*

aktivitāšu kopums u. tml. (Helviga, Laiveniece 2022) Lai aktualizētu šo konstatēto problēmu, šķirkļos *aktivitāte* un *mācību darbība* ir iestrādātas norādes uz to:

> **aktivitāte**
> Rosīga, enerģiska rīcība, kas ir saistīta ar aktīvu, spraigu fizisku darbošanos vai garīgu līdzdalību, iesaistīšanos, piemēram, mācību stundas gaitā. Terminu *aktivitāte* nereti kļūdaini lieto, attiecinot to uz dažādiem organizētiem pasākumiem, atsevišķiem mācību darbības veidiem u. tml.
>
> **mācību darbība**
> Mācību procesa sastāvdaļa, ikviens paņēmiens vai pasākumu kopums, kas vērsts uz mācību procesa mērķtiecīgu virzību, piemēram, stāstījums, lasījums, skaidrojums, situācijas izspēle u. tml. Mācību darbība ir gan pedagoga mācīšanas darbība, piemēram, eksperimenta demonstrēšana, audioieraksta atskaņošana, gan skolēna mācīšanās darbība, piemēram, stāsta lasīšana lomās, uzdevuma izpilde, grupu darbs utt. Dažreiz mācību darbības tiek sauktas par aktivitātēm, taču tas ir attiecināms vienīgi uz enerģisku, aktīvu rīcību, piemēram, sporta nodarbībā, kustību rotaļā u. tml.

Treškārt, jāsniedz grupas viedoklis par īpašības vārdu un lokāmo divdabi termina funkcijā. ITSTV šķirkļu sarakstā ir nonākuši diezgan daudz īpašības vārdi, mazāk darbības vārdi divdabja formā.

Ja termina funkcijā tiek izmantots substantivējies īpašības vārds vai lokāmais divdabis, tad šķirkļa vārdā tas rakstīts ar noteikto galotni, piemēram, *nepilngadīgais*, *vājredzīgais*, *pieaugušais*. Noteiktās galotnes un vīriešu dzimtes lietojums norāda uz terminā ietverto semantisko vispārinājumu. Šādi risinājumi nav nekas jauns terminogrāfijā, bet jaunajā vārdnīcā šķirkļa vārdos ir iekļauti tādi īpašības vārdi un lokāmie divdabji, kas ir terminelementi vairāku esošu vai potenciāli iespējamu terminu sastāvā. Šāda izvēle ir jau radījusi recenzentu iebildumus, tādēļ vārdšķiriskuma aspektam ir veltīts plašāks pētījums (Helviga 2023).

Latviešu terminoloģijas teorijā valda uzskats, ka terminu nosaukšanai tiek lietoti lietvārdi jeb substantīvi vai nominālas vārdkopas. V. Skujiņa runā arī par citu vārdšķiru (adjektīvu, adverbu, verbu) izmantojumu terminoloģiskajā sistēmā, to saistot ar terminēmas jēdzienu, kas "ļauj apvienot ar kopīgu pamatjēdzienu saistītu terminoloģisko vienību kopu un citu vārdšķiru vārdiem ierādīt vietu pamatos substantīviskajā terminu sistēmā" (Skujiņa 2002, 32). Šādā izpratnē, piemēram, vārds *izglītība* uztverams par terminu jeb terminēmas pamatformu, bet *izglītot*, *izglītojošs*, *izglītots* – par "terminēmas pakārtotajām formām" (Skujiņa 2002, 32). Dažreiz teorijā tiek uzsvērts, ka termina funkciju veic tikai substantīviskās terminoloģiskās vienības, bet citu vārdšķiru vārdi, lietoti terminoloģiskā nozīmē, dēvējami par speciālo leksiku. Latviešu valodniecībā *speciālās leksikas* skaidrojums paredz, ka tajā ietilpst gan termini, gan profesionālismi, gan vispārlietojamās leksikas vārdi, kas tematiski saistīti ar kādu zinātnes, tehnikas, mākslas vai tautsaimniecības nozari (VPSV 2007, 370).

Rietumu kultūrtelpā uzskati par citu vārdšķiru piederību terminoloģijai ir brīvāki nekā latviešu valodniecībā, kas lielā mērā sekojusi E. Vistera jeb Vīnes skolai, piemēram, T. M. Kabrē norādījusi, ka funkcionālajā aspektā terminoloģiskās vienības

var būt arī adjektīvi, verbi un adverbi, nenoliedzot, ka substantīvam ir noteicošā loma jēdzienu nosaukšanā, tomēr norādot, ka tikai divas trešdaļas terminu ir izteikti ar substantīvu (Cabré 1999, 111–112). Alēns Rejs (*Alain Rey*) norādījis, ka katra jēdzieniskā sistēma ir vesela kompleksa dinamiska sastāvdaļa un to ietekmē arī dažādi lingvistiskie aspekti (Rey 1995, 59). Latviešu terminoloģijā par šo jautājumu trūkst jaunu, drosmīgu pētījumu, turklāt kopš V. Skujiņas monogrāfijas par latviešu terminoloģiju jau vairāk nekā divdesmit gadu nav fundamentāla pētījuma, situācijas raksturojuma un jauno tendenču vispusīga viedoklis, kurā prevalē termina nominatīvā jeb nosaucošā funkcija, un citu vārdšķiru parādīšanās terminoloģijā tiek saukta par vārdšķirisko jeb aspektuālo modifikāciju (Skujiņa, Ķirīte 2005), bet terminradē tā tiek pieļauta vien raksturojošo terminelementu funkcijā (Skujiņa 2002). Bet mūsdienu latviešu terminogrāfijas izpēte rāda, ka terminu vārdnīcās tiek iekļauti ļoti daudz īpašības vārdu, darbības vārdu un apstākļa vārdu (sk. Helviga 2023).

Pamatojoties uz terminēmas jēdzienu, V. Skujiņa apgalvo: ir pamats uzskatīt, ka arī citu vārdšķiru vārdiem ir ierādāma vieta terminoloģiskajā leksikā (Skujiņa 2008, 26), turklāt uzsver, ka verbiem, adverbiem, adjektīviem (piemēram, *deklinēt*, *tulkot*, *vienkāršs*, *vienkārši*) ir vieta vispārlietojamās leksikas vārdnīcā, bet terminu vārdnīcā – nē, jo jēdzienu nosauc tikai ar substantīvu vai nominālu vārdkopu (piemēram, *deklinēšana*, *tulkošana*, *vienkāršā pagātne*, *vienkāršs teikums*), tādējādi neatkāpjoties no tradicionālajā terminoloģijas teorijā pieņemtā nosaucošā aspekta kā paša galvenā (Skujiņa 2008). Tas veidojis un ietekmējis ļoti plašas latviešu valodnieku saimes uzskatu, ka citu vārdšķiru vārdiem nav vietas terminu vārdnīcā, ja vien tie nav subsatntivējušies īpašības vārdi un darbības vārdi (resp., divdabji), tādi kā *nepilngadīgais*, *pieaugušais*, *izglītojamais*, *studējošais*, *apmācāmais* u. tml.

Mūsdienīgā termina izpratnē bez nominatīvās jeb jēdzienu nosaucošās funkcijas svarīgi apzināties arī citas funkcijas, kas saistītas ar zinātniskuma aspektiem, piemēram, loģiskais aspekts jeb informācijas sakārtošana, kognitīvais aspekts jeb informācijas izpratne un apstrāde, komunikatīvais aspekts jeb informācijas pārraide. Šāda teorētiskā nostādne tikusi saistīta ar M. Baltiņa rosināto jautājumu, vai termini spēj "pietiekami precīzi un niansēti izteikt nozarei nepieciešamo" (Baltiņš 2020, 36).

Darba grupā ir izdevies konceptuāli vienoties, ka vārdnīcā ir iekļaujami arī tādi šķirkļa vārdi, kas izteikti ar adjektīvu, piemēram, *akadēmisks*, *bilingvāls*, *didaktisks*, *eksperimentāls*, *figitāls*, *formatīvs*, *garīgs*, *hermeneitisks*, *holistisks*, *humanitārs*, *humāns*, *induktīvs*, *interaktīvs*, *introverts*, *kinestētisks*, *kognitīvs*, *komunikatīvs*, *kriteriāls*, *lingvāls*, *lingvistisks*, *metodisks*, *pētniecisks*, *pedagoģisks*, *profesionāls*, *refleksīvs*, *tematisks*, *virtuāls*, *vispārējs*, *vispārīgs*, *zinātnisks*, dažreiz arī ar darbības vārda lokāmā divdabja formu, piemēram, *emancipēts*, *emeritēts*, *integrēts*, *individualizēts*, *nepietiekams*, jo tos kā bieži lietojamus terminu komponentus ir būtiski skaidrot ne tikai vārdkopterminos, bet arī atsevišķā šķirklī.

Šādai izvēlei ir vairāki iemesli. Pirmkārt, šis komponents ir kopīgs vairākiem vārdkopterminiem, piemēram, *zinātniska publikācija*, *zinātniska polemika*, *zinātniskā*

komunikācija, *zinātniskā skola*, *zinātniskā darbība*, *zinātniskā metode*, *zinātniskā rakstīšana*, *zinātnisks žurnāls*, *zinātniskais asistents*, *zinātniskais redaktors*, un ir svarīgi, lai šo vārdkopterminu pirmā komponenta nozīme visos gadījumos būtu identiska. Otrkārt, ja atsevišķā šķirklī tiek izskaidrots jēdziens *zinātnisks*, tad tas vairs nav jādara katrā no šādiem vārdkoptermina šķirkļiem, tajos var pievienot norādi "skatīt arī *zinātnisks*", jo tur pateikts galvenais, kas nepieciešams raksturojošo pazīmju izteikšanai. Treškārt, šāds adjektīvs var kļūt par vienu no komponentiem arvien jaunos un jaunos terminos neierobežotā skaitā, piemēram, *akadēmisks* ir ļoti aktīvs terminelements, arī jaunu terminu potenciāls komponents, kuru var izmantot terminradē, ja vien ir saprotama tajā ietvertā jēdzieniskā nozīme, piemēram, *akadēmiskā brīvība*, *akadēmiskā integritāte*, *akadēmiskā kopiena*, *akadēmiskā krāpniecība*, *akadēmiskā mūža organizācija*, *akadēmiskā šķīrējtiesa*, *akadēmiskais godīgums*, *akadēmiskais personāls*, *akadēmiskais parāds*, *akadēmiskais spiediens*, *akadēmiskās karjeras posmi*. Ceturtkārt, precīzi skaidrojot tādu terminelementu, kas ir pieskaitāms daudznozaru terminoloģijai, piemēram, *kognitīvs*, tiek nodrošināta saskaņota izpratne saskarnozarēs, piemēram, *kognitīvā attīstība*, *kognitīvās spējas*, *kognitīvā psiholoģija*, *kognitīvais modelis*, *kognitīvā attieksme*, *kognitīvā pieeja*, *kognitīvie procesi*, *kognitīvie traucējumi*, *kognitīvās attīstības teorija*, *kognitīvo mācību teorija*.

Kā zināms, termins nav tikai īpašs vārds, kas darināts šim nolūkam, bet ikviens vārds, kas tiek lietots īpašajā – jēdzienu nosaucošajā – funkcijā. Tādējādi sociālajās zinātnēs, līdzīgi kā mākslas un humanitārajās zinātnēs, par terminiem kļūst daudzi tādi vārdi, kas ārpus nozares speciālās leksikas uzskatāmi par vispārlietojamās leksikas vārdiem. Atšķirība ir lietojumā un tātad arī nozīmes skaidrojumā, tādēļ šādu vārdu iekļaušana katras nozares terminu vārdnīcā ar savu specifisko nozīmi ir ļoti būtiska, jo ir identificētas vairākas būtiskas problēmas.

Viena no tām saistīta ar divu atsevišķu vārdu nozīmju saplūsmi, nivelēšanos, vienādošanos vispārlietojamā leksikā, kas terminoloģiskā lietojumā var radīt neskaidrības. Piemēram, tā ir noticis ar adjektīviem *vispārējs* 'tāds, kas aptver visu' un *vispārīgs* 'tāds, kas parādās nespecializētā veidā', kuru nozīmes atšķirības valodas lietotāji vairs neuztver vai uztver tikai daļēji, abus skaidrojot – 'tāds, kas attiecas uz visiem un visu'. Ja sarunvalodā tas var radīt tikai nesaprašanos un komiskas situācijas, tad terminoloģijā šo abu vārdu nozīmju diferencēšana ir ļoti būtiska, piemēram, *vispārējās spējas*, *vispārējā izglītība*, *vispārējā klausīšanās*, *vispārējā intelekta teorija*, savukārt, *vispārīgā datu aizsardzības regula*, *vispārīgais mācību satura līmenis*, *vispārīgs spriedums*, *vispārīgā valodniecība*, *vispārīgā psiholoģija*. Līdzīga problēma parādās, nivelējoties nozīmes un lietojuma atšķirībām adjektīvos *kopējs* un *kopīgs*, *personisks* un *personīgs*, *cilvēcīgs* un *cilvēcisks*, *dabīgs* un *dabisks*, *ilggadējs* un *ilggadīgs*, *jutīgs* un *jūtīgs*, *lietisks* un *lietišķs*, *vienreizējs* un *vienreizīgs* u. c. Tas uzliek atbildību ikvienas vārdnīcas veidotājiem, bet jo īpaši terminu vārdnīcu

veidotājiem pievērst pastiprinātu uzmanību šo terminelementu skaidrojumam un precīzu lietojuma piemēru izvēlei.

Vēl viena pamanāma iezīme saistīta ar aizguvumu nozīmes nepietiekamu izpratni adjektīvu *humāns* ‘cilvēcisks’ un *humanitārs* ‘tāds, kas saistīts ar cilvēku kā sabiedrisku būtni – kultūru, valodu, vēsturi’ lietojumā, visbiežāk *humāno palīdzību* nepareizi dēvējot par *humanitāro palīdzību*. Lai arī šo vārdu skaidrojums gan aizgūšanas un tulkošanas aspektā, gan vispārlietojamās leksikas un terminoloģijas aspektā aplūkots vairākkārt (sk., piemēram, TK 2003; LNT [b. g.]; LVA [b. g.]), tomēr precizitātes un skaidrības lietošanā nav. Mulsinoši ir Latvijas Nacionālajā terminoloģijas portālā atrodamie termini *humanitārā intervence*, *humanitārā krīze*, *humanitārā palīdzība*, *humanitārā atmīnēšana, humanitārās tiesības*, jo latviešu valodā ar stabilu un nepārprotamu nozīmi tiek lietots pirmais komponents *humanitārs* šādos terminos: *humanitārās zinātnes*, *humanitārie pētījumi*, *humanitārā domāšana*, *humanitārā izglītība*, *humanitārā audzināšana*, *humanitārā ģimnāzija.* Bet adjektīvs *humāns* ar nozīmi ‘cilvēcīgs; tāds, kuru raksturo cilvēkmīlestība, empātija; saistīts ar humanitāti, tai raksturīgs, uz to attiecināms’ ir nepārprotams terminos *humānā pieeja izglītībā*, *humānā paradigma*, *humānais kapitāls*, *humānais atbalsts*. Un tieši ar adjektīvu *humāns* ir saistāmi atvasinājumi *humānistisks*, *humānisms*, *humanitāte*, *humanizācija*, kuros saglabājas galvenā sēma, bet katrs no šiem terminiem ir skaidrojams atsevišķi, protams, ar norādi “skatīt arī *humāns*”. Rezultātā vārdnīcas šķirkļi *humanitārs* un *humāns* stingri iezīmē, kuros gadījumos kurš terminelements vārdkopterminos izmantojams:

> **humanitārs**
> Saistīts ar zinātnēm, kas pētī cilvēku kā garīgu būtni, viņa domāšanu, kultūru, valodu un vēsturi. Vēsturiski pie humanitārajām zinātnēm pieskaitīto disciplīnu – vēstures, filoloģijas, filozofijas – saturs un pētniecības metodoloģija mūsdienās ir mainījusies sociālo zinātņu, īpaši socioloģijas, ietekmē.
>
> **humāns**
> Cilvēcīgs – tāds, kuru raksturo cilvēkmīlestība, empātija. Humāns ir saistīts ar humanzāciju, ir tai raksturīgs, uz to attiecināms.

Ceturtkārt, uzmanība pievēršama noteiktās un nenoteiktās galotnes lietojumam šķirkļa vārdos, vārdam esot apzīmētāja funkcijā. Savāktajā materiālā vērojama liela dažādība, piemēram, *modulāra pieeja* un *modulārā pieeja*; *digitāls rīks* un *digitālais rīks*; *darba vidē balstītas mācības* un *darba vidē balstītās mācības*. Pētnieku grupa ir vienojusies ievērot šādu principu: ja vārdkopterminā apzīmētāja funkcijā ietilpst īpašības vārds vai lokāmais divdabis, tad parasti tam ir noteiktā galotne, jo šis konkrētais termins apzīmē jēdzienu, kas ir atšķirīgs no citiem jēdzieniem, piemēram, *digitālā kompetence*, *formatīvā vērtēšana*, *atvērtā zinātne*. Savukārt ja īpašības vārds vai lokāmais divdabis vārdkopā var tikt lietots gan ar noteikto, gan ar nenoteikto galotni, tad šķirkļa vārdā lietota nenoteiktās galotnes formu, piemēram, *ilgtspējīga*

izglītība, *metakognitīvs process*, *individualizēta pieeja*. Savukārt kārtas skaitļa vārdam termina atkarīgajā komponentā vienmēr lietota noteiktā galotne, piemēram, *otrā valoda*, *pirmā līmeņa profesionālā augstākā izglītība*, *trešā cikla augstākā izglītība*.

Piektkārt, jāskaidro dzimtes kategorijas risinājums šķirkļa vārdā.

Ja terminam, kas nosauc izglītības procesa aktorus, gramatiski ir pilna dzimtes paradigma, resp., iespējama tā lietošana vīriešu dzimtē un sieviešu dzimtē, tad šķirkļa galvā norādīts vārds abās dzimtēs, kā pirmo uzrādot vīriešu dzimtes vārdu, kura lietojumam ir vispārinoša nozīme, aiz komata pievienojot sieviešu dzimtes vārdu. Šāda ir latviešu leksikogrāfijas pieredze, piemēram *Latviešu valodas vārdnīcā* (2006) – *diriģents/diriģente*, *logopēds/logopēde*, *skolotājs/skolotāja*. Arī terminu vārdnīcās ir vērojams līdzīgs risinājums, piemēram, *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2000) – *pusaudzis/pusaudze*, *jaunietis/jauniete*, *laborants/laborante*. Tādējādi tiek veikta aizgūtu vārdu/terminu adaptēšana latviešu valodā, piemēram, *mentors/mentore*, *bakalaurants/bakalaurante*, *moderators/moderatore*, un veicināta korekta dzimtes izvēle praktiskajā lietojumā, piemēram, *sociālā pedagoģe Ieva E.*, *psiholoģe Ilze L.* Turklāt tiešsaistes vārdnīcā nav aktuāls vietas taupīšanas princips, kas būtu svarīgs papīra formātā. Recenzenti gan ir iebilduši, norādot, tā kā latviešu valodā vispārināta vīriešu dzimte, tad, piemēram, akadēmisko amatu nosaukumiem šķirklī nav jādod arī sieviešu dzimtes forma. Pret šādu pieeju nenostājas TK, jo nereti juristi, personāldaļas darbinieki, ierēdņi, amatpersonas praksē uz visiem darbiniekiem (neatkarīgi no dzimuma) attiecina tikai vīriešu dzimti, kā tas minēts *Profesiju klasifikatorā*. Šāds risinājums, iespējams, kādā situācijā palīdzēs atcerēties, ka latviešu valodā ir izmantojami abu dzimšu termini. Turklāt, skaidrojot akadēmiskos amatus augstākās izglītības iestādē, piemēram, *profesors*, *profesore*, norādīts, ka amata nosaukums *profesors* lietojams tikai vīriešu dzimtē, bet runājot par konkrēto cilvēku, kas ieņem šo amatu, protams, ir lietojamas abas dzimtes.

Ja dzimtes aspektā ir izveidojies nekonsekvents un pat nepareizs lietojums, tad ir sniegts plašāks izvērsums, piemēram, *skolēns*, arī *skolnieks*, *skolniece*. Šādai šķirkļa galvai būtu jāatgādina, ka ir nepareizi uz visiem skolēniem attiecināt terminu *skolnieki*. Ja termins ir attiecināms tikai uz vienas dzimtes personām, tad, protams, otrās dzimtes nav, piemēram, *gaida*, *dižgaida*, *guntiņa*, *skauts*, *dižskauts*.

Sestkārt, par salikteņterminu un atbilstošo vārdkopterminu lietojumu šķirkļa vārdā izšķiršanās ir leksikogrāfu ziņā.

Ja termins pastāv divos paralēlvariantos – kā saliktenis un kā vārdkopa –, tad izvēli par labu vienam vai otram nosaka lietojuma biežums un tradīcija. Izpētes materiālu kopā šādi gadījumi konstatēti vairākkārt, piemēram, *kultūrizglītība* un *kultūras izglītība*, *mācībvaloda* un *mācību valoda*. Ja ieviešams termins, kam vēl nav ar tradīciju nostiprinājies lietojums, priekšroka tika dota saliktenim, piemēram, *veselībpatība*, *datorpratība*, *ekosistēma*.

Septītkārt, dažos gadījumos vienā šķirklī apvienoti divi tādi šķirkļa vārdi, kas nozīmes ziņā ir vienādi, bet morfoloģiski atšķirīgi. Tie parasti ir vienas vārdšķiras

vārdi, piemēram, *elastība*, arī *elastīgums*, *atskārsme*, arī *atskārta*, *konsekvence*, arī *konsekventums.*

Astotkārt, arvien lielāku vietu ieņem termini, kuru izteikšanai izmantota abreviatūra, piemēram, *STEM izglītības programma*, *SOLO taksonomija*, *VSS specializācijas jomas*, *ZTAI politika*. Visos šādos gadījumos abreviatūra veic atkarīgā terminelementa funkciju. Tās galvenokārt ienākušas aizguvuma ceļā, bet VSS ‘viedās specializācijas stratēģija’ ir latviešu valodas vārdu saīsinājums. Šķirkļa beigās dota norāde, kādi vārdi ir abreviatūras pamatā, piemēram:

> ***SOLO* taksonomija**
> Hierarhiska sistēma, ko izmanto vērtēšanai, lai ar tās palīdzību klasificētu un vērtētu mācību satura izpratnes dziļumu. *SOLO* taksonomija norāda, cik komponentu un cik dažādu attiecību starp komponentiem jāizmanto, lai sasniegtu izvirzīto mērķi. Tādējādi *SOLO* taksonomija atspoguļo virzību no virspusējas mācīšanās uz mācīšanos iedziļinoties. Taksonomijā ir pieci izpratnes līmeņi: 0. līmenis apzīmē nekompetenci, 1. līmenis – vienstrukturālu izpratni, t. i., indivīda sapratni par vienu būtisku mācību satura elementu; 2. līmenis – daudzstrukturālu izpratni, t. i., sapratni par vairākiem būtiskiem mācību satura elementiem, neveidojot starp tiem sasaisti; 3. līmenis – sistēmisku izpratni, t. i., par vairākiem būtiskiem elementiem, starp kuriem indivīds ir izveidojis saistījumu; 4. līmenis – abstraktu izpratni, t. i., sistēmā saistītos būtiskos mācību satura elementus indivīds spēj vispārināt un veidot to izmantojuma pārnesi uz jaunām situācijām. Abreviatūra *SOLO* atšifrējama kā *Structure of Observed Learning Outcome* ‘novērotā mācīšanās rezultāta struktūra’.

6. Terminu tulkošana jeb atveide

Jaunās ITSTV specifika nosaka, ka katram latviešu valodā skaidrotajam šķirkļa vārdam jāpievieno atbilsme jeb ekvivalents jēdziena nosaukums angļu, franču, vācu un krievu valodā. Šis darba uzdevums tika uzticēts Mārtiņam Driksnam (angļu valoda), Agnesei Dubovai (vācu valoda), Jevgeņijai Seļivanovai (krievu valoda), Inesei Veisbukai (franču valoda). Plašāku pētījumu par izglītības terminu atveides problemātiku veikušas Inga Laizāne, Ilze Miķelsone un Tatjana Koķe, ieskats par to sniegts šīs nodaļās beigās.

Nekonsekvence terminoloģijā, kas rodas tulkošanas dēļ, visos izglītības līmeņos skar visu iesaistīto pušu savstarpējo komunikāciju, jaunu zināšanu apguvi un izplatīšanu. Precīza izglītības terminoloģijas lietošana stiprina pētniecisko kapacitāti, veicina pētnieku starptautisko sadarbību, izstrādājot publikācijas svešvalodās un veidojot starptautiskos projektus.

6.1. Tulkošanai izmantoto avotu grupas

Tulkošanai izmantotos resursus var iedalīt vairākās grupās: nacionālajos, starpnacionālajos un specifiskajos. Tās galvenokārt ir vārdnīcas, datubāzes, portāli un citas internetā pieejamas vietnes. Bibliogrāfiskais saraksts ar tulkošanas procesā izmantotajiem resursiem atrodams ziņojuma 3. pielikumā.

Nacionālo resursu grupā kā galvenie minami Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls, Nacionālā enciklopēdija, Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm, portāls Letonika, LR Tiesību aktu vietne *likumi.lv*, kā arī vārdnīcas: Skaidrojošā un sinonīmu vārdnīca Tēzaurs, Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca, Terminu un svešvārdu vārdnīca. Turklāt noderīgas izrādījušās vairāku augstskolu mājaslapas, piemēram, Rīgas Stradiņa universitātes, Latvijas Universitātes.

Starpnacionālo jeb daudzvalodu resursu grupā visbiežāk izmatotās terminu datubāzes ir "Terminology of European education and training policy" jeb CEDEFOP, "Consolidate European Terminology" jeb EuroTermBank, arī vārdnīcas "UNESCO Thesaurus", "Cambridge Dictionary", "Multitran", "Langenscheidt. Wörterbuch".

No specifiskajiem (valodas un/vai nozares un apakšnozares aspektā) resursiem jāpiemin vārdnīcas: "Merriam-Webster Dictionary Thesaurus", "The Britannica Dictionary", "Oxford Leaner's Dictionary", "Duden. Onlinewörterbuch", "American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology", "Linguee", "Termium Plus", "Vitrine linguistique", "Larousse", "Online Lexikon für Psychologie & Pädagogik", "Bildungsglossar", "Glossar für akademische Integrität", "Dorsch. Lexikon der Psychologie", "Leo. Wörterbuch", kā arī vietnes "Learn Russian in the European Union", "Akademik", "Deutsche eLearning Studieninstitut", "Bundesministerium Bildung, Wissenschaft und Forschung".

Visbiežāk tulkošanas un attulkošanas procesā izmantoti vairāki avoti, lai pārliecinātos par iespējami precīzāku atbilsmi. Visi tulkotāji izmantojuši savstarpējo salīdzināšanu, resp., vai atbilsmē latviešu-franču valoda atrastais ekvivalents saglabā savu jēdzienisko saturu, izmanotjot arī citas atbilsmes, piemēram, franču-angļu, franču-vācu, franču-krievu. Nereti nācās piemērotāko terminu atrast caur citu svešvalodu, piemēram, krievu valodā terminu meklēt, izmantojot angļu vai vācu valodas vārdnīcas. No tulkošanas rīkiem visbiežāk izmantotais ir *DeepL Translator*.

6.2. Galvenie ekvivalentu izvēles problēmjautājumi un risinājumi

Tulkotāju darba pieredzē iespējams izdalīt tādus problēmgadījumus, kas raksturīgi visiem, un tādus, kas speciciski tikai vienas valodas tulkojumā, piemēram, franču vai krievu.

ITSTV veidota no šķirkļiem, kas nosauc Latvijas izglītības sistēmas jēdzienus ar terminiem latviešu valodā. Tos nosaka nacionālā specifika un tādēļ tulkojumā rodas zināmi apgrūtinājumi, piemēram, atšķirības izglītības iestāžu struktūrvienībās, izglītības politikas un pārvaldības jautājumos, izglītības pakāpju, dokumentu un amatu nosaukumos. Piemēram, termins *koledža* latviešu valodā nosauc pavisam citu jēdzienu nekā franču valodā *collège*, jo Francijā par koledžu sauc pamatskolas pēdējo klašu posmu, bet *bakalaura* nosaukums tiek iegūts jau pēc vidusskolas beigšanas. Savukārt terminam *skolotājs* franču valodā tiek norādītas piecas dažādas atbilsmes, jo katrā izglītības posmā skolotājs tiek saukts atšķirīgi: *enseignant*, *pédagogue*, *maître*, *instituteur*, *professeur*. Turklāt *professeur* nozīmē arī vienkārši *skolotājs*, ne tikai *profesors*.

Par vienu no būtiskākajiem problēmgadījumiem tulkotāji atzīst grūtības, piemeklējot atbilsmes terminiem, kas latviešu valodā ir ļoti specifiski, piemēram, *guntiņa*, *gaida*. Tādos gadījumos tulkojums veidots visai shematiski, piemēram, krievu valodā *девочка-скаут* pievienots kā ekvivalents abiem šiem terminiem. Savukārt Francijā un līdz ar to arī franču valodā ir deviņas dažādas skautu un gaidu organizācijas ar dažādiem nosaukumiem atkarībā no iedalījuma vecumposmos.

Liels pārbaudījums izrādījies dažu vēsturisko terminu tulkošana, par kuru ievietošanu ITSTV darba grupa ir vienojusies, piemēram, *dabatbilsmes metode*, arī *dabatbilstības metode*, par kuru franču valodā neizdodas atrast nekādas ziņas. Caur krievu valodu nonākot pie termina *dabatbilstības princips*, atbilstošais ekvivalents ir piedāvāts kā *principe de conformité naturelle*, *principe de conformité à la nature.* Bet vācu valodā šī metode tiek tulkota kā *Grundsätze für natürliches Lernen* ‘dabiskās mācīšanās principi’.

Vēl viens no šādiem izaicinājumiem ir vēsturiskā termina *apvienotā mācība* ‘mācību procesa organizācijas veids, kurā mācības notiek, apgūstamās zināšanas un prasmes nenodalot atsevišķi pa mācību priekšmetiem’ tulkošana. Visās četrās valodās tulkotāji veidojuši aprakstošu terminu: angļu valodā – *joint learning*, franču valodā –

apprentissage intégré, vācu valodā – *integriertes Lernen*, krievu valodā – *объединенное обучение*.

Tulkošanā vienmēr liela problēma ir vārdu daudznozīmība – gan avotvalodā, gan mērķvalodā. Ja, salīdzinot skaidrojumus, konstatēts, ka varētu būt vairākas atbilsmes, tad noteicošā ir tulkotāja izvēle, piemēram, terminam *pārlūkošana* 'ātras lasīšanas veids, ko izmanto, lai iegūtu vispārīgu priekšstatu par informācijas avota saturu' angļu valodā atbilst gan *skimming*, gan *scanning*, tulkotājs izvēlējies pirmo no tiem, jo uzskata, ka tas ir precīzāks. Savukārt pārējo valodu eksperti izlēmuši pievienot vairākas atbilsmes: franču valodā – *écrêtage linguistique*, *écrémage linguistique*, vācu valodā – *Skimming*, *orientierendes Lesen*, krievu valodā – *беглое просматривание*, *поверхностное ознакомление*.

Arī viltusdraugu probemātika tulkošanā ir būtiska, piemēram, latviešu valodas terminiem *aģitācija* un *propaganda*, kas, kā svešvārdi resp. aizguvumi ir līdzīgi vairākās Eiropas valodās, par atbilstošāko ekvivalentu franču valodā izraudzīts viens un tas pats termins *propagande*, jo *agitation* franču valodā nozīmē 'iekšēja nemiera un satraukuma stāvoklis atsevišķā cilvēkā vai masās', tas nav tas pats, ko izsaka jēdziens *aģitācija*. Vācu valodā terminam *akadēmiskais parāds* it kā atbilstošais ekvivalents *akademische Schuld* ir atzīts par nepiemērotu, jo tas saprotams kā 'nenomaksāts maksājums vai finansiāls parāds', tādēļ vārdnīcai par noderīgu atzīts *nicht bestandene Prüfung*, kam tiešā tulkojuma nozīme ir 'nenokārtots eksāmens'. Savukārt terminam *anotācija* vācu valodā neatbilst *Annotation*, bet gan jēdzieniski piemērotākie *Abstract*, *Kurzfassung*, *Überblick*.

Daudzos gadījumos terminam nav atrodams ekvivalents, tāpēc ka tas latviešu valodā darināts kā vārdkoptermins. Tādos gadījumos parasti tieši tulkots katrs termina komponents atsevišķi un, apvienojot tos vienā vārdkopā, saskaņotas vārdformas. Šādi risinājumi vārdnīcā marķēti ar zvaigznīti (*), līdzīgi rīkojoties ar vēsturisku terminu un jaunterminu atveidi svešvalodā. Piemēram, termina *apliecība par profesionālās ievirzes izglītības apguvi* tulkojums angļu valodā ir *certificate of a vocationally oriented education*, franču valodā – *certificat de formation à orientation professionnelle*, vācu valodā – *Zeugnis einer berufsorientierten Ausbildung*, krievu valodā – *сертификат и профессионально-ориентированном образовании*, bet termina *akadēmiskā šķīrējtiesa* tulkojums angļu valodā ir *academic court of arbitration*, franču valodā – *cour d'arbitrage académique*, vācu valodā – *akademisches Schiedsgericht*, krievu valodā – *академический третейский суд*.

Krievu valodā grūtības radījuši tādu terminu atveidojumi, kas nav pazīstami krievvalodīgajā vidē un zinātniskajos pētījumos, piemēram, *dabaszinātņu mācību joma – область изучения естественных наук*, *aktivitātes princips – принцип активности*, *amatnieka karte – карта ремесленника*.

Īpaša franču valodas specifika ir tā, ka termini ir atšķirīgi atkarībā no tā, kurā frankofonajā valstī tos lieto, resp., Francijā, Beļģijā, Šveicē vai Kanādā. Tādos gadījumos, lai arī ļoti noderīgi resursi bija Kanādas lielā terminoloģijas vārdnīca un

Kanādas valdības terminoloģijas datubāze, tomēr izšķiršanās notikusi par labu Eiropā un konkrēti Francijā lietotajai franču terminoloģijai. Franču valodas ekvivalenti bieži vien atrasti, par starpniekvalodu izmantojot angļu, vācu vai krievu valodu. Salikumā franču-vācu it īpaši noderēja Šveices vietnes, savukārt franču-angļu – Kanādas vietnes. Līdzīga problēma par vienas valodas variantiem pastāv angļu (britu) un angļu (amerikāņu) valodas sakarā. Tradicionāli šādos gadījumos izvēle notiek par labu Eiropā lietotajai angļu valodas terminoloģijai.

6.3. Ieskats tulkojumu problemātikā

Inga Laizāne, Ilze Miķelsone un Tatjana Koķe projekta laikā ir veikušas pētījumu un izstrādājušas rakstu "Izglītības terminu tulkojumu problemātika" (Laizāne, Miķelsone, Koķe 2023), kas veltīts jēdzienu *izglītība* 'education' un *mācīšanās* 'learning' terminu atveidē no angļu valodas latviešu valodā un otrādi. Šeit īsumā izklāstītas galvenās atziņas no minētā raksta, tāpēc papildu atsauces uz citējumu netiek lietotas, savukārt pētījumā izmantotās atsauces un plašais bibliogrāfijas saraksts šeit netiek minēts pilnā apjomā.

Jēdzieni *izglītība* un *mācīšanās* tiek izmantoti kā pamats daudziem terminiem, ar ko sastopamies ikdienā, piemēram, *pieaugušo izglītība*, *formālā izglītība*, *izglītības institūcija*, *mācīšanās rezultāti*, *kombinēta mācīšanās*, *mācīšanās tiešsaistē* un daudzi citi termini, taču to atveidojums latviešu valodā un lietojums ne vienmēr ir loģisks un precīzs, piemēram, *mācīšanās platforma*, *attālināta mācīšanās*, *neformālā mācīšanās* u. c. Kā norāda Kristiana Norda (*Christiane Nord*) tulkošanas procesā ir jāņem vērā dažādi aspekti un viens no tiem ir kultūras tradīcijas (Nord 2005). Latviešu valodā jēdzieniem *izglītība* un *mācīšanās* ir specifiskas nianses, kas ir respektējamas tulkojumā.

Nereti problēmas rodas šo terminu atveidē no angļu valodas latviešu valodā vai pielīdzināšanā angļu valodā, piemēram, latviešu valodas terminam *akreditētas mācības* ir pielīdzināts termins angļu valodā *accredited learning*, bet *pieaugušo izglītība* tiek tulkots kā *adult learning* (LZA TK lēmums nr. 88, 2010).

Jēdziens *izglītība* angļu valodas terminu resursos (piemēram, The Routledge International Encyclopedia of Education (RIEE) 2008; Cambridge dictionary (CD); Webster dictionary (WD); Oxford dictionary (OD); Macmillan dictionary (MD)) tiek skaidrots kā mācību process, kas var būt gan formāls, gan neformāls, gan arī īslaicīgs un parasti saistīts ar kādu konkrētu dzīves posmu. Jēdziena skaidrojumā tiek uzsvērts ārējais avots, piemēram, izglītības institūcija, pedagogs, kas nodrošina izglītības norisi. Izglītība nevar būt īstenota bez pedagoga palīdzības, savukārt pedagogs vadās pēc konkrētas mācību programmas.

Atsevišķos avotos (RIEE 2008; CD; WD) izglītība tiek skaidrota ne tikai kā process, bet arī rezultāts, kuru var izmērīt. Plašākā izpratnē izglītība tiek saistīta arī ar audzināšanu (RIIE 2008; WD). Termini, kas atlasītajos avotos angļu valodā saistās ar

izglītību, ir gana daudz, piemēram, *adult education*, *bilingual education*, *further education*, *special education* u. c.

Arī jēdziens *mācīšanās* dažādos avotos (RIEE, 2008; CD; WD; OD; MD) tiek skaidrots kā process, kas ir nepārtraukts, neformāls, dabisks un kura rezultātā notiek izmaiņas indivīda fiziskajā un garīgajā attīstībā. Raksturojot mācīšanos, bieži tiek minēta pieredze, kas nozīmē, ka *mācīšanās* tiek uzskatīta par reflektīvu procesu, kas palīdz indivīdam atcerēties savu iepriekšējo pieredzi, lai tai varētu pievienot jaunas zināšanas un attīstīt sevi.

Līdzīgi kā jēdziens *izglītība*, arī *mācīšanās* tiek skaidrota gan kā process, gan rezultāts, kas, iespējams, var mudināt šos jēdzienus uzskatīt par sinonīmiem, uz ko norāda arī daži avoti, kuros abi šie jēdzieni terminos tiek lietoti kā sinonīmi, piemēram, *distance education* un *distance learning* (Richards, Schmidt 2010; Katane, Katans, Vavere 2012; Kuchynska, Bobkovych, Davydova, Polishchuk, Shumeiko, Prysiazaiuk, 2022; CD; WD), *open learning* un *open education* (Richards, Schmidt 2010), *virtual learning* un *virtual education* (Richards, Schmidt 2010). Taču jēdzienus *izglītība* un *mācīšanās*, kā arī terminus, kas darināti ar šiem jēdzieniem, nevajadzētu uzlūkot kā sinonīmus, jo jēdziens *izglītība* saistās ar formālo sistēmu, proti, izglītības īstenotāju (gan institūciju, gan personu), mācību programmu vai standartiem, izglītības apliecinājumu, kas ietver arī vērtēšanu, savukārt *mācīšanās* ir vērsta uz indivīdu, tā var notikt apzināti ar vai arī bez jebkādas vadības.

Latviešu valodā jēdziens *izglītība* tiek skaidrots plaši, ietverot gan procesu, gan rezultātu, gan audzināšanu, gan sabiedrības vēsturisko pieredzi, gan kultūrvērtību apgūšanu un nodošanu nākamajām paaudzēm (ITSV 1998; PTSV 2000; Boge 2012; Terminoloģija 2016; Izglītības likums). Turklāt atšķirībā no skaidrojumiem, kas rasti, izpētot avotus angļu valodā, mūsdienās arvien biežāk tiek uzsvērts, ka *izglītība* ir arī viena no tautsaimniecības nozarēm.

Līdzīgi kā angļu valodā, arī latviešu valodā (PTSV 2000; Žogla 2001; Maslo 2003; Lanka 2004; Gulbe 2010; Vedins 2011; Strods 2012; Āboltiņa 2014; Terminoloģija 2016; Ročāne 2019; Lūkins 2020) jēdziens *mācīšanās* tiek skaidrots kā process, taču, atšķirībā no avotu analīzes angļu valodā, kur tika uzsvērts, ka mācīšanās ir dabisks process, latviešu autori (Žogla 2001; Lanka 2004; Āboltiņa 2014; Lūkins 2020) uzsver, ka tas ir mērķtiecīgs process, kuru var rosināt arī ārēji pamudinājumi. Mācīšanās sakarā tiek uzsvērta arī indivīda pieredze un sociālā vide, kurā indivīds atrodas un kas ietekmē mācīšanās rezultātus.

Salīdzinot datus, kas iegūti no avotu analīzes latviešu un angļu valodā, var secināt, ka lielu atšķirību jēdzienu *izglītība* un *mācīšanās* izpratnē nav. Taču terminu atveidē ir vērojamas vairākas nekonsekvences.

Pirmkārt, termins *mācīšanās* vārdu savienojumos ir lietots saistībā ar ārējām darbībām, nevis ar indivīda vajadzībām un rīcību, piemēram, lietojot terminu *attālināta mācīšanās*, *adaptīva mācīšanās*, *sinhrona mācīšanās* vai *asinhronā/asinhrona mācīšanās*, *asinhrona mācīšanās.* Atsevišķos terminos,

piemēram, *Individualized Learning* ‘individualizēta mācīšanās’, *Personalized Learning* ‘personalizēta mācīšanās’, ‘personalizētā mācīšanās’, *Differentiated Learning* ‘diferencēta mācīšanās’, *Flipped Learning* ‘apvērstā mācīšanās’ latviešu valodā būtu jālieto lietvārds *mācības* vai *mācīšana*, jo individualizēšanu, personalizēšanu vai diferencēšanu veic pedagogs. Tomēr ne vienmēr jēdziens *mācības* ir piemērots, piemēram, termins *Accredited learning* latviešu valodā tiek atveidots kā ‘akreditētas mācības’ (LZA TK lēmums nr. 88, 2010), taču latviešu valodā akreditācija ir attiecināma uz programmām, nevis uz procesu, līdz ar to termins *akreditētas mācības* latviešu valodā ir neloģisks.

Otrkārt, neprecīzi un nepilnīgi tiek izprasta angļu valodas termina nozīme, kas var būt saistīta ar angļu valodas niansētas pārzināšanas trūkumu vai arī nepietiekamu termina nozīmes izpēti. Tādējādi, atveidojot terminu latviešu valodā, tiek ņemts vērā tiešais tulkojums jēdzienam *mācīšanās*, kas ne vienmēr ir atbilstošs, jo neatklāj termina patieso būtību, piemēram, *Transfer learning* ‘transfermācīšanās’, *Digital learning* ‘digitālā mācīšanās’, *Hybrid learning* ‘hibrīdā mācīšanās’, *Hybrid Flexible learning* ‘hibrīdfleksiblā mācīšanās’. Tāpēc būtu jāizvairās no šādas terminu atveides. Iespējams, te būtu jārunā par tendenci nemeklēt latviskos ekvivalentus, bet gan iet vieglāko ceļu un izmantot anglicismu. Par šo problēmu ir rakstījušas arī (Kočote, Smirnova 2016), norādot, ka tas ir galvenais izaicinājums, ar ko sastopas tulkotāji, atveidojot tekstus no valodas ar bagātīgu terminoloģisko bāzi un sastopoties ar mērķvalodas ekvivalenta trūkumu.

Treškārt, ir vērojama situācija, kad vienam terminam angļu valodā ir dažādi ekvivalenti latviešu valodā, piemēram, *Self-direct learning* latviešu valodā tiek atveidots kā *paša pārzināta mācīšanās*, *pašvadīta mācīšanās*, *paša plānota mācīšanās*, *pašnoteikta mācīšanās*, *pašvirzīta mācīšanās*, kas, iespējams, ir darīts, nespējot atrast piemērotāko ekvivalentu latviešu valodā. Ienākot jaunai pieejai, metodei, parādībai valodā, pētnieki cenšas atrast piemērotāko terminu, noteiktā laika periodā radot vairākus terminus. Laikam ejot, nozare attīstās un valoda attīrās, tādējādi atstājot atbilstošāko variantu. Šajā konkrētajā gadījumā atbilstošākais termins ir *pašvadīta mācīšanās*, kas tiek aktīvi lietots arī jaunajā „Kompetenču pieejā mācību saturā” jeb projektā “Skola 2030”.

Ceturtkārt, vērojama termina dažāda atveide angļu valodā, lietojot gan jēdzienus *izglītība*, gan *mācīšanās*. Piemēram, termins *pieaugušo izglītība* tiek atveidots gan kā *Adult education*, gan kā *Adult learning*, lai gan latviešu valodā pastāv divi termini – *pieaugušo izglītība* un *pieaugušo mācīšanās*, taču tie nav sinonīmi, katrs no tiem ietver savas nozīmes nianses. Angļu valodas termins *Prior learning* latviešu valodā tiek atveidots gan kā *iepriekšējā mācīšanās*, gan kā *iepriekšējā izglītība*. Vajadzētu pievērst uzmanību arī terminam *Lifewide learning*, kas latviešu valodā tiek atveidots gan kā *plaštvēruma izglītība*, gan kā ‘plaštvēruma mācīšanās’. Šeit vēl varētu diskutēt par termina izvēli latviešu valodā, proti, *mūžplaša mācīšanās* vai *plaštvēruma mācīšanās*. Angļu valodā ir sastopami divi termini – *Distance*

education un *Distance learning*, kas ļoti bieži tiek lietoti kā sinonīmi, savukārt latviešu valodā tam ir ekvivalents *tālmācība*. Atveidojot terminu *tālmācība* angļu valodā, reizēm tiek lietots termins *distance education*, savukārt reizēm *distance learning*.

Var secināt, ka biežākas terminu atveides nekonsekvences ir vērojamas tieši ar jēdzienu *mācīšanās*. Var pieņemt, ka šī nekonsekvence veidojusies vēsturiski un saistās ar vēlmi akcentēt indivīda subjektīvo pozīciju. Iekļaujoties Eiropas izglītības kopējā telpā, akceptējot demokrātiskas attiecības un skolēncentrētu pieeju, īpaši tika akcentēta indivīda subjekta pozīcija, kas rada arī atspoguļojumu terminu atveidē. Taču, mainoties kultūrsociālajai situācijai, mainās izpratnes un vajadzības un līdz ar to arī šo vajadzību izteikšana un terminu atveide. Būtiski ir pārskatīt terminoloģijas lietošanas atbilstību mūsdienu kontekstam, izvairoties no nepareizas nozīmes terminu veidošanā un lietošanā, piemēram, *formālā mācīšanās*, *neformālā mācīšanās*, *ikdienas mācīšanās*, *asinhronā mācīšanās*, *attālināta mācīšanās* u. c. Angļu valodas terminu tulkojumos latviešu valodā, piemēram, *Distance learning*, *Open learning*, *Synchronous learning*, *Asynchronous learning* būtu jāizvairās no to lietošanas savienojumā ar jēdzienu *mācīšanās*.

Būtiski ir vērst uzmanību arī uz bagātīgo latviešu valodas vārdu krājumu, kas piedāvā jēdzienu *mācības*, kam nav tieša ekvivalenta angļu valodā. Tādējādi mēs bagātinām savu terminoloģiju, sniedzam precīzāku nozīmes skaidrojumu, piemēram, *personalizētas mācības*, *tālmācība*.

Pilns šī pētījuma apraksts lasāms Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas izdevuma "Sabiedrība. Integrācija. Izglītība" 2023. gada numurā.

7. Pētījuma aprobācija

Pētījuma aprobācijas procesu raksturo trīs galvenie izpausmes veidi: semināri, konferences un publikācijas. Šeit aprakstīti arī veiktie pētījumi maģistra darbu un promocijas darba izstrādē.

7.1. Semināri

Projekta izstrādes laikā, 2022. gada pavasarī, notikuši trīs tiešsaistes semināri, kuru mērķauditorija bija izglītības zinātņu un valodniecības doktoranti Latvijas dažādās augstskolās.

2022. gada 14. aprīlī vadošā pētniece Iveta Ķestere sagatavoja un novadīja semināru "Terminoloģija pētījuma metodoloģijā", kurā piedalījās izglītības zinātņu doktoranti no Latvijas Universitātes, Liepājas Universitātes, Daugavpils Universitātes un Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas.

2022. gada 14. aprīlī Iveta Ķestere kopā ar pētnieci Anitu Helvigu novadīja tiešsaistes semināru "Terminoloģija izglītības zinātnēs. Pētījuma process", kurā piedalījās valodniecības doktoranti no Liepājas Universitātes, Latvijas Universitātes, Daugavpils Universitātes, Ventspils Augstskolas.

2022. gada 17. maijā Iveta Ķestere un Anita Helviga novadīja tiešsaistes semināru "Pētījuma metodoloģija sociālajās zinātnēs: izaicinājumi terminoloģijai", kurā piedalījās doktoranti no Latvijas Universitātes, Liepājas Universitātes, Daugavpils Universitātes un Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas.

Semināros tika sniegts ieskats galvenajos problēmjautājumos, virzīta iespējamo risinājumu attīstība un uzklausīti jauno pētnieku viedokļi un ieteikumi par tādiem terminiem kā *pētījuma metodes*, *datu ieguves metodes*, *datu analīzes metodes*, *kvalitatīvā pētījuma metodes*, *kvantitatīvā pētījuma metodes*, *pētījuma metodoloģija*, *pētījuma kategorijas*, *pētījuma objekts*, *pētījuma priekšmets*, *pētījuma mērķis*, *pētījuma jautājums*, *pētījuma hipotēze*, *pētījuma uzdevumi*, *pētījuma paradigma* u. c. Daudzi no ieteikumiem ņemti vērā ITSTV šķirkļu izstrādē. Visos semināros ir ievēroti publicitātes principi un lietotas atsauces uz projektu.

7.2. Referāti konferencēs

Pētījuma realizēšanas laikā ir nolasīti pieci referāti starptautiskajās un valsts nozīmes zinātniskajās konferencēs, to izstrādē iesaistījušies pieci projekta dalībnieki.

2021. gada 25.–26. novembrī Liepājas Universitātē notikušajā 26. starptautiskajā zinātniskajā konferencē "Vārds un tā pētīšanas aspekti" Anita Helviga un Diāna Laiveniece nolasīja plenārsēdes referātu "Terminu atlases metodoloģijas un prakses jautājumi: ieskats projekta pētījuma "Izglītības terminu skaidrojošā tiešsaistes vārdnīca" īstenošanas sākumposmā". Referāta mērķis bija sniegt ieskatu jaunās ITSTV izstrādes procesā, aktualizējot terminu atlases metodoloģijas jautājumus. Šis ziņojums parādīja to pētījuma procesa daļu, kurā notika

materiāla apzināšana, resp., noskaidrots terminoloģijas kopums, kas parādās esošajās datubāzēs, terminu vārdnīcās, glosārijos, normatīvajos dokumentos, mācību standartos, programmās, politikas plānošanas dokumentos u. c. Ar šo referātu tika pieteikta terminu atlases metodoloģija.

2022. gada 4. februārī Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences Humanitāro zinātņu sekcijā Dace Kravale, Anita Helviga un Diāna Laiveniece nolasīja referātu "Veselībpratības jēdziena izpratnes problemātika izglītības vidē". Šī ziņojuma mērķis saistīts ar terminā ietvertā jēdziena izpratni, kas var palīdzēt izglītības procesa sekmīgi norisei. Izvēloties vienu konkrētu terminu *veselībpratība*, autores iezīmēja vienu terminoloģijas sistēmu, kas saistīta ar dažādu *pratību* jeb "zināšanās balstītu prasmju, kas nepieciešamas indivīdam, lai pilnvērtīgi darbotos vai būtu zinīgs kādā noteiktā jomā" nosaukšanu. Atklājot ar šī termina izpratnes saistīto problemātiku, secināts, ka nepietiekama jēdzieniskā izpratne kavē skaidri apzināties attiecīgās jomas izglītības saturu, un savukārt skaidra terminoloģija sekmē visu izglītībā iesaistīto pušu atbilstošu un saskaņotu rīcību. Ziņojumā tika sniegts ieskats izmēģinājuma pētījumā, iezīmēta termina lietojuma vide un apzināti problēmjautājumi, kas saistās ar nozares terminu saraksta papildināšanu, to aprakstīšanu virsterminu, blakusterminu un apakšterminu sistēmā, kā arī skarti terminu tulkošanas resp. atveides jautājumi. Pamatojoties uz šo referātu un D. Kravales izstrādāto maģistra darbu, ir apstiprināta dalība un tiek gatavots D. Kravales un Ivetas Ķesteres referāts EERA (*European Educational Research Association* = Eiropas izglītības pētījumu asociācijas) konferencei, kas notiks 2023. gada 22.–23. augustā Glazgovā.

2022. gada 7. oktobrī Latvijas Nacionālās bibliotēkas konferencē "Aktualitātes bibliotēkas nozares un starpnozaru terminoloģijā" Diāna Laiveniece un Anita Helviga nolasīja referātu "Izglītības terminu skaidrojošā tiešsaistes vārdnīca: terminu izvēles problēmas". Šis ziņojums atspoguļo to pētījuma posmu, kurā notika izvēle, kurus no atlasītajiem terminiem iekļaut jaunajā ITSTV. Bez tradicionāli lietotajiem terminiem iezīmējas arī jaunākajā laikā radītie un aizgūtie termini, kā arī pamanāms, kur nepieciešams izstrādāt jaunus terminus. Aprakstot terminu atlases procesu, tika raksturoti veicamie soļi, noteiktais hronoloģiskais aptvērums, izvēlēto avotu grupas un sākotnējā jēdzieniskās sistēmas iezīmēšana, izmantojot darba grupas izstrādāto koncepciju. Terminu atlases procesā iezīmēti šādi soļi: 1) izvērtēti iepriekš apstiprinātie un lietotie termini, kas joprojām atbilstīgi funkcionē, precizēti skaidrojumi (tradicionālie termini); 2) apzināti tie termini, kas jau ir iegājušies un funkcionē nozares terminoloģijā, bet vēl nav apstiprināti un iekļauti iepriekšējās vārdnīcās (jauniekļautie termini); 3) atlasīti tie termini (jauntermini), kas ienākuši latviešu valodā (vismaz 2–5 lietojumgadījumi) nesen, lai konstatētu to atbilstību/neatbilstību latviešu valodas terminrades principiem un apstrādātu iekļaušanai vārdnīcā (skaidrotu jēdzieniskajā sistēmā, definētu, meklētu atbilsmi citās

valodās). Šī referāta galvenais rezultāts saistāms ar resursu pārlūkošanas procesu un terminu klasificēšanas darba aprakstu (plašāk sk. 3.2. nodaļā).

2022. gada 24.–25. novembrī Liepājas Universitātē notikušajā 27. starptautiskajā zinātniskajā konferencē "Vārds un tā pētīšanas aspekti" Anita Helviga nolasīja referātu "Terminu vārdšķiriskais raksturojums: ieskats mūsdienu terminogrāfijas resursos". Šis referāts pievērsa uzmanību terminogrāfijas teorijas un prakses neatbilsmei, jo, teorētiski pastāv uzskats, ka terminu vārdnīcā iekļaujami tikai lietvārdi un nominālas vārdkopas, citu vārdšķiru vārdiem nav vietas terminu vārdnīcā, ja vien tie nav substantivējušies īpašības vārdi un divdabji tādi kā *nepilngadīgais*, *pieaugušais*. Savukārt latviešu terminogrāfijas prakse rāda, ka terminu vārdnīcās ir daudz terminu, kas izteikti ar citām vārdšķirām – īpašības vārdu, apstākļa vārdu, darbības vārdu (galvenokārt divdabja formā). Šī pretruna ir aktuāla arī ITSTV veidošanā, tādēļ šis ziņojums izveidots ar mērķi ieskatīties, kā vārdšķiriskuma dažādība izpaužas mūsdienu terminu vārdnīcās (plašāk sk. 5.4. nodaļā).

Tajā pašā konferencē Zenta Anspoka un Baiba Kaļķe nolasīja referātu "Pedagoģiskais process Latvijā izglītības reformas kontekstā: terminoloģiskais aspekts". Šī referāta mērķis bija analizēt, kādi pedagoģijas termini tiek lietoti pirmsskolas un skolas praksē un kāda ir skolotāju izpratne par tajos ietverto saturu. Pētniecisko datu ieguve notikusi, veicot skolotāju anketēšanu, izmantota arī metodisko materiālu analīze un kontentanalīze. Rezultāti rāda, ka pedagoģijas jomā tiek izmantoti gan tradicionālie termini, gan jauni termini, gan termini, kuru nozīme mainījusies vai paplašinājusies, piemēram, *atklājoša mācīšanās*, *attālināta mācīšanās*, *asinhrona mācīšanās/mācības*, *sinhrona mācīšanās/mācības*, *globāla mācīšanās*, *hibrīdmācīšanās* u. c. Vērojama tendence mazināties tādu terminu lietojumam kā *izglītojamais* un *apmācāmais*, *apmācība*; lielāka skaidrība ir radusies terminu *metode*, *metodiskais paņēmiens*, *mācību darba organizācijas forma* izpratnē un lietojumā. Aptaujātie respondenti vairs nerunā par trīs mācību mērķiem vienā mācību stundā – izglītojošo, attīstošo un audzinošo, bet gan par vienu mācību mērķi, kuru īstenojot, tiek nodrošināta trīs savstarpēji saistītu mācību funkciju īstenošana.

Tā kā šī referāta materiāls nav publicēts, šeit minēti daži pētījuma dati. Apmēram 65 % respondentu nezina vai neizprot tādus terminus kā *imitatīvā mācīšanās*, *asinhronās mācības* un *apvērstās mācības*. Arvien vairāk ir to respondentu, kuri nezina vai neizprot terminus *atklājošā mācīšanās*, *flektīvā mācīšanās*, *situatīvās mācības*. Ir vairāki respondenti, kuri uzskata, ka tādi termini kā *mācīšanās kopiena*, *prolēmmācības*, *situatīvās mācības*, *gadījuma mācīšanās*, arī *kompetenču pieeja* un *pašvirzīta mācīšanās* netiks lietota praksē, jo uzskata tos par pārāk mākslīgiem, ko neviens neprot precīzi izskaidrot. Būtiski ir skolotāju komentāri par to, kādi pedagoģijas termini tiek lietoti dažāda rakstura metodiskajos materiālos (skolotāju grāmatās, projektā "Skola 2030" sagatavotajos metodiskajos ieteikumos, atsevišķu pedagogu piedāvātajos materiālos u. c. No aptaujātajiem skolotājiem 22 % uzskata, ka *sasniedzamais rezultāts*, *kompetence kā komplekss mācīšanās rezultāts*,

ieradumi, *pašvadīta mācīšanās* ir īpaši neizdevušies termini un to lietojums praksē reizēm ir pretrunīgs. 18 % respondentu ir norādījuši, ka bieži tiek nepareizi lietoti tādi termini kā *mērķis*, *uzdevumi*, *sasniedzamie rezultāti*, *formatīvā vērtēšana*, *iekļaujoša izglītība*. Tikpat populārs ir atzinums, ka ir ieviests pārāk daudz jaunu terminu "vecām", labi zināmām lietām, resp., jēdzieniem, tas apgrūtina priekšstatu par mācību procesu, daļa terminu praktiski nefunkcionē, tie ir tikai "uz papīra". 43 % respondentu neatbalsta no angļu valodas burtiski pārceltus terminus vai neveiksmīgus tulkojumus, piemēram, *dziļā mācīšanās, transformējošas mācības*, un iesaka vārdus precīzāk latviskot, lai izprastu terminā ietverto nozīmi. 21 % respondentu atzīst, ka skolotāji bieži apjūk, lasot, ka daži termini dažādos metodiskajos materiālos tiek dažādi skaidroti, piemēram, *stratēģija*, *aktivitāte*, arī metaforiskā nozīmē lietotie nosaukumi, ko sauc gan par metodēm, gan metodiskajiem paņēmieniem, piemēram, *zigzags*, *dzīvais dzejolis*, *ieejas biļete*, *izejas biļete*, *stūri*. Autoru veiktā aptauja atklāj, ka skolotājiem kopumā ir pietiekami laba izpratne par terminiem, kas attiecas uz mācību procesu, bet tajā pašā laikā ir tādi termini, kurus skolotāji kritiski neizvērtē un pieņem kā absolūtu jaunināju mu, nesaistot to jēgu ar terminiem, kas lietoti pirms izglītības reformas. Galvenokārt skolotāji piekrīt, ka ir svarīgi kritiski izvērtēt vēsturisko mantojumu un, ieviešot jaunus terminus, veidot precīzu nosaukumu, lai izteiktu jēdziena būtību.

Šis referāts vistiešākā veidā atspoguļo izglītības procesa dalībnieku – skolotāju – viedokli par dažādiem ar terminoloģiju saistītiem jautājumiem. Izvēršot skolotāju, arī studentu un nozares speciālistu viedokļu izpēti, būtu iespējams nonākt pie vārdnīcas lietotāju vajadzību noskaidrošanas, par ko rakstīts 3.2. nodaļā, bet tas netika izvirzīts par uzdevumu šajā pētījumā.

7.3. Zinātniski raksti Scopus, WoS, EBSCO u. c. datubāzēs

Pētījuma izstrādes laikā ir sagatavoti un iesniegti publicēšanai pieci raksti, kuru autori ir astoņi no projektā iesaistītajiem pētniekiem.

2022. gada zinātnisko rakstu krājumā "Vārds un tā pētīšanas aspekti" (Nr. 26) publicēts Anitas Helvigas un Diānas Laivenieces raksts "Galvenie problēmjautājumi projekta pētījuma "Izglītības terminu skaidrojošā tiešsaistes vārdnīca" īstenošanas sākumposmā" (Helviga, Laiveniece 2022). Raksta mērķis – aprakstīt topošās ITSTV izstrādes procesu, identificējot galvenās problēmas pētījuma sākumposmā. Metodoloģiskajam risinājumam izmantota problēmgadījumu identificēšana un šo gadījumu tipoloģijas apraksts saistībā ar terminu atlasi un šķirkļu saraksta izveidi. Rakstā atklāti dažādi to risinājuma meklējumi, kas saistāmi ar vairākām valodniecības apakšnozarēm – morfoloģiju, leksikoloģiju, vārddarināšanu, semantiku, terminoloģiju un terminogrāfiju. Tā kā ITSTV ir unikāls izdevums latviešu valodniecībā, šajā rakstā salīdzināšana ar citiem leksikogrāfiskajiem izdevumiem tiek veikta pavisam nedaudz. Veidojot mūsdienu prasībām atbilstošu uzziņu materiālu, meklēta ne vien tehniskā risinājuma nodrošināšana tiešsaistes vārdnīcas lietojumam, bet arī rūpīgi izstrādāta

konceptuālā iecere, kas terminoloģiski aptver visus izglītības līmeņus un visas apakšnozares visplašākajā jēdzieniskās sistēmas kopumā. Šī pētījuma stadija ļāvusi apzināt problemātiskus terminrades un ar terminu lietošanu saistītus jautājumus, kuru risinājums prasa papildu pētījumus, sarunas ar nozares speciālistiem, Terminoloģijas komisijas ekspertu piesaisti, lai izšķirtos par labāko, ieteicamāko terminu. (Helviga, Laiveniece 2022, 225)

Zinātnisko rakstu krājumā "Human, Technologies and Quality of Education" 2022. gadā publicēts Daces Kravales, Anitas Helvigas un Diānas Laivenieces raksts "Understanding the Concept of Health Literacy in the Educational Environment: a Pilot Study = Veselībpratības jēdziena izpratnes problemātika izglītības vidē: izmēģinājuma projekts" (Kravale, Helviga, Laiveniece 2022). Raksts veltīts izmēģinājuma pētījuma aprakstam, kas veikts, lai noskaidrotu, kāda Latvijas izglītības vidē skolotājiem un vecākiem ir izpratne par vienu no pratības veidiem – veselībpratību. Šī tēma aktualizējusies vīrusa *Covid-19* pandēmijas izraisīto ierobežojumu laikā, kad īpašā uzmanības lokā nonākuši bērni un pusaudži, par kuru veselību ir atbildīgi gan vecāki, gan skolotāji, taču viena no problēmām izglītības vidē ir pretrunīgā izpratne par jēdzienu *veselībpratība*, kā arī ar to saistīto terminu lietojumu izraisītās neskaidrības. Ar mērķi izpētīt veselībpratības izpratni izglītības vidē, raksturot veselībpratības terminoloģijas sistēmu un atklāt problemātiku, kas saistīta ar jēdziena *veselībpratība*, tika veikts izmēģinājuma pētījums. Kvalitatīvā rīcībpētījumā, izmantojot intervijas metodi mērķgrupā, tika noskaidrota skolotāju un vecāku izpratne par veselībpratību, tāpat jautājumi, kas saistīti ar pašu vecāku veselībpratību. Datu analīze veikta, pamatojoties uz tematiskās analīzes principiem – atklāt informantu individuālo izpratni par pētāmo jautājumu, šajā gadījumā – veselībpratību, ko stimulē grupas process (Mārtinsone, Pipere 2011). Teorētiskais un empīriskais pētījums ļauj secināt, ka plašāk ir jāskaidro jēdziens *veselībpratība*, kā arī jāizstrādā skaidra veselībpratības terminoloģija, kas saistīta ar izglītības vidi. Veselībpratības jēdzieniskajā sistēmā ietilpst tādi pamattermini kā *organizāciju veselībpratība*, *skolu veselībpratība*, *skolotāju veselībpratība*, *pusaudžu veselībpratība*, *vecāku veselībpratība*, *sadarbība veselībpratībā*, *digitālā veselībpratība*. Savukārt ar veselībpratību saistīti tādi termini kā *veselības kompetence*, *veselības izglītība*, *veselības uzvedība*, *digitālā veselība*, *veselības informācijpratība*. Tāpat norādāms, ka veselībpratībā tiek izdalīti vairāki līmeņi: *funkcionālais veselībpratības līmenis*, *interaktīvais veselībpratības līmenis* un *kritiskais veselībpratības līmenis*, kuri kā termini arī ir ietilpināmi šajā sistēmā. Pārskatot savāktos resursus pētījumam par ITSTV izstrādi, konstatējams, ka terminoloģiskā risinājuma ziņā paralēli funkcionē arī vārdkoptermini *veselības pratība* un *veselības izpratība*. Apskatot šo vienu terminu *veslībpratība*, izdevies atsegt to problēmjautājumu loku, ar ko pētnieku grupa sastopas ne viena vien termina jēdzieniskās sistēmas sakārtošanā. (Kravale, Helviga, Laiveniece 2022, 669)

Šī raksta kontekstā izdevies aktualizēt termina *pratība* skaidrojuma un lietojuma specifiku. Termins *pratība* latviešu terminoloģijā ienācis līdz ar terminu *informācijas pratība* 2005. gadā saistībā ar bibliotēku un arhīvu terminu kolekciju. Mūsdienās vārds *pratība* ir atdodams "Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā" ar skaidrojumu: "Indivīdam piemītoša prasme (kādā jomā), izpratne (par ko), spēja izmantot, piemēram, informāciju, zināšanas." (MLVV 2022) Izplatītākais vārds, kas plašākai sabiedrībai saistās ar šo vārdu kā salikteņa otro komponentu, ir *lietpratība*. Lietpratība kā termina *kompetence* sinonīms definēts arī 2000. gadā izdotajā "Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā": „Uz labām zināšanām un profesionālo pieredzi, kā arī izpratni noteiktā jomā, jautājumu lokā u. tml. balstīta prasme savas zināšanas un pieredzi izmantot konkrētā darbībā" (PTSV 2000, 93).

Savukārt terminu sistēmā, kas radusies līdz ar projektu "Skola 2030", terminkomponents *pratība* ir ticis īpaši noslogots, radot virkni jaunu terminu, – gan salikteņus, kā *tekstpratība*, *medijpratība*, šeit arī *veselībpratība*, gan vārdkopas *digitālā pratība*, *matemātiskā pratība*, *sociālā un pilsoniskā pratība*, *tehnoloģiskā pratība* utt. Pārsniedzot tradicionālās izglītības jomu, sabiedrībā un medijos pēdējos gados tiek runāts par finanšu pratību, juridisko pratību, reklāmpratību. Jāsaka, ka šo terminu lietojums dažos gadījumos vēl nav īsti nostiprinājies, tāpēc paralēli un ar vienu nozīmi tiek lietots termins saliktenis un vārdkoptermins: *veselības pratība* un *veslībpratība*, līdzīgi kā *mediju pratība* un *medijpratība*. Izglītībā līdztekus terminam *pratība* ar sinonīmisko nozīmi 'kompetence' parādās arī termins *izpratība*, piemēram, salīdzinot ir *matemātiskā pratība*, bet *dabaszinātniskā izpratība*. (Kravale, Helviga, Laiveniece 2022, 668)

2022. gada zinātnisko rakstu krājumā "Acta Paedagogica Vilnensia" (Nr. 49) publicēts Mārtiņa Driksnas un Baibas Kaļķes raksts "Competences of Heads of Schools in the Current Terminology of Education in Latvia = Skolu vadītāju kompetences mūsdienu izglītības terminoloģijā Latvijā" (Driksna, Kaļķe 2022). Šajā rakstā aplūkots, kādas ir skolu vadītāju kompetences aktuālajā izglītības terminoloģijā. 2020./2021. mācību gadā Latvijas skolās ieviesa jaunu pieeju mācībām, ieviešot mācību satura reformu "Kompetences pieejas ieviešana mācību saturā", kas radīja vairākas izmaiņas gan mācību saturā, gan arī terminoloģijā. Lai sekmīgi īstenotu reformu, skolu vadītājiem pilnībā jāizprot jaunais mācību saturs un termini. Pētījumā veikta skolu vadītāju aptauja un konstatēts, ka nepieciešamākās kompetences, kas saistītas ar terminoloģiju, ir tās apguve, lietošana un tālāknodošana, savukārt aktuālajā izglītības terminoloģijā svarīgi ir termini *sociāla kompetence*, *metodoloģiskā kompetence* un *paškompetence*. (Driksna, Kaļķe 2022, 83)

2023. gada sākumā publicēšanai zinātnisko rakstu krājumā "5th International Symposium Language for International Communication. Linking Interdisciplinary Perspectives: Language for Specific Purposes in the Era of Multilingualism and Technologies" ir pieņemts Jevgeņijas Seļivanovas un Olgas Pašinskas raksts "Shift in Distance Learning and Its Related English Terminology in the Context of Education

Digitalisation in Latvia = Pārmaiņas tālmācībā un ar to saistītā angļu valodas terminoloģija izglītības digitalizācijas kontekstā Latvijā" (Seļivanova, Pašinska 2023). Lai gan tālmācība pastāv jau gadu desmitiem, tomēr īpaša aktualizācija notikusi pēdējos gados, tas saistīts ar pandēmijas radītajiem ierobežojumiem. Līdz ar to stiprai ietekmei ir pakļauta ar tālmācību saistītā terminoloģija, tā ir strauji paplašinājusies gan pasaulē, gan Latvijā. Raksta mērķis ir aplūkot šīs pārmaiņas terminoloģijā, kas atspoguļojas pētījumos, rakstos, periodiskajos izdevumos. Dati savākti un analizēti ar *AntConc* programmatūras palīdzību. Pētījuma rezultāts atklāj, ka ne vien radušies jauni termini, bet jau esošie ir ieguvuši jaunas nozīmes, mainījuši konotāciju, parādījusies daudznozīmība un sinonīmija, termini nereti tiek lietoti neatbilstoši, nekonsekventi.

2023. gada maijā zinātnisko rakstu krājumā "Sabiedrība. Integrācija. Izglītība" publicēšanai pieņemts Ingas Laizānes, Ilzes Miķelsones un Tatjanas Koķes raksts "Izglītības terminu tulkojumu problemātika" (Laizāne, Miķelsone, Koķe 2023). Raksta mērķis ir aktualizēt būtiskākās tulkojuma nekonsekvences, kas rodas vārdu savienojumu ar jēdzieniem *izglītība* 'education' un *mācīšanās* 'learning' terminu atveidē no angļu valodas latviešu valodā un otrādi, lai uzsāktu argumentētu diskusiju. Lai sasniegtu raksta mērķi, ir veikta dažādu rakstītu avotu un izglītības terminu analīze, izmantojot indukcijas, dedukcijas un salīdzināšanas metodes. Kopumā analizēti 65 termini, kuros iekļauts jēdziens *mācīšanās* un 30 termini, kuros iekļauts jēdziens *izglītība*. Dati salīdzināti divās grupās – angļu un latviešu valodā. Balstoties uz atziņām, ka jēdziens *mācīšanās* vārdu savienojumos izglītības terminos akcentē indivīda subjektīvo pozīciju un lietots ar indivīda iekšēji īstenotu procesu nozīmi, savukārt jēdziens *izglītība* attiecināms uz terminiem, kuros uzsvērts ārējais avots (izglītības institūcija, pedagogs), datu analīze atklājusi vairākas terminu atveides nekonsekvences, kas saistītas, piemēram, ar tiešu tulkošanu, ar vairāku ekvivalentu ieviešanu viena jēdziena nosaukšanai un vēl citām problēmām. Autores secina, ka būtiski ir pārskatīt terminoloģijas lietošanas atbilstību mūsdienu kontekstam, izvairoties no nepareizas nozīmes terminu veidošanā un lietošanā, piemēram, *formālā mācīšanās*, *neformālā mācīšanās*, *ikdienas mācīšanās*, *asinhronā mācīšanās*, *attālināta mācīšanās* u. c. Raksta beigās autores norāda uz vairākiem risinājumiem, kam uzmanība pievērsta jaunās ITSTV veidošanas laikā, piemēram, terminiem *kompetence*/*kompetences* un *prasme*/*prasmes*. Vajadzētu domāt arī par terminu darinājumu latviešu valodā, lai vairītos no terminiem *tenūra*, *tenūrprofesors*, *koučings*, *indukcijas gads* u. c. ieviešanas latviešu valodā, kas kā termini neatklāj to saturisko būtību. Tā, piemēram, projekta pētnieki *koučinga* vietā piedāvā terminu *spējraise*, *indukcijas gada* vietā – *pedagoga karjeras uzsākšanas gads*.

7.4. Maģistra darbi un promocijas darba daļa

Pētījumā iesaistītie zinātniskie asistenti un pētnieki ir izpildījuši savas saistības zinātniskajā pētniecībā, izstrādājot un aizstāvot divus maģistra darbus un pabeidzot vienu nodaļu promocijas darbā.

2021. gadā Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Izglītības zinātņu un pedagoģisko inovāciju nodaļā aizstāvēts Mārtiņa Driksnas maģistra darbs "Izglītības darba vadītāju kompetences aktuālajā izglītības terminoloģijā" (zinātniskā vadītāja asociētā profesore Baiba Kaļķe, Dr. paed.).

Maģistra darba mērķis ir izpētīt izglītības darba vadītāju kompetences aktuālajā izglītības terminoloģijā. Mērķa sasniegšanai veikta teorētiskās literatūras, zinātnisko pētījumu un statistikas analīze; veikts izmēģinājuma pētījums, lai noskaidrotu tēmas aktualitāti, izstrādāta un veikta izglītības darba vadītāju anketēšana, veikta intervija ar nozares speciālistiem; apkopoti pētījuma rezultāti. Izstrādāti ieteikumi izglītības darba vadītājiem aktuālās izglītības terminoloģijas apgūšanai un nodošanai tālāk. Empīriskajā pētījuma daļā noskaidrots, kādas izglītības darba vadītāju kompetences ietekmē izglītības terminoloģijas attīstību un kādas sakarības veidojas.

Ieviešot jauno saturu projektā "Skola 2030", tas tiek papildināts ar jauniem terminiem, kas iepriekš netika lietoti. Jaunā terminoloģijas apguve ir ļoti svarīga, lai nodotu informāciju tālāk padotajiem, tādēļ svarīgi noskaidrot, kādas ir izglītības darba vadītāju kompetences aktuālajā izglītības terminoloģijā. Noskaidrots, ka jaunu terminu apguvē ir ļoti svarīgas akadēmiskās kompetences, kas pamatojoties uz zinātnisko literatūru, ir vadītāju kompetences sastāvdaļa, savukārt izglītības terminoloģijā svarīgākās vadītāju kompetences ir sociāla kompetence, metodoloģiskā kompetence un paškompetence, un to apakškompetences.

2022. gadā Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Izglītības zinātņu un pedagoģisko inovāciju nodaļā aizstāvēts Daces Kravales maģistra darbs "Skolas un vecāku sadarbība vecāku veselībpratības veidošanās procesā" (zinātniskā vadītāja profesore Iveta Ķestere, Dr. paed.).

Maģistra darba mērķis ir atklāt skolas un vecāku sadarbības iespējas vecāku veselībpratības veidošanās procesā skolas vidē. Mērķa sasniegšanai veikts pētījums, analizējot teorētiskās nostādnes par veselībpratību, skolas un vecāku sadarbību un skolas iespējām pilnveidot vecāku veselībpratību. Empīriskajā pētījumā, balstoties uz fokusgrupu diskusijām un intervijām, analizēts veselībpratības fenomens, apzināta veselībpratības terminoloģijas problemātika un konstatēta nepieciešamība pēc sistēmiskas sadarbības veselībpratības izpratnes veidošanās procesā skolas vidē. Pētījuma rezultāti uzrāda neviennozīmīgas veselībpratības izpratnes vecāku, skolotāju un skolas vadītāju vidū, apstiprinot pieņēmumu, ka veselībpratība skolas vidē ir veidošanās procesā un nepieciešama sistēmiska sadarbība veselībpratības veicināšanā, kā arī skaidri definēta veselībpratības terminoloģija. Maģistra darba autore ir

izstrādājusi terminu *vecāku veselībpratība*, *skolotāju veselībpratība*, *skolas veselībpratība* jēdzienisko skaidrojumu.

Latvijas Universitātes doktorante Jevgeņija Seļivanova projekta pētījuma laikā ir izstrādājusi vienu promocijas darba daļu "Distance learning related terminology = Ar tālmācību saistītā terminoloģija". Šajā nodaļā galvenā uzmanība pievērsta tālmācības un attālinātās mācīšanās terminiem, bet ir skatīti arī citi ar šiem jēdzieniem saistītie termini. Šī mācību forma saistās ar netradicionālajai izglītībai raksturīgiem jēdzieniem, tādēļ arī terminoloģija vēl tikai tiek izstrādāta, pilnveidota, pielāgota. Jevgeņijas Seļivanovas promocijas darba tēma ir "Guidelines for English specialised lexis acquisition in distance and remote modes of studies at tertiary level = Vadlīnijas angļu valodas specializētās leksikas apguvei tālmācībā un attālinātās studijās augstskolā", tas tiek izstrādāts Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē asociētās profesores Zigrīdas Vinčelas vadībā, provizoriskais aizstāvēšanas laiks – 2025. gads.

8. Priekšlikumi turpmākai rīcībpolitikas izstrādei

1. Izglītības terminu skaidrojošajā tiešsaistes vārdnīcā (ITSTV) iekļautās informācijas pārskatīšana, atjaunināšana un papildināšana ir jāveic ne retāk kā reizi 2–3 gados, slēdzot līgumu ar ITSTV darba grupu vai pieaicinot citus speciālistus (izglītības zinātņu speciālistus, terminologus, valodniekus, tostarp svešvalodu speciālistus, jo ir jāsaglabā pašlaik iesāktā vārdnīcas koncepcija, kur katram terminam ir ekvivalenti 4 svešvalodās).
2. Izstrādājot jaunus normatīvos aktus, kā arī pilnveidojot spēkā esošos normatīvos aktus, IZM ir jāpiesaista konsultants terminoloģijā, kas raudzītos, lai tiek lietota tā terminoloģija, kas ir apstiprināta ITSTV.
3. Ja saistībā ar izglītības politiku tiek izdoti jauni likumi, MK noteikumi vai vadlīnijas u. tml., kuros ir nepieciešami arī jauni termini, vārdnīcas papildināšana jāplāno uzreiz pēc likumu, noteikumu, vadlīniju publiskošanas, lai izvairītos no informācijas neprecizitātes.
4. Portāla uzturētājam (LZA TK) un/vai pētījuma pasūtītājam (IZM) jānodrošina regulāra sadarbība ar nozares praktiķiem, speciālistiem un terminologiem, lai varētu šo terminu resursu uzturēt aktuālu. Šim nolūkam ieteicams nozīmēt atbildīgo IZM darbinieku, atvērt vietni vai norādīt e-pasta adresi, uz kuru sūtīt priekšlikumus par jauniem terminiem, kas būtu iekļaujami vārdnīcā, kā arī komentārus par pašreiz ievietoto terminu skaidrojumu.
5. Lai nodrošinātu latviešu valodas terminoloģijas attīstības darba regularitāti un visu nozaru aptvērumu terminogrāfijā, ir nepieciešama ne tikai attīstības stratēģija, bet arī valsts pasūtījums, regulārs finanšu u. c. resursu plānojums. Terminoloģijas un terminogrāfijas attīstība varētu būt viens no Valsts pētījumu programmas virzieniem vai Valsts kultūrkapitāla mērķprogramma.
6. Strauji attīstoties mākslīgā intelekta (MI) rīku izmantošanai izglītībā, nepieciešams izstrādāt stratēģiju, kā MI produktīvi un efektīvi izmantot gan izglītības terminoloģijas pilnveidē un popularizēšanā, gan pastāvīgi atjaunojamas datubāzes izveidē un uzturēšanā.

Nobeiguma secinājumi un priekšlikumi terminoloģijas aktualizācijai

Latvijā galvenā atbildīgā institūcija par terminoloģijas attīstību ir Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija. LZA stratēģijā 2021.–2027. gadam noteikts, ka "LZA TK pamatmērķis ir sabiedrības terminoloģisko vajadzību operatīva un kvalitatīva apmierināšana visās svarīgākajās jomās un šī mērķa sasniegšanai izvirzāmi šādi uzdevumi: noteikt terminoloģiskā darba prioritātes valstī; pārskatīt un precizēt latviešu terminoloģijas attīstības teorētiskos pamatus; atzīt darbu nozares terminoloģijas izstrādē par vienu no zinātniskās darbības veidiem; sakārtot apakškomisiju darbu, nepieciešamības gadījumā ierosināt apakškomisiju reorganizāciju, jaunu apakškomisiju vai speciālu terminologu darba grupu izveidi; sadarbībā ar Valsts valodas centru nodrošināt jaunpieņemto terminu un komisijas darba materiālu publiskošanu Nacionālajā terminoloģijas portālā; veidot ciešāku sadarbību ar citām iesaistītajām institūcijām gan Latvijā, gan Eiropas Savienībā; veikt esošo terminoloģisko resursu inventarizāciju; nodrošināt saikni ar sabiedrību, skaidrojot LZA TK lēmumus un pamatnostādnes; integrēt nozaru terminoloģijas jautājumus visu līmeņu augstākās izglītības programmās." (LZA 2022, 74–75)

Stratēģiskās attīstības dokuments paredz un nosaka, kā notiek terminoloģijas attīstība. Darba grupa, atzīstot šos galvenos principus, pievieno savus secinājumus par pētījuma gaitu un rezultātu. Tie var būt noderīgi ne tikai turpmākajiem pētījumiem, bet arī pamatot priekšlikumus nozares terminoloģijas aktualizācijai.

1. Divi gadi ir pārāk īss laiks, lai veiktu tik apjomīgu pētījumu, savāktu materiālu, izstrādātu 3000 šķirkļu, nodrošinātu tulkojumu četrās valodās. Leksikogrāfi atzīst, ka vārdnīcas izstrādei nepieciešamais materiālu vākšanas laiks ir 3–5 gadi. Tikpat daudz laika ir jāatvēl saturiskajai izstrādei, recenzēšanai, diskusijai, apstiprināšanai, koriģēšanai. Vēl nav pieredzes, cik laika aizņem šāda resursa tehniskā izstrāde, lai vārdnīca kļūtu par tiešsaistes resursu.
2. Lēmums veidot vārdnīcu kā absolūti jaunu terminoloģijas resursu ir bijis pareizs. Izvēloties atjaunot un pārstrādāt kādu no iepriekšējām terminu vārdnīcām, rezultāts nebūtu bijis pietiekami plašs un mūsdienīgs. Savukārt izvēloties tulkot kādu šķirkļu kopumu no citvalodu vārdnīcām, piemēram, angļu valodā, netiktu respektēta nacionālā specifika, kas izglītības nozarē ir ļoti būtiska.
3. Pasūtījumā iekļautā nepieciešamība tulkot šķirkļa vārdus arī krievu valodā ir izrādījusies ļoti apgrūtinoša, turklāt šī laika ģeopolitiskā situācija šādu risinājumu nekādi neveicina. Projekta izstrādes laikā neizdevās šo prasību pārskatīt.
4. Stingrie līguma nosacījumi, uzraudzības kontrole un resursu izmantošanas noteikumi ir bijis apgrūtinājums projekta darba grupai (noteiktais šķirkļu skaits, pētījuma lappušu un publikāciju skaits, laika ierobežojumi, starpposmu

izvērtējumi, papildu paskaidrojumu pieprasījums, neelastība resursu pārdalē u. tml.). Leksikogrāfiskais darbs prasa pavisam citus principus – pētnieciskuma, zinātniskuma, radošuma, diskusiju brīvību un saprātīgu neierobežotību laikā, telpā un koncepcijā.

5. Nozares terminoloģijas attīstībā šāds unikāls terminu resurss Latvijas Nacionālajā terminoloģijas portālā ir nozīmīgs ieguldījums.
6. Darba grupas pieredze rāda, ka pareiza ir bijusi izvēle šādā vērienīgā darbā veidot komandu, iesaistot vairāku Latvijas universitāšu pētniekus un profesorus, lai apvienotu dažādu pieredzi un intelektuālos spēkus. Darba grupā, kurā apvienoti izglītības nozares un valodniecības nozares eksperti, turklāt ar vairāku svešvalodu kompetenci, ir bijis iespējams veidot produktīvu sinerģiju, kas terminoloģijas darbā ir absolūti nepieciešama.

Lai nodrošinātu nozares terminoloģijas aktualizāciju, nozares vadošajai institūcijai, resp., ministrijai, šie jautājumi ir jāiestrādā savā stratēģijā (līdzīgi kā to dara LZA TK), nosakot atbildīgo amatpersonu sadarbībai ar TK, aprakstot procedūru, kā tiek iesūtīti nozares speciālistu priekšlikumi terminoloģijas koriģēšanai, paredzot regularitāti, cik bieži jānotiek vārdnīcas papildināšanai, un nozares ekspertu piesaisti, kā arī atbalstot TK izglītības apakšnozares darbību.

Izmantotās literatūras saraksts

1. *Akadēmiskā godīguma terminu vārdnīca.* (2020). Atb. red. I. Birzniece. Tulk. A. Naumeca u. c. Rīga: RTU.
2. *Angļu-latviešu-krievu informātikas vārdnīca: datori, datu apstrāde un pārraide.* (2001). Sast. A. Baums u. c. Rīga: Avots.
3. *Angļu-latviešu psiholoģijas terminu vārdnīca.* (2016). Sast. A. Putniņš, M. Raščevska. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
4. *Apstiprināta sākotnējā augstskolu stratēģiskā specializācija.* (2022). https://www.izm.gov.lv/jaunums/apstiprinata-sakotneja-augstskolu-strategiska-specializacija
5. *Augstākās izglītības un zinātnes likums*. (2020). Projekts. https://www.lza.lv/images/aktualitates_2020/PREZENTACIJAS_9.12.2020/AIZL_3.12.2020_projekts.pdf
6. *Augstskolu likums.* (1995). https://likumi.lv/ta/id/37967-augstskolu-likums
7. Āboltiņa, L. (2014). *7-gadīgo bērnu sociālā adaptēšanās skolā 1. klasē.* [Promocijas darbs.] Rīga: Latvijas Universitāte.
8. Baldunčiks, J. (2020). Vispārīgā (tradicionālā) terminoloģijas teorija un tās mūsdienu kritika. *Latviešu terminoloģija simts gados. Latvijas Nacionālās bibliotēkas Zinātnisko rakstu krājums*, Nr. 6 (XXVI). Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 18–34.
9. Baltiņš, M. (2007). Terminoloģijas procesa noramtīvā bāze: esošais un vēlamais. *Latviešu valoda – pastāvīgā un mainīgā. Valsts valodas komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Zinātne, 32–53.
10. Baltiņš, M. (2008). Iespiesto terminoloģisko resursu veidi un to salīdzinošs raksturojums. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums, 12 (2). Liepāja: LiePA, 17–28.
11. Baltiņš, M. Daži mīti par latviešu terminoloģiju XXI gadsimta sākumā un to kliedēšana. *Terminoloģija un speciālā leksika lietojumā un sistēmā. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 136. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 6–9.
12. Baltiņš, M. (2013). Terminrades process un principi. *Latviešu valoda*. Red. A. Veisbergs. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 415–433.
13. Baltiņš, M. (2020). Terminoloģijas teorija un prakse Latvijā kopš 19. gadsimta vidus. *Latviešu terminoloģija simts gados. Latvijas Nacionālās bibliotēkas Zinātnisko rakstu krājums*, Nr. 6 (XXVI). Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 35–54.
14. Béjoint, H. (2000). *Modern lexicography: an introduction*. Oxford, New York: Oxford University Press.

15. *Bibliotēku un informācijas pārvaldība: angļu-latviešu un latviešu-angļu terminu skaidrojošā vārdnīca.* (2001). No angļu valodas tulkojusi B. Sporāne. Rīga: Zvaigzne ABC.
16. *Bioloģija: skaidrojošā vārdnīca.* (2008). Sast. L. Ģērķe, A. Zvingēvica. Rīga: RaKa.
17. Boge, I.(2012). *Valodu politikas īstenošanas vadība Latvijas valsts augstskolās.* [Promocijas darbs.] Rīga: Latvijas Universitāte.
18. Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, Methods and Applications.* Ed. J. C. Sager. Transl. J. A. DeCesaris. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
19. Cabré Castellvi, M. T. (2003). Theories of Terminology: Their description, Prescription and Explanation. *Terminology*, Vol. 9, Nr. 2, 163–199.
20. *Cambridge dictionary.* https://dictionary.cambridge.org/dictionary/
21. Cauna, E. (2008). Dianamisku terminoloģijas resursu veidošana. No *Letonikas otrais kongress. Valodniecības raksti*, 2. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 99–105.
22. *Cilvēka anatomijas, fizioloģijas, higiēnas skaidrojošā vārdnīca.* (2000). Sast. J. Aldersons. Rīga: Zvaigzne ABC.
23. Driksna, M. (2021.) *Izglītības darba vadītāju kompetences aktuālajā izglītības terminoloģijā*. [Maģistra darbs.] Rīga: Latvijas Universitāte.
24. Driksna, M., Kaļķe, B. (2022). Competences of Heads of Schools in the Current Terminology of Education in Latvia. No *Acta Paedagogica Vilnensia*, 49, 83–97. DOI: https://doi.org/10.15388/ActPaed.2022.49.6; https://www.journals.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/view/27496/29891
25. Eiropas Komisija. (2022). *Ētikas pamatnostādnes pedagogiem par mākslīgā intelekta (MI) un datu izmantošanu mācīšanas un mācīšanās procesā*. Eiropas Savienības Publikāciju birojs. https://data.europa.eu/doi/10.2766/78946
26. Eiropas Komisija. (2022). *Pamatnostādnes skolotājiem un pedagogiem dezinformācijas apkarošanai un digitālās pratības veicināšanai izglītības un mācību procesā.* Eiropas Savienības Publikāciju birojs. https://learning-corner.learning.europa.eu/learning-materials/
27. *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca: mācību palīglīdzeklis vidusskolām*. (2007). Sast. A. Ābeltiņa. Rīga: Biznesa augstskola "Turība".
28. Endzelīns, J., Mīlenbahs, K. (1993). *Latviešu valodas mācība*. Četrpadsmitais izdevums. Rīga: Zvaigzne.
29. *Ētikas pamati: teorija, uzdevumi, vārdnīca.* (2010). Sast. Z. Lejniece. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte.
30. *Fizioloģijas terminu skaidrojošā vārdnīca.* (2013). Sast. J. Aivars. Rīga: Latvijas Universitāte.

31. Gulbe, A. (2010). *Olimpiskās izglītības inovatīvs apguves modelis sporta pedagogu profesionālās kompetences pilnveidei.* [Promocijas darbs.] Rīga: Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija.
32. Helviga, A. (2015). *Latviešu literatūrzinātnes terminoloģija: vēsturiskais, lingvistiskais un terminogrāfiskais raksturojums.* [Promocijas darbs.] Liepāja: Liepājas Universitāte.
33. Helviga, A. (2023). Mūsdienu latviešu terminogrāfijas raksturojums: vārdšķiriskais aspekts. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums, Nr. 27. Liepāja: LiePA. [Pieņemts publicēšanai.]
34. Helviga, A., Laiveniece, D. (2022). Galvenie problēmjautājumi projekta pētījuma "Izglītības terminu skaidrojošā tiešsaistes vārdnīca" īstenošanas sākumposmā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums, 26, 225–235. DOI: https://doi.org/10.37384/vtpa.2022.26.225
35. *Informācija un dokumentācija. Vārdnīca.* (2005). Rīga: VSIA Latvijas standarts.
36. *Informācijas tehnoloģija. Terminu vārdnīca.* (2007). Rīga: LVS Latvijas standarts.
37. ISO 704:2009. *Terminology work. Principles and methods*. https://www.iso.org/standard/38109.html
38. *Izglītības attīstības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam "Nākotnes prasmes nākotnes sabiedrībai"*. (2020). Projekta versija. https://www.izm.gov.lv/sites/izm/files/iap2027_projekta_versija_apspriesana_160720201_2.pdf
39. *Izglītības likums.* (1999). https://likumi.lv/ta/id/50759-izglitibas-likums
40. *Izglītības terminu skaidrojošā vārdnīca.* (1998). Autoru kolektīvs. Rīga: Latvijas Pašvaldību mācību centrs.
41. Izglītības un zinātnes ministrija. (2015). *Digitālā kompetence izglītības procesā*. https://www.izm.gov.lv/lv/media/1990/download
42. Izglītības un zinātnes ministrija. (2020). *Ētikas kodekss*. https://www.izm.gov.lv/lv/etikas-kodekss
43. Izglītības un zinātnes ministrija. (2020). *Jauns akadēmiskās karjeras ietvars Latvijai*. https://www.izm.gov.lv/lv/jauns-akademiskas-karjeras-ietvars-latvijai
44. Izglītības un zinātnes ministrija. (2020). *Par jauna doktorantūras modeļa ieviešanu Latvijā.* Konceptuālais ziņojums. https://www.izm.gov.lv/lv/konceptualais-zinojums-par-jauna-doktoranturas-modela-ieviesanu latvija/izmkz_04062020_doktorantura1.pdf/izmkz_04062020_doktorantura1.pdf

45. Katane, I., Katans, E., Vavere, G. (2012). Distance education in historical aspect. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference.* Vol. 1, May 25th–26th, 2012. 309–318. DOI: http://doi.org/10.17770/sie2012vol1.51
46. Kočote, I., Smirnova, T. (2016). Aspects of military-related text translation from English into Latvian. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 231, 107–113.
47. *Komunikāciju leksikons.* (2004). Sast. J. Krauklis. Rīga: Jumava.
48. Kravale, D. (2022). *Skolas un vecāku sadarbība vecāku veselībpratības veidošanās procesā*. [Maģistra darbs.] Rīga: Latvijas Universitāte.
49. Kravale, D., Helviga, A., Laiveniece, D. (2022). Understanding the Concept of Health Literacy in the Educational Environment: a Pilot Study. *Human, Technologies and Quality of Education 2022* : rakstu krājums, 660–674. DOI: https://doi.org/10.22364/htqe.2022.47
50. Kuchynska, I., Bobkovych K., Davydova, N., Polishchuk, S., Shumeiko, O., Prysiazaiuk, I. (2022). Distance education as an alternative form of learning in a pandemic condition. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference.* Vol. 1, May 27th, 2022. 157–167. DOI: http://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6863
51. Laizāne, I., Miķelsone, I., Koķe, T. (2023). Izglītības terminu tulkojumu problemātika. *Sabiedrība. Integrācija. Izglītība.* Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, 2023. gada 26.–27. maijs. [Pieņemts publicēšanai.]
52. Lanka, A. (2004). Mācīšanās metodika. Lekciju kurss. *Arodpedagoģijas elementi*, 13. laidiens. Rīga: RTU izdevniecība.
53. *Latviešu-krievu vēstures terminu skaidrojošā vārdnīca skolēniem.* (2008). Sast. T. Bartele. Rīga: Zvaigzne ABC.
54. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. (2010). https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_7.pdf
55. *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam.* (2020). https://pkc.gov.lv/lv/nap2027
56. *Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls*. https://termini.gov.lv
57. *Latvijas Zinātņu akadēmijas Gadagrāmata*. (2022). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija. https://www.lza.lv/images/darbibas-parskati/LZA_GG-2022.pdf
58. *Latviešu-krievu, krievu-latviešu dabaszinību vārdnīca skolēniem: bioloģija, ģeogrāfija.* (2009). Sast. M. Pupiņš, I. Pavelko u. c. Rīga: Zvaigzne ABC.
59. *Latviešu-krievu, krievu-latviešu lingvistikas un metodikas terminu mācību vārdnīca.* (2012). Sast. V. Kaļiņina u. c. Liepāja: LiePA.
60. *Latviešu valodas gramatika.* (2013). Autoru kolektīvs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

61. *Latviešu valodas vārdnīca.* (2006). Red. D. Guļevska, I. Rozenštrauha, D. Šnē. Rīga: Avots.
62. Laua, A. (1981). *Latviešu leksikoloģija.* Rīga: Zinātne.
63. *Leksikogrāfijas terminu vārdnīca (franču-latviešu-angļu valodā).* (2002). Sast. A. Bankavs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
64. *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca.* (2011). Autoru kolektīvs V. Skujiņas vadībā. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Latviešu valodas aģentūra.
65. *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca.* (2020). Sast. J. Lūse, I. Miltiņa, S. Tūbele. Rīga: RaKa.
66. Lūkins, K. (2020). *Topošo jūrniecības speciālistu pašvērtēšanas un vērtēšanas modeļa izveide studijās.* [Promocijas darbs.] Rīga: Latvijas Universitāte.
67. *LZA Terminoloģijas komisijas 2009. gada 29. septembra lēmums Nr. 84 "Par termina "kompetence" izpratni un lietošanu latviešu valodā".* https://likumi.lv/ta/id/203798-par-termina-ikompetencei-izpratni-un-lietosanu-latviesu-valoda
68. *LZA Terminoloģijas komisijas 2010. gada 24. augusta lēmums Nr. 88 "Par "Eiropas Pieaugušo izglītības glosārija" terminiem".* https://likumi.lv/ta/id/222079-par-eiropas-pieauguso-izglitibas-glosarija-terminiem
69. *LZA Terminoloģijas komisijas 2016. gada 15. marta lēmums Nr. 96. "Par angļu valodas termina "literacy" atveidi latviešu valodā".* https://termini.gov.lv/komisija/lemums-nr-96-par-anglu-valodas-termina-literacy-atveidi-latviesu-valoda
70. *Macmillan Dictionary.* https://www.macmillandictionary.com/
71. Maslo, E. (2003). *Mācīšanās spēju pilnveide.* Rīga: RaKa.
72. *Mākslas un kultūras vārdnīca ar interneta atslēgvārdiem.* (2011). Sast. J. Aldersons. Rīga: Zvaigzne ABC.
73. Mārtinsone, K., Pipere, A. (2011). *Ievads pētniecībā*. Rīga: RaKa.
74. *Merriam-Webster dictionary*. https://www.merriam-webster.com/thesaurus/education
75. Mieriņa, M. (2020). *Kā top vārdnīcas mūsdienās?* Intervija ar A. Veisbergu. https://www.tilde.lv/par-tildi/tildes-sarunas/ka-top-vardnicas-musdienas
76. *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. https://mlvv.tezaurs.lv/
77. Nord, C. (2005). *Text Analysis in Translation.* Amsterdam, NewYork: Rodopi.
78. *Oxford Dictionary.* https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/education?q=education

79. Par angļu valodas termina *humanitarian intervention* ekvivalentu latviešu valodā. (2003). *Terminoloģijas Jaunumi*, Nr. 3. Rīga: LZA Terminoloģijas komisija, 5–6.
80. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca.* (2000). Autoru kolektīvs V. Skujiņas vadībā. Rīga: Zvaigzne ABC.
81. Peina, E. (2020). Mūsdienu latviešu terminu vārdnīcas: izdevēju pieredze. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, Nr. 24 (1/2). Liepāja: LiePA, 379–389.
82. Peina, E. (2022). Mūsdienu latviešu terminogrāfijas nākotne – būt vai nebūt? *Scriptus Manet: humanitāro un mākslas zinātņu žurnāls*, Nr. 14. Atb. red. Z. Gūtmane. Liepāja: LiePA, 8–17.
83. Peina, E., Helviga, A. (2021). Some Aspects of the Development of Contemporary Latvian Terminography: Challenges, Solutions, Opportunities. *ISEIC CBU International Conference on Innovations in Science and Education; Proceedings of CBU in Social Sciences*, Vol 2., 286–291. DOI: https://doi.org/10.12955/pss.v2.236; www.ISEIC.CZ; www.CBUIC.CZ
84. Peina, E., Helviga, A. (2022). Expectations of the Latvian Dictionary Users on the Ideal Terminological Dictionary. *Terminologij*a, Nr. 29. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 66–75. DOI: https://doi.org/10.35321/term29-01
85. *Pētniecības terminu skaidrojošā vārdnīca.* (2011). Sast. I. Eņģele. Rīga: RaKa.
86. *Profesionālās izglītības likums.* (1999). https://likumi.lv/ta/id/20244-profesionalas-izglitibas-likums
87. *Profesiju klasifikators*. (2022). https://www.lm.gov.lv/lv/klasifikacija/profesiju-klasifikators-0
88. Pūtele, I. (2023). Nacionālā enciklopēdija [šķirklis *terminoloģija*]. https://enciklopedija.lv/skirklis/5267
89. Rey, A. (1995). Essays on Terminology. Transl. and ed. by J. C. Sager. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
90. Richards, J. C., Schmidt, R. (2010). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics.* Fourth edition. London: Pearson Education.
91. Sager, J. C. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing.* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
92. Seļivanova, J. (2023). *Guidelines for English specialised lexis acquisition in distance and remote modes of studies at tertiary level.* [Promocijas darba pirmvariants.]
93. Seļivanova, J., Pašinska, O. (2023). Shift in Distance Learning and Its Related English Terminology in the Context of Education Digitalisation in Latvia. *5th International Symposium Language for International Communication: Linking Interdisciplinary Perspectives: Language for Specific Purposes in the Era of Multilingualism and Technologies*. [Pieņemts publicēšanai.]

94. Skola 2030. (2019). *Pilnveides principi*. https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/macibu-satura-pilnveide/pilnveides-principi
95. Skujiņa, V. (2002). *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi.* Otrais, labotais un papildinātais izdevums. Rīga: LVI.
96. Skujiņa, V. (2005). Kas ir termins? *Terminoloģijas Jaunumi*, Nr. 11, 5–8.
97. Skujiņa, V. (2005). Kā veidot termina definīciju? *Terminoloģijas Jaunumi*, Nr. 11, 8–11.
98. Skujiņa, V. (2005). Pārmaiņas izglītības sistēmā un pedagoģijas terminoloģija. *Valsts valodas komisija.* http://www.vvk.lv/index.php?sadala=147&id=305
99. Skujiņa, V. (2008). Some lexicological aspects of terminology and terminography. *Terminologija*, Nr. 15. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 17–29.
100. Skujiņa, V., Ķirīte, M. (2005). *Termins vārdnīcā kā terminzinātnes attīstības un valodas bagātināšanas avots*. https://termini.gov.lv/komisija/termins-vardnica-ka-terminzinatnes-attistibas-un-valodas-bagatinasanas-avots
101. *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca.* (2000). Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība".
102. Strods, G. (2012). *Studentu pašnoteikšanās veicināšana kooperatīvās mācīšanās procesā augstskolā.* [Promocijas darbs.] Rīga: Latvijas Universitāte.
103. *Terminoloģija. Eiropas kvalifikāciju ietvarstruktūras un Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras kontekstā.* (2016). https://www.nki-latvija.lv/content/files/Terminologijas_zinojums_2016_1.pdf
104. *Terminu vārdnīca pieaugušo izglītības kontekstā.* (2019). Izstrādāta IZM projektā "Nacionālie koordinatori Eiropas programmas īstenošanai pieaugušo izglītībā". http://muzizglitiba.gov.lv/izglitibas-politika/15
105. *Terminu skaidrojošā vārdnīca civiltiesībās.* (2012). Sast. O. Joksts, B. Girgensone. Rīga: Drukātava.
106. *Terminu skaidrojošā vārdnīca ģimenes un bērnu tiesībās.* (2016). Sast. B. Girgensone, I. J. Mihailovs. Rīga: Drukātava.
107. *The Routledge International Encyclopedia of Education*. (2008). Edited by G. McCulloch and D. Crook. London: Routledge.
108. *Vadlīnijas pieaugušo neformālas izglītības kvalitātes nodrošināšanas politikas ieviešanai*. (2018). http://muzizglitiba.gov.lv/sites/default/files/02032018_Vadlinijas_pieaug_izgl_kvalit_labots.pdf
109. Valodas konsultācijas: elektroniskā datubāze. *Latviešu valodas aģentūra*. https://www.valodaskonsultacijas.lv/lv/questions/718
110. *Valodas prasmes pārbaudes terminu vārdnīca.* (2004). Tulk. D. Blūma. Rīga: LR Naturalizācijas pārvaldes.

111. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca.* (2007). Autoru kolektīvs V. Skujiņas vadībā. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
112. *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos.* (2001). Sast. P. Valters. Rīga: Divergens.
113. Vedins, I. (2011). *Mācīšanas māksla.* Rīga: Avots.
114. Veide, M. (2018). *Mācīšanās no eksistenciālās pieredzes dzīves kvalitātei*. [Promocijas darbs.] Rīga: Latvijas Universitāte.
115. Veidemane, R. (2002). Darbības vārds. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: lokāmās vārdšķiras.* Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 409–509.
116. *Vides zinības: angļu-latviešu skaidrojošā vārdnīca.* (2000). Sast. A. Andrušaitis, E. Vimba u. c. Rīga: N.I.M.S.
117. *Vispārējās izglītības likums*. (1999). https://likumi.lv/doc.php?id=20243
118. *Zinātnes un tehnoloģijas vārdnīca.* (2001). Rīga: Norden AB.
119. Žogla, I. (2001). *Didaktikas teorētiskie pamati.* Rīga: Raka.